

**Univerzita Karlova v Praze**

**Filozofická fakulta**

**Bakalářská práce**

**2006**

**Štěpán Čadek**

109/13124

**Univerzita Karlova v Praze  
Filozofická fakulta**

**Ústav světových dějin**

**Seminář novověkých dějin**

**Bakalářská práce**

**Štěpán Čadek**

**Československá církevní politika v éře normalizace  
1968/73 – 1989**

**Z dokumentů Sekretariátu pro věci církevní Ministerstva  
kultury České socialistické republiky**

**Vedoucí práce  
Mgr. Jaroslav Cuhra, Ph.D.**

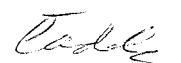
**Praha 2006**

**Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracoval samostatně, výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury.**

**V Tachově dne**

**24. srpna 2006**

**Štěpán Čadek**



## Obsah

	strana
Úvod .....	2
Kapitola první : Pražské jaro, Květen, Leden a Husákovo Ticho .....	6
Kapitola druhá : Koncepce církevní politiky a zprávy o situaci v církvích .....	22
Kapitola třetí : Výuka náboženství .....	44
Kapitola čtvrtá : Náboženské obřady jako projevy religiozity.....	56
Závěr.....	61
Seznam zkratk .....	65
Seznam literatury a pramenů .....	67

# Úvod

K tematice státní církevní politiky jsem se dostal po cestě, která měla svůj počátek ve studiu stranické periodické publicistiky, už tehdy se zaměřením na přinejmenším ideologické, zejména však náboženské otázky. V pojetí komunistické ideologie, jak o tom psal např. Karel Skalický<sup>1</sup>, jsou totiž otázky vlastní ideologické propagandy a pozornosti věnované náboženské tematice spojitými nádobami, kde primárním zákonem je vztah vzájemné náhrady, tedy kde vyklizuje pole či ztrácí jedna z ideologií, tam se pokouší uspět ta druhá. Je třeba ponechat stranou fakt, že v souboji o duši řadového občana nemohla ani jedna ze stran získat skutečně majoritní ideologickou převahu v zemi. Pod komunistickým útlakem to byli sice křesťané všech konfesí, kdo se stal trvale morálním vítězem tohoto boje, rozšiřovalo se tu však, a dodnes zůstává, velké procento lhotejných, těch bez vyznání či ateistů, které mohly, pokud se tak stalo, na jednu či druhou stranu fronty přivést více méně světské motivy, ať už byla motivace jakákoli.

Výše zmíněný autor také dobře komentoval vztah komunistů k vlastní ideologii, kterou trefně, a ne bez alespoň kusu pravdy, nastínil jako jistý druh konfese, víry, náboženství. Když pojmem jejich „vyznání“ takto, snáze pochopíme, proč považovali věřící občany a především jejich duchovní vůdce obecně – a opět ponechme stranou teze o vývoji společnosti, jimiž to zdůvodňují, za vážné soupeře. Šlo zkrátka o jedinou další skupinu (ze všech ostatních možných), která byla ve filosofické rovině tak vysoko, že měla vybudovaný hodnotový a společenský systém alternativního významu a - to také není bez významu – systém, který měl v zemi dlouhodobé kořeny a byl součástí sociálně – kulturního vědomí lidu tak, jako jeho dělnické hnutí (chcete-li třeba i komunistické). To bylo nesporně mladší, ne plně celospolečensky akceptované a v politickém ohledu mělo i svou konkurenční podobu v ideologicky již dost jiném a společensky daleko méně radikálním, a proto dosti etablovaném a značně populárním sociálně demokratickém hnutí.

V neposlední řadě tu byla staletá křesťanská sociální politika a zejména konkrétní podoba ve společensky potřebných „neziskových“ charitativních a pečovatelských organizacích. Ta ovšem trpěla do budoucna (myslím tak počátek 20.století) silným handicapem, byla velice opožděnou reakcí na potřeby pracujících sil, zejména námezdné a dělnické vrstvy, složek společnosti nejvíce ohrožených hospodářskými krizemi a tím pádem i lidí s nejméně zaručenými „jistotami“. Podle mého soudu nebylo největším problémem církve umět se o tyto lidi postarat, nýbrž zacílit na ně alespoň občas těžiště své pozornosti. Dělnická třída byla totiž „moderním“ produktem masové průmyslové kapitalistické výroby a radikální agitátoři měli pravdu, když tvrdili, že majitele

---

<sup>1</sup> Jedná se o práci Zápasů o zítřek aneb Quo Vadis Ecclesia (Ježek, Praha 2000).

podniků, továren, firem atd. nezajímá ani tak osud a životní poměry jejich zaměstnanců (jen do té míry, kdy by to ovlivnilo jejich pracovní výkony), jako spíše vlastní zisk.<sup>2</sup>

Církev mohla pracujícím poskytnout maximálně určitou útěchu. Její vedoucí hierarchie, ale i společenská orientace však nadále ulpívaly ve starších, zabezpečenějších a usazenějších vrstvách, z nichž nezdávka pocházely, a jejichž myšlení a pohledu na svět se často nedokázaly zbavit. Nezdávka pak pro ně, jako pro příslušníky slušné „měšťácké“ společnosti, tyto představovali deklasované jedince, jichž se stranili, a jimž jednoduše nechtěli a nedokázali rozumět, protože jejich světy byly rozdílnou životní realitou vzdálené. V našich podmínkách dělnické hnutí nepatřilo k nezbytně palčivým otázkám. Dělnictvo nebylo ostatně nijak ohromně početné, vždyť u nás převažoval lehký průmysl s nižšími počty zaměstnanců v podnicích a komunisty později omílané vykořisťování nebylo proto tak hrozné, jak líčili.

V roce 1948 komunisté také u nás, a bylo to geostrategicky nevyhnutelné,<sup>3</sup> provedli převrat. Nějaký čas vztahy nově se zabydlujícího režimu s jemu vesměs neodporující, společensky významnou ideologií křesťanství, udržuje klid zbraní a prozatím panuje vzájemný respekt. Neodpustím si připomenout, že po svém zvolení prezidentem si nechal první „dělnický prezident“ jako potvrzení kontinuity odsloužit katolickým primasem Beranem slavnostní mši Te Deum (laudamus) – a ten nebyl proti.

K zásadnímu střetu s církvemi přispěje až Výnos svatého officia z 1.7.1949,<sup>4</sup> požehnáním Pia XII. dělá ostrou hranici mezi křesťany a komunisty, a věřící jsou vyzýváni, aby rozpoutali své svazky s nimi; kdo pak bude členem této strany, tomu hrozí vyobcování. Ač tato konfrontační politika nebyla v době obrany před komunismem v západní Evropě vůbec beze smyslu, na „východě“ naopak přispěla ke katastrofálnímu debaklu, z něhož se církve vzpamatovávaly až několik desítek let. Pochopitelně s výjimkou polské, která měla výhodu převahy ve společnosti, a jejíž mladý a velmi realistický primas, Stefan Wyszyński, v roce 1950 se státem uzavřel jakýsi modus vivendi, dohodu o vzájemném nepřekážení si, nebo jinak, prozatímním respektu (i tady musel ale v lecčems ustoupit).

Naše církve neměly takové štěstí. Rozhodně ne ta největší, nejsilnější a tedy i pochopitelně nejvlivnější, církev římskokatolická (dále většinou jen ŘKC, pozn. Š.Č.). Léto 1949 rozhodně přispělo k její politické porážce. ŘKC se od ostatních lišila nejen tím, že byla celoevropsky významnou silou, ale že, měla, podobně jako některé naše jiné (ovšem zdaleka méně významné) církve, své centrum v cizině. V onom napjatém létě to byl však zakroucení hodný krk bez možnosti

<sup>2</sup> Sociální či dělnická politika Vatikánu má výrazný mezník v roce 1891, kdy vydána encyklika Lva XIII. Rerum novarum.

<sup>3</sup> O politicko – hospodářském ústupu západních spojenců z našeho prostoru obsáhle píše Petr Prokš : Československo a Západ 1945-1948 (ISV, Praha 2001). Rozdělení na sféry vlivu sice dokonala postupimská konference (léto 1945), fakticky se ovšem realizovala válečná praxe vojensky obsazeného území a z toho vyplývající ustavení režimu podle představ okupační správy.

<sup>4</sup> Detailněji in J.Luxmoore; J.Babiuch : Vatikán a rudý prapor (Volvox Globator, Praha 1999). Konkrétně na str. 104 – 105.

uchopení. Zatím se vládnoucí moc necítila dost silná a nebo neměla dostatečnou podporu k preventivní akci.

Režim se pokusil církev rozdělit, ale moc úspěšný nebyl. Měl však výhodu neomezených možností (na národní úrovni), a proto, v říjnu 1949, spatřily světlo světa církevní zákony, č. 218 a 219-23 Sb. o hospodářském zabezpečení církví státem (stát převzal většinu církevního majetku a jejich sociálně - společenské funkce si přivlastnil, přičemž jim milostivě hradil náklady na provoz a platy) a o povolení činnosti jednotlivých „denominací“. V logice zákona č.218 byl zřízen také Státní úřad pro věci církevní (SÚC), později při Ministerstvu kultury a informací (MKI)<sup>5</sup> a zákony do roku 1953 následovalo několik novel, které je v různých oblastech doplňovaly, rozšiřovaly a „zkvalitňovaly“ dohled. Mezi nimi např. důležitý tiskový zákon (1952), který zřídil Ústřední církevní nakladatelství (ÚCN). Tím se dosáhlo efektivní mediální kontroly. Další opatření přispěla k tomu, že do roku 1968 církve „mlčely“. <sup>6</sup>

Rád bych se ještě krátce zmínil o dostupných pramenech. Co se týče těch archivních, nejdůležitější dokumenty jsou právě ty, na které odkazuji v této práci (materiály SPVC MK), dále dokumenty z předsednictva ÚV KSČ (oboje lze najít ve Státním ústředním archivu na Chodovci v Praze), a také zprávy některých odborů Státní bezpečnosti (MV). Obě posledně zmiňované v podstatě cituji z dosažitelné literatury, neboť nebyly objektem mého studia.

V současnosti stále nejkřičivějšími díly na úseku církevní politiky po roce 1968 jsou u nás zejména díla Jaroslava Cuhry a pro Slovensko nedávno (2004) vydaná práce tandemu Jan Pešek, Michal Barnovský. Posledně zmínění se ve společné práci <sup>7</sup> věnovali hlavně vývoji jednotlivých církví včetně vztahů se státní správou. Věnovali se témuž období, srozumitelně a poměrně detailně také pojednávají o politice SPVC MK SSR či federální politice, která se Slovenska nějak dotýkala. Ač je to skvělá práce, odkazuji na ni v souladu s jejím geografickým určením vlastně jen tam, kde mi jde o realie slovenské.

Cuhra se detailně věnuje církevní politice v ČSSR v letech 1969-1972 <sup>8</sup> a v jiné práci,<sup>9</sup> kde se sice maximálně věnuje diplomatickým jednáním s Vatikánem, a to v celém období (1970-1989), ovšem i zde je dost patrné, k jakým rozhodnutím se v rámci církevní politiky v 70. a 80. letech dospělo. Jsou zde obsaženy nejen cenné informace ohledně kontaktů s Vatikánem a z toho plynoucími důsledky pro vnitřní církevní politiku (a naopak vlivu výsledků jednání na přístup

<sup>5</sup> Úřad byl do roku 1956 samostatný. Poté se stává odborem MKI. Od roku 1960 nese své trvalejší jméno začínající slovem 'sekretariát'.

<sup>6</sup> Jde o narážku na vyjádření se Pia XII. o rekcii režimů na vyhlášení sv. officia a situaci z toho vzešlé. Církve byly tak razantně potlačeny, že se vžilo jeho označení církví za železnou oponou jako „mlčících“.

<sup>7</sup> V zovretí Normalizácie. Církvi na Slovensku v letech 1969 – 1989. Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 2004.

<sup>8</sup> Církevní politika KSČ a státu v letech 1969 – 1972. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR (č. 32), Praha 1999.

<sup>9</sup> Československo- vatiánská jednání 1968 – 1989. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR (č.34). Praha 2001.

Vatikánu), ale také informace o postupech ministerstva vnitra nebo fungování všech převodů státní moci, které byly nějak zapojeny do řízení církevních záležitostí. Na tyto práce odkazují nejčastěji.

Jistou hodnotu zde má i spíše doplňková literatura. Zejména pro zahraniční vztahy je vhodnou práce Jonathana Luxmoora a Jolanty Babiuch, kteří sice ve své práci kombinují situaci ve Vatikánu a východních komunokraciích, ale situaci v ČSSR se věnují jen málo a citáty z této knihy se proto nenechte moc zmást. Pojednání o poměrech v ČSSR je u nich spíše vzácností, a odpovídá tomu i počet faktických chyb. Nicméně, oba autoři napsali skvělou výpověď o vlivu fenoménu Jana Pavla II. na režimy „za oponou“. Podle mého názoru není v této práci zase tolik chyb, aby jí to ubíralo na významu, neboť se ještě pořád jedná o jednu z mála prací k tomuto tématu.

Doplňkovou hodnotu má i Skalického práce,<sup>10</sup> v níž nehledejme žádná kompendia, zato spíše reflexi církevní reality a myšlení jednotlivce, pamětníka těch časů. V jeho práci se však nachází pár shrnujících kapitol o vztahu církve a státu po roce 1918. Jedna z kapitol se navíc kompletně věnuje situaci v 80.letech. Rád bych ještě připomněl, že realie církevní politiky je přímo cítit ze stranických časopisů, v nichž vycházely články věnující se náboženské tematice. Těmto článkům se však věnovat nebudeme.

---

<sup>10</sup> Zápasy o zítřek a neb Quo Vadis Ecclesia. Ježek, Praha 2000.



## **Kapitola první :** **„Pražské jaro, Květen, Leden a Husákovo Ticho“**

Tato část mé práce je zamýšlena jako důkladný, přesto však všeobecný přehled o církevně politické situaci v ČSR. Tuto kapitolu pak bude následovat další, tentokrát už zacílená na vlastní církevní politiku a s primárním zakotvením v dokumentech. Jen pár slov k neobvyklému názvu. Oba názvy měsíců patří rokům (1970 resp. 1973), kdy státně církevní aparát položil základ k důležitému mezníku v církevní politice, tzn. v těchto případech krátkodobý, resp. dlouhodobý nástin vývoje. Husákovo Ticho je pak doslovným názvem dokumentu, který vysílala Česká televize před čtyřmi roky, a který byl součástí cyklu nazvaného souhrnně Tenkrát. Má symbolizovat normalizační období jako celek.

Zazní tu informace, které se možná už v této práci nebudou opakovat a jejich společným jmenovatelem bude politická situace, zacílená na církve, a ještě dále na ŘKC. Snad jen s výjimkou jediné další velké a dokonce snad ještě sebevědomější církve, Českobratrské církve evangelické (dále jen ČCE), totiž hrála zřetelné první housle v politickém úseku činnosti církví právě katolická církev. Neměl by proto překvapit prostor věnovaný např. československo - vatikánským vyjednáváním o náboženských otázkách, skutečně specifickém a ojedinělém podniku v rámci církevní politiky; žádná jiná církev neměla takovou pozici, aby nutila stát, vzhledem ke své organizaci, k mezinárodním jednáním. Navíc tato jednání neustále odrážela úspěchy i prohry vnitrocírkevní scény a zajisté také mocenskou sílu i slabost režimu.

Do 1.1. 1968 bylo v platnosti již 19 výnosů a vládních nařízení a 11 dalších v úloze metodických doporučení, pomůcek a vysvětlivek.<sup>11</sup> V čele Sekretariátu pro věci církevní stál dlouhodobě Karel Hruža. Pod tento úřad spadala nižší správa, počínaje krajskými (církevními) tajemníky (dále pokud možno KCT), kteří disponovali klíčovou mocí udílení státního souhlasu (odpovědnost nadřízeným za vlastní činy tu pochopitelně byla), kteří působili při krajských národních výborech (dále už jen KNV) a pak ještě hustší síti tajemníků okresních (nepřekvapí zkratka OCT); ti zase působili při okresních národních výborech (ONV). Především ti vedli pro své ústředí každoroční podrobné průzkumy religiozity, protože církevní statistika není součástí sčítání obyvatelstva už od roku 1950, kdy se konala naposled. Co se týče veškeré statistiky, chtěl bych odkázat na některé přehledné tabulky v závěru své práce, na jiné odkáži a některá důležitá data a čísla zazní přímo v textu. V této kapitole pak budou hrát jen pomocnou, okrajovou roli.

Panuje obecná shoda, že žádnou změnu v tomto roce (1968) nikdo z vedení ani na SÚC nečekal. Nebylo to ostatně ani v plánech hlavních úkolů úřadu pro tento rok. (Úkoly na každý rok se

---

<sup>11</sup> Cuhra, J. : Církevní politika KSČ a státu... str. 9, vč. odkazu č. 7. (Dále jen 'Církevní politika')

skutečně pečlivě rozpracovávaly a dobře promazaná kolečka církevní byrokracie se podle nich dovedně otáčela). Také měl platit i jeden ze závěrů XIII. sjezdu strany (konal se 1966), že (se má) „občanům, kteří se dosud nezbavili náboženských předsudků, zajistit možnost náboženského vyžívání“, ale nedovolit víc než jeho nejnutnější formu, tzn. uvnitř kostelů.<sup>12</sup> Státní všeobjímající marxisticko – leninská a vědeckoateistická ideologie pochopitelně neznala hranic.

Jednou z forem ideologického boje byl i od poloviny 60.let v evropském měřítku se rozvíjející dialog mezi marxisty a křesťany. Tato skrytá ofenziva ovšem utrpěla těžkou porážku srpnovou invazí. Jako mnohem důležitější ovšem viděl režim mezinárodní i vnitrostátní angažovanost svého trojského koně v církvi, Mírového hnutí katolických duchovních (MHKD), případně prorežimních vedení evangelických církví. MHKD vzniklo v době tvrdého postupu proti ŘKC na jaře a v létě 1950, kdy byly vymazány z povrchu i mužské řeholní řády a násilný postup nebyl stalinskému vedení státu nevlastní. Tehdy nikdo nemohl zabránit kněžím všemožných kvalit i motivací v přípravě této organizace. Teprve jejich účastí tato organizace existovala a MHKD rozhlašovalo, že duchovní zastupuje.

ČCE se ozvala jako první 8.února dopisem SČED (Sboru českobratrských evangelických duchovních, organizace této církve) Národnímu shromáždění, tedy tehdejšímu parlamentu. V něm žádala o jednání překonávajícím lhostejnost „po době zkušeností s deformujícími politickými programy“. Jak se stalo u ČCE zvykem, apely přesahovaly církevní meze, a proto dopis takovou změnu považuje za „pouze první krok k důsledné demokratizaci našeho veřejného života.“<sup>13</sup> Tehdy, i za normalizace, byl postup státní moci podobný, pouze pisatele kamsi odkázali, v tomto případě na rezortní ministerstvo (MKI).

Byla to až katolická církev, třebaže dosud bez většiny majetku, vlivu – prostě v defenzivě – kdo režimu zasadil první vážnější ránu na poli církevní politiky. Vrcholný představitel ŘKC v Čechách, biskup apoštolský administrátor František Tomášek,<sup>14</sup> poslal rozšířenému zasedání MHKD dopis, kterým 21.března jeho předsednictvo vyzval k rezignaci. Nejen že ústy svého vůdce poprvé pronesla autoritativní požadavek, v té době bylo totiž uvedené hnutí znovu v krizi. Jeho sepětí se silným a agresivním režimem bylo pupeční šňůrou, kterou se této organizaci, tiše odepsané ŘKC už od začátku – a uznané jen z donucení – dostávalo pomoci.

Na zmíněném zasedání se k uvedenému dopisu přidala zdrcující kritika jeho činnosti, již de facto potvrdila rezignace skutečně rezignovaného předsednictva. Na tomto přelomovém zasedání organizace ještě zvolila Akční výbor, který měl transformovat hnutí v novou, tentokrát otevřenou organizaci; nejen všem kněžím, ale i laikům a věřícím. To dosud v MHKD možné nebylo. Byla to

<sup>12</sup> Církevní politika ..., str. 11 - 12.

<sup>13</sup> Český bratr, 4/1968, str. 68. Zde citován Cuhra : Církevní politika, str. 13.

<sup>14</sup> Tomášek se v této funkci stal nejvyšším katolickým činitelem u nás v roce 1965. Tehdy bylo umožněno kardinálu Beranovi, pod záminkou jinak skutečné nemoci, odcestovat do Říma k převzetí kardinálského klobouku, což vyjednali vyslanci z Vatikánu (jediný výsledek hovorů, které začaly 1963). Beran se již do ČSSR vrátit nesměl a zemřel v cizině. Též Luxmoor/Babiuch : Vatikán a rudý prapor, str. 223. Je třeba však autora usměrnit, Beran se nevracel z Říma, naopak cestoval tam.

citelná porážka a její antisocialistický význam propaganda normalizace neopomněla zmínit, kdykoli bylo třeba se vyjádřit k činům „revizionistů“.

Též 21.3.1968 projednávalo předsednictvo ÚV KSČ (to je to klíčové rozhodovací místo – pozn. aut.) Přípomínky ke koncepci církevně politické práce a vztahu společnosti k věřícím a návrhy na nejbližší postup. Komunisté, vědomi si, že už dávno nevládnou podporou většiny společnosti, v dokumentu ze zasedání vyzvali k demokratizaci z vlastní iniciativy dříve, než se vše vymkne z rukou, neboť hrozí, že „politický kapitál z iniciativy komunistů by si přisvojilo duchovenstvo nebo lidová strana.“<sup>15</sup> Otevřeně připustili, že marxleninský světový názor není ve společnosti všeobecně přijímán a rozhodli ustoupit – doporučili přešetřit případy vězněných v souvislosti s náboženskou činností a dbát, aby pracovníci KNV i ONV nadále zbytečně nezasahovali do života církví. Co nejrychleji též mělo být vyměněno vedení SPVC a nahrazeno někým komunikativním. Hlavně ovšem reagovali na žádosti o zrušení nařízení, která „deformují platné církevní zákony ve smyslu neopodstatněných administrativních opatření proti církvím a věřícím.“<sup>16</sup> Snažili se ovšem zachovat zvyšování úrovně a vůbec existenci marxistické světónázorové propagandy. Rovněž nastínili dlouhodobý cíl vypracování nové koncepce církevní politiky (na jedné ze zachovaných verzí pracovala i nová ředitelka SPVC Erika Kadlecová). Dokonce ustoupili tak daleko, že se počítalo s odlukou církve od státu. S tou ovšem nepočítala jedna z konečných verzí, přijatá až za dlouhé 4 roky.

Zmíněná Erika Kadlecová, socioložka dobře kvalifikovaná na řízení církevní politiky, nahradila 25.3. Karla Hružu, který se po „změně klimatu“ musel poroučet, byť ono odstoupení mu bylo umožněno provést o vlastní vůli. Odešel i se svými podřízenými, které Kadlecová ráda nahradila svým týmem odborníků, i když marxisté a straníci to byli pořád.

V červenci 1968 předsednictvo (ÚV KSČ) projednalo novou koncepci na základě dvou zpráv, Církevně politické situace v Českých zemích a materiálu MKI Některé aktuální otázky vztahu strany k náboženství. Především rčení, že „věřící mají právo (vyslovovat se ke všem základním otázkám socialismu) ... „a hájit svoje specifické zájmy ve společnosti ...“<sup>17</sup> Tato koncepce byla nosnou až do reformního podzimu. A ten, jak víme, přišel nečekaně brzy.

Hned na prvním setkání s představiteli církví si reformní vedení uvědomilo, jak mohutnou škálu otázek chtějí církev projednat a měnit. Začali tedy trpělivě vyjednávat a už tento pouhý fakt stoupenci stalinistického pojetí později silně kritizovali a vedení obviňovali z pravicových a protisocialistických činů. Ostatně, strana dá později na úpěnlivé dopisy četných O/KCT, kteří budou uvádět četné příklady takové zrady a z toho plynoucích činů a volat po nahrazení vedení stoupenci čistého ateizmu.

<sup>15</sup> SÚA, předsednictvo, sv. 65. (Podle Cuhry in Církevní politika ... str.16).

<sup>16</sup> Církevní politika, str. 16 – 17.

<sup>17</sup> Tamtéž, str. 17 vč. odkazu 29.

Další akcí byl ustavující sjezd DKO, tj. Díla koncilové obnovy, na Velehradě ve dnech 13. – 14. května. Tím se naplnilo ponížení režimu spojené se zánikem MHKD, a sice vznikem oné organizace, slíbené na pohřebním zasedání prorežimního hnutí. Okamžitě začali s faktickou činností, když požádali o státní souhlas již 14.6. Na zákaz neměla strana sílu. Je příznačné, že od 22.7. ležela žádost bez zájmu na MKI po skoro 2 měsíce. A mezitím přijely tanky. Když se sekretariát (SPVC) konečně 16. 9. vyjádřil, byl už pochopitelně okolnostmi nucen – tak daleko přece jen reformisté zajít nechtěli – neschválit organizační řád DKO. Jinými slovy, nebyla uznána její legitimita, a jak všichni v té době tušili, už asi vůbec nebude. Také pro tuto dobu je typické, že kdys rozvrácená, StB, nyní konsolidovaná, už týž den rozpracovávala – tedy 9.oddělení II. správy Ministerstva vnitra (MV) – první nárys činnosti DKO v duchu „protisocialistické orientace“.<sup>18</sup>

Další klubko problémů se začalo zamotávat na počátku léta ohledně tlaku na obnovení Řeckokatolické církve (uniatské; konkurenční misie vznikla na východě r. 1596 a dodnes je pravoslavným trnem v oku – pozn. aut.; dále budu používat zkratku ŘeKC), kterou státní moc zrušila rovněž v rozhodném roce 1950. Ta byla skutečně obnovena (13.6.1968 vlád. nařízením č. 205/68) a později nařízením 70/1968 Sb. do rámce církevních zákonů jí byla obdobně zaručena ochrana státem. Nic jiného ostatně nezbývalo. Katolíci (jde o oblast východního Slovenska kolem Prešova, proto až na legislativní činnost bylo vše kolem ŘeKC v kompetenci pobočky a pak vlastního slovenského SPVC) ostatně vzali vlastní bývalý majetek, až dosud věnovaný pravoslavné církvi, která byla víceméně protežovaná pro loyální postoje, a které museli být až donedávna členy, útokem a veškerá „záborová“ činnost v této době provedená, už nebyla pozdějšími jednáními, k nimž pošťuchoval stát, revidována. Vše ustrnulo (1970) na statu quo, který, dlužno dodat, pořád ještě mírně nadnášel význam pravoslavných, třebaže s jejich umělou dominancí byl definitivní konec. Katolíci se vrátili do řad staronové církve (s většinou far a kostelů), 18. „denominace“ z řady státem povolených.

Po následujících 20 let se režim snažil otupovat ostří konfliktů a nebýt jej, asi by sem tam na východě došlo k malé občanské válce. Napětí ale bylo cítit pořád. Stát k tomu přispěl už tím, že odmítl nechat vysvětit katolíkům biskupa, čehož se dočkal ordinář Hirka právě po oněch 20 letech.<sup>19</sup>

Mezi často připomínané „hříchy“ patřilo i společné prohlášení všech církví k srpnové situaci z 2.září. Dokonce i pravoslavní (ti ale nejdříve odvolali) zde odsoudili okupaci a postavili se na stranu Dubčekova vedení. Později to pro režim bude základní důkaz naprosto protistátního významu ekumenismu, protože ten církve spojuje k jednotnému, náboženskému postoji. Vždy pak bude vyvíjet velkou snahu o torpédování těchto tendencí a jejich předcházení zaséváním mezikonfesionálních třenic.

---

<sup>18</sup> Církevní politika, str. 21

<sup>19</sup> Nicméně až do roku 1979 řečtí katolíci biskupa měli. Byl jím „dožívající“ biskup Vasil Hopko.

Od prvního ledna 1969 došlo k mnoha – byť vlastně nevýznamným - změnám. Slováci byli odměněni federací, která právě proto, že na demokracii nedošlo, byla obnoveným režimem jedné strany oklestěna tak, že splnila jediný účel. Prozatím získala Bratislava jen vlastní vládu a duplikáty úřadů a institucí, které měla i ČSR, takže se přeci jen některé méně významné otázky řešily na Slovensku. V případě nového slovenského SPVC a otázek církevních též záleželo na závažnosti. Režim si svou pražskou centralizaci uchoval.

Kromě vzniku národních sekretariátů vznikl ještě jeden, a byl důležitý, protože působil při předsednictvu vlády federální. Je označován zkratkou SPVC ÚPV (ČSSR), zatímco národní pak SPVC MK (ČSR/SSR). Jak vidno, i ministerstvo kultury prošlo malou změnou názvu. Důležitější ostatně byly personální změny. Na Slovensku byla konsolidace hotová už v roce 1971,<sup>20</sup> a to ve všech ohledech. U nás zatím došlo jen na personální změny. To bylo pochopitelné. Slováci nemuseli měnit politickou linii, ta se tvořila v Praze, a proto noví lidé museli ještě více než rok vést politiku zdržování a zamlžování, než byl na jaře 1970 stanoven „krátkodobý postup“. Celé dva roky pak trvalo jeho naplňování, než se poměry přiblížily těm na Slovensku. Ostatně, slovenská cesta byla vzorem, podle něhož jednak opisovali, a jednak opisovali proto, aby byla církevní politika na území celé ČSSR stejná.

Díky tomu, jak postupovaly změny v politické oblasti, začaly zpětný chod nabírat stále další a další vedoucí složky různých odvětví a organizací společnosti. Velké zemětřesení na SPVC předznamenal odchod ministra kultury Galušky 10.července. Nedalo se čekat, že střídající Miroslav Brůžek bude dlouho trpět již vývoji skutečně anachronické vedení Dr. Kadlecové. Tak, jak žádal v dopise předsedovi federální vlády Štrougalovi 16.7. západočeský KCT Wiendl, a kde navrhoval řešení, se brzy stalo.

Hrůza se tedy vrátil a zmíněný dopis, který mu snad (ze všech stížných dopisů) nejvíce pomohl, lakonicky označil za „velmi závažné upozornění na politickou činnost některých pracovníků sekretariátu.“<sup>21</sup> Zasloužil se, že po Kadlecové odešli ze sekretariátu také hlavní pomocníci, Ladislav Prokůpek a Jaroslav Hranička. To bylo ještě v červenci 1969. Postaral se i o to, že zpráva o činnosti a navrhovaných opatřeních MK ČSR z 2. prosince konstatovala předchozí činnost SPVC jako „hrubě porušující zásady marxisticko leninského chápání církevní politiky“<sup>22</sup> To se ale zatím jen stahovala mračna, církve zůstávaly aktivní.

Prozatím se Hrůza zaměřil na zastavení nejzazších církevních výbojů. Vrásky mu určitě přidělala generální prokuratura. Ta se na podzim 1968 vyslovila, že řeholní řády mají pravdu, když říkají, že

<sup>20</sup> Pešek/Barnovský : V zovretí normalizácie. Zejména str. 25 – 29 a 34. Mnoho opatření včetně krátkodobého postupu přijato už 1970, realizace se pochopitelně protáhla do roku 1971. Pořád to však bylo o nejméně rok rychleji než v ČSR. Také „dlouhodobý postup“ v církevní politice zde přijali dost časně – v srpnu 1971, tzn. že tehdy už měli víceméně znormalizováno.

<sup>21</sup> SÚA, fond MK – SPVC, karton č. 2. Zde citována Církevní politika, str. 26.

<sup>22</sup> Církevní politika, str. 27.

o jejich zrušení a zabavení majetku vlastně církevní zákony nemluví. Trvalo to dva roky než se podařilo s podporou strany prokuraturu přesvědčit, že vlastně pochybila, když se vyjádřila k něčemu, v čem ani není kompetentní, a tak se podařilo zabít dvě mouchy jednou ranou – zbavit se nároků řeholníků i zachovat stafáž právního řádu a dodržování práva, alespoň naoko. Zastavena pak byla i další jednání, která měly církve s předchozím vedením započata. Hrůza se choval pokud možno bezkonfliktně, a pokud církve překročily meze (třeba v létě na poutích), jen je napomenul, že to může mít v budoucnu závažné důsledky. Vlastně to byla ta varování, co tu bylo nového. Také začala přípravná sondáž v kněžských řadách, neboť obnovení prostátního hnutí bylo jen otázkou času.

Příprava předběžné koncepce normalizační politiky byla hotova teprve v dubnu 1970 (to už KSS měla projednanou zprávu o církevně politické situaci na Slovensku), kdy SPVC MK ČSR po spolupráci se slovenskou stranou zkompletoval vlastní zprávu o církevní situaci. Právě její příloha IV obsahovala to nejdůležitější – navrhovaná opatření k změně církevních poměrů v krátkodobém horizontu.<sup>23</sup>

Konečnou a několikrát opravenou verzi „Informační zprávy o církevně politické situaci v ČSSR“ tak, jak ji představitelé ÚV chtěli mít, pak předsednictvo schválilo 22. května 1970. Tak vzniklo Usnesení předsednictva ÚV KSČ o krátkodobých opatřeních. To samé usnesení navíc pověřilo J. Fojtíka vypracováním dlouhodobé koncepce církevní politiky, která pak bude skutečně po delší době schválena v lednu 1973. Tím, že zprávu schválili, dali zelenou zejména kněžské organizaci.

Katolická církev např. byla seznámena s povahou normalizačních opatření prostřednictvím svých ordinářů 23.6. 1970 na MK ČSR u s. Brůžka. Zřetelně jim nastínil trend zatlačování církve do kostelů, přičemž cílem bylo, aby hodnostáři přijali realistický pohled na věc a nepokoušeli se o zbytečný odboj. Také je varoval, aby napříště omezili kontakt s Vatikánem na nezbytně nutné vnitřní otázky církve, a také (dal jasně najevo), že zásahy proti angažovaným duchovním nebudou nadále trpěny.<sup>24</sup>

V listopadu 1970 rozeslal Hrůza všem církvím důležitý dopis vytyčující, že církve smějí bez oznamovací a schvalovací povinnosti organizovat shromáždění věřících jen v kostele nebo jiné modlitebně. To zahrnovalo svatební, pohřební a jiné průvody. Teprve z roku 1971 pak jsou důkazy o povinnosti duchovních předkládat prohlášení a biskupů pastýřské listy k předběžné kontrole státním orgánům.<sup>25</sup>

Ve školním roce 1970/71 zpřísnily směrnice pro Výuku náboženství (dále častěji VN), definitivní směrnice ovšem vznikla až 1971. Prozatím bylo nutné smířit se s dost matoucími ustanoveními, které doprovázel nezdravý nátlak na rodiče, kteří chtěli podat přihlášku na VN.

<sup>23</sup> SÚA ÚV KSČ – předsednictvo, sv. 126 a.j. 203 (tak in Církevní politika, str. 30 – 31).

<sup>24</sup> Církevní politika, str. 38.

<sup>25</sup> Ibidem, str. 41 – 42.

Bylo také už rozhodnuto, že ukončí činnost jeden z výdobytků ŘKC, a to pobočka litoměřické bohoslovecké fakulty v Olomouci (fakticky obnovená olomoucká fakulta, budeme používat zkratku BF). Sice mohli dostudovat všichni duchovní, kteří už studovali, komunistům se však podařilo zarazit toto skryté obnovení olomouckého semináře v rámci jistě neoddiskutovatelné snahy církve rozšířit přeplněné studijní prostory v Litoměřicích. Této výmluvě nahrávala i neschopnost státních orgánů poskytnout jí náhradu. Tak např. přímo se nabízející dejvický areál (který i nesporně vypadá na univerzitní „městečko“) režim propachtoval, ne bez úplné nezákonnosti, redakci svého prestižního časopisu Otázky míru a socialismu. Teprve na sklonku 80. let se režim uvolí k najednou nalezenému náhradnímu prostoru v bývalém klášteře v Doksanech (viz jinde). S problematikou BF souvisí ještě jedna vážná skutečnost. Na všech 6 fakultách byly přijímací zkoušky ročníku 1970/71 už plně v rukou státních pověřenců, takže prošli jen schválení studenti.

Co se týče ČCE, problémy tu byly hned dva. Jednak XVI. synod (18. – 22.2. 1969), který ještě navíc poznamenala atmosféra po smrti Jana Palacha (16.ledna). Aktivita ČCE neopouštěla přední stránky černé listiny normalizačního vedení po celý rok 1969 a ještě 8.5. 1970 synodní sbor odmítl veškeré ústupky. K postupnému rozchodu s radikalizmem se vývojově dospělo v průběhu 70.let poté, co státní orgány prosazovaly na kandidátku přípravných sjezdů XVII. synodu a zejména těch dalších svým představám vyhovující kandidáty, a vůbec kontrolovaly průběh těchto akcí. Delegáty synodu se tak stalo mnoho přijatelných lidí a vedení pak v politických ohledech ustupovalo státnímu tlaku. Odrazem se stalo alespoň citelné zmírnění její činnosti. Režimu sice vadilo, že se ČCE pořád oficiálně nerozešla s politikou „Jara“, alespoň však přestala veřejně vystupovat proti režimu a zjevně podporovat jeho vyložené odpůrce. O konec ostatních aktivit už se režim postaral vyloučením z veřejného života, příp. vysokých škol pro ty, kteří nehodlali dodržovat jím stanovená pravidla. A nejen to, vždyť jim příslovečně mohl zaškrtnit krk odebráním státního souhlasu (tohle ovšem platilo úplně pro všechny církve).

Neradostnou skutečností pro analytiku na SPVC byla zejména činnost radikálně svobodomyšlného křídla ČCE, tzv. Nové orientace. Hnutí vzniklo už v 50. letech a patřilo k účastníkům dialogu mezi marxisty a křesťany a zároveň duší ekumenických kontaktů křesťanských konfesí. V průběhu 60. let její členové kritizovali protiprávní kroky SPVC, a policejní složky je proto už dost dlouho stíhaly.<sup>26</sup> Jistou kulminaci pak zažilo za Pražského jara. S postupem státního nátlaku se jich však už XVII. synod musel zříci. Nejen že na hnutí pak byl uspořádán dlouhodobý hon, stalo se rovněž symbolem protistátní činnosti a určitým strašákem, který už v polovině 70. let vedl k tomu, že někteří nedostali „souhlas“ kvůli podezření z bývalé či současné (jakékoli) spjatosti s ním.

---

<sup>26</sup> Podrobněji Církevní politika, str. 47.

Bývalí členové MHKD (příp. noví zájemci) se hlásili na SPVC už v létě 1969 (v souvislosti s novým vedením) a snažili se vznik nástupnické organizace hned předložit. Konečně pozdější název této organizace byl také jejich nápadem. Biskupové se proti vzniku organizace sice ohradili a kněžím doporučili vstup „zvážit“, ale to bylo tak všechno. Stát totiž hrozil zásahem v případě širšího odporu. Organizace se zvláštním názvem Sdružení katolických duchovních Pacem in Terris (SKD PIT) měla začít reálně fungovat již v lednu 1971. A je velmi pravděpodobné, že jeho ustavující sjezd byl odsunut kvůli obnovení jednání s Vatikánem (ukončena 1967).<sup>27</sup> To přípravu nakonec neovlivnilo, protože nepřineslo výhodnější plody. Po ukončení všech náležitostí podal přípravný výbor SKD (PIT) žádost o povolení činnosti (30.7.) a MK obratem zaslalo oprávnění k působnosti počínaje datem 31.8.1971. O měsíc později pak ještě předsednictvo projednalo a schválilo návrh s. Lúčana na zřízení celostátního ústředního výboru SKD. Už tento orgán dával znát, kam je vlastně onen spolek politicky příslušen. Režimu zvláště milý olomoucký kapitulní vikář Josef Vrana pak byl odměněn předsednictvím. Hnutí brzy dostalo příležitost osvědčit svou bezmeznou servilnost sérií prohlášení aj. činností v souvislosti s volbami na podzim 1971.

Jakékoli úspěchy však od začátku kalil nepřehlédnutelný fakt, že očekávaný rozkol („diferenciace“) v církvi nenastal, a že kněží do něj vstoupilo málo. Jen asi 1/3.<sup>28</sup> A i tak to asi bylo číslo nereálně vysoké, tedy kdyby komunistům na rekrutech tak silně nezáleželo a tolik pro to nedělali. Pokud se kdy museli jednání SKD účastnit nebo přímo v něm být někteří vysocí představitelé, pak tedy rozhodně z donucení, a jak ukázaly události o 10 let později, většina využila možnosti řady hnutí opustit.

V roce 1971 už pracovalo SPVC na plný výkon, tím více v tomto již ofenzivním období bolela pracovníky SPVC stále vyšší účast na poutích (i přes veškeré obstrukce), dosud vysoké náklady církvi emitované literatury ap. Nebylo tedy divu, že SPVC vypracoval na rok 1972 další, rozšířený soubor opatření.<sup>29</sup> Společným jejich jmenovatelem bylo zatlačit církve v souladu s již platnými směrnicemi do kostelů a vůbec dostat pod kontrolu jakoukoli jejich akci tím, že bude nahlášena a bude možnost vyslat na ní slušně řečeno pozorovatele. Onen soubor opatření z ledna 1972 přišel právě do situace (přelom 1971/1972), kdy upadal duch odporu církvi.

A aby měli na ÚV KSČ opravdovou radost, stalo se, že v roce 1972 krátce po sobě zemřeli hned tři z pěti biskupů (se souhlasem). Zbyl vlastně jen Tomášek a Trochta u nás (na Slovensku ovšem byli, dočasně, bez biskupů, když v červnu 1972 zemřel starý a těžce nemocný Róbert Pobožný).<sup>30</sup> Pro ŘKC to byla přímo katastrofa. Než byli o rok později vysvěceni – po dohodě režimu s Vatikánem – noví biskupové, musel Vatikán zaplatit za souhlas vysokou cenu. Musel přijmout

<sup>27</sup> Tak soudí i Cuhra v *Církevní politice* (str. 54), či Pešek/ Barnovský (v *Zovretí normalizácie*, str. 32).

<sup>28</sup> Tak uvedeno v *Církevní politice*, str. 57 v odkaze 162.

<sup>29</sup> Cuhra jej označuje jako „10 bodů. církevní politika, str. 62.

<sup>30</sup> V *Zovretí Normalizácie*, str. 77. Biskupové byli nakonec vysvěceni tři pro Slovensko a jediný pro ČSR. Viz *Československo – vatikánská jednání ...*, str. 81a dále.



kandidáty režimu. Tehdy byla politika kardinála Casaroliho u nás i v celém východním bloku nejméně oblíbená. Přesto dlouhodobě vyhrál. Biskupové, třebaže i členové SKD (Vrana např.) tu prostě pořád byli.

Církevní tisk v případě ŘKC působil při Katolické charitě, ale v rámci ÚCN, které sdružovalo všechna církevní nakladatelství. Přestože tato organizace ztratila za krize kontrolu nad tisky už proto, že církve tiskly na papír za vlastní či darované prostředky (nebo přímo darovaný papír), nezanikla a „nové vedení“ SPVC stanovilo definitivní kurz 18.srpna 1970. Jeho tehdejší výnos vyzval bývalé vedení Charity, aby se vrátilo na svá místa a nahradilo nedobrovolně se loučící reformisty. Hodnotící zpráva z ledna 1971 pak konstatuje, že k výměně došlo bezkonfliktně, a že na stránkách církevních novin – zejména Katolických – vycházejí články s „bezkonfliktním obsahem“ (a že většina zde zaměstnaných řádových sester je ochotna spolupracovat). Dlouho odkládaná reforma Charity tak byla snad nejpříkladnějším a nejúspěšnějším normalizačním počinem. Noviny Duchovní pastýř byly nyní dány k dispozici SKD.<sup>31</sup>

Považuji za nutné zmínit se ještě o jedné důležité skutečnosti – tzv. státním souhlasu k duchovenské činnosti. Po celé normalizační období, i těch zhruba 20 let před ním, šlo o jeden ze základních pilířů, na němž stálo ovládání tisíců duchovních tak, aby vyhovovali státu. Původní výnos SÚC z 1955, který zašel příliš daleko za rámec církevních zákonů, upravil SPVC se souhlasem MKI koncem července 1968 (nový metodický výklad).<sup>32</sup> Kněží konečně nemuseli působit na určeném místě a souhlas směl výslovně udělovat jen KNV. Naposledy rovněž výslovně stanoveno, že ONV a místní Národní výbory (NV) nesmějí zasahovat do jejich působení, to rovněž delegováno KNV. Zanikl tak „potřebný“ tlak na Paralyzované resp. obnovené vedení SPVC nemohlo brát stížnosti nižších článků v potaz až do jara 1970. Tehdy 17.4. vydán dodatek k metodickému výkladu a od té doby, co se vše vrátí do praxe 50.let, se v zásadě nic nezmění. To „daleko za rámec“ znamenalo, že jednotlivci museli u OCT žádat o povolení jakékoli činnosti či akce, která nezapadala mezi stěny jejich kostelů a modliteben. Nijak rafinovaně tak byla znemožněna i běžně potřebná výpomoc duchovním blízkých farností, když potřebovali (zejména tzv. *excurrenda*, viz jinde). Vše oficiálně potvrdil konečný metodický pokyn (výklad) z 15.3.1971. Všemocný souhlas se ovšem vztahoval i na osoby pověřené výukou náboženství na školách, jak pro kněze (tento souhlas se uděloval zvlášť), tak pro laiky, katechet(k)y. Často učily právě řeholní sestry. O výuce náboženství (VN) viz jinde.

Faktickým konstatováním naplnění úkolů „krátkodobého opatření“ se stalo vydání jiného dokumentu stejně veliké důležitosti : Návrhu dlouhodobého postupu při řešení vztahů KSČ a socialistického státu vůči církvím, věřícím a náboženské ideologii, projednaného a schváleného

<sup>31</sup> Katolické noviny vycházely dvojjazyčně. Duchovní pastýř byl „odborný“ časopis pro kněze, v roce 1968 byl přejmenován na *Via*, pak se zase vrátil starý název. Nyní byl dán k dispozici SKD jako její tiskový orgán od 1.1. 1972. Viz také Církevní politika, str. 73 – 74.

<sup>32</sup> Považuji to za jedno z klíčových rozhodnutí pro akceschopnost oživené katolické církve. Citována Církevní politika, str. 79.

předsednictvem ÚV KSČ 5.ledna 1973. Dlouhodobá koncepce, od tohoto programu se odvíjející, vycházela přirozeně ze staronové situace, vzešlé z realizace předchozího plánu. Vždy po několika letech se předsednictvo zabývalo kontrolní zprávou vztahující se k tomuto dokumentu a zase téměř vždy konstatovalo spokojenost s realizací jejích opatření. Tak to pokračovalo až do hloubi 80.let.

V 1.polovině 70. let nebylo zase tolik problémů s církvemi. Snad jen s ČCE (a samozřejmě střet ŘeKC x pravoslavní, ten v podmínkách ČSR neuvažujeme). Tady se režim dočkal triumfu v roce 1974, kdy ČCE poslušně nechala padnout Svaz českobratrských duchovních. Ten byl rozpuštěn. A že se tato církev nachází na dobré cestě normalizace – a ovšem jde všechno pořád zdlouhavě - naznačil její XIX. všeobecný synod v roce 1975, který už udělal jistou čáru za minulostí. V té době ovšem církev ve svém regresu klesla na jednu z těch nejméně únosných pozic a posun dále už nebyl moc reálný.

I to si patrně, nejen v případě této církve, režim nedokázal uvědomit. A zvláště po roce 1975 začalo být patrné, poté, co před celou Evropou v Helsinkách jako by nic také přijal závazky v lidských právech (nezavázal se k nim ostatně poprvé), že nemůže církev nechat vymřít, protože se o tato práva budou hlásit. Třeba prostřednictvím disidentů a emigrace, které mu tolik nebyly po chuti, a že by asi nejlepším stavem byl ten, který naordinoval Enver Hodža Albánii – náboženství bylo prostě zakázáno a neposlušné čekal nemilosrdný žalář.<sup>33</sup> Těžko říci, jak dlouho by takový represivní systém fungoval, církev by ale určitě umlčel.

Režim si jinak poradil ve všech složitých situacích : jmenování kardinálů Trochty, resp. Tomáška, (tj. 1973 a 1977); svatořečení českoamerického biskupa J.N. Neumanna 1977 a jmenování kardinála Wojtyly papežem, a především Charty 77, nazývané režimem nejinak než (zoufalý) pamflet. V prvním případě blahosklonně mlčel (co mu ostatně zbylo), ve druhém znemožnil výjezd na oslavy a ve třetím církve přiměl, aby se postavily na stranu státu. Nutno dodat, že v kauze Charty nejen že pobouřilo (režim) laxní a zdráhavé odsouzení (s naznačením přinucení), ale i účast početné skupinky Nové orientace (NO) mezi signatáři.<sup>34</sup>

Zde je velmi důležitým i postoj katolické církve. Její představitele naplňovalo podezřením<sup>35</sup> pestré složení účastníků, kde nechyběli ani (reformní avšak přesto současní i bývalí) komunisté a jiné jí nepřilíš nakloněné postavy, jak soudila. Proto její prvotní odsouzení mohlo být spíše pochopitelné. ŘKC byla ovšem organizací s větším politickým významem než ČCE, a dá se říci, že už poměrně brzy vycítila, že s disidenty sdruženými kolem Charty jí přinejmenším spojuje boj za společnou věc, proti společnému nepříteli. Začal se proto vyvíjet vztah vzájemné tiché podpory, např. pomoci s distribucí zakázané literatury přes hranice či jejím skladováním nebo dokonce rozvozem, občasnou ochranou pronásledovaných apod. „Duch Helsinek“ především přispěl tomu,

<sup>33</sup> O tom více in Vatikán a rudý prapor, str.249.

<sup>34</sup> Chartu podepsalo 12 katolických a 15 evangelických kněží (Luxmoore/Babiuch : Vatikán a rudý prapor, str. 277).

<sup>35</sup> O postoji katolické církve a jejím odsouzení viz Skalický : Quo vadis Ecclesia, str. 82 – 89, zejména str. 83.

že i když už se režim nechoval vyloženě tyransky a často ustoupil bouřím nevole ze Západu (když spolehlivé „podzemí“ proneslo detaily o konkrétním zásahu), stále byl vnímán jako represivní, ten který neumožní alternativní názory, protože za všechny prohlašuje, že si jeho osvícenou vládu přejí. Tím jim rovněž bere právo se k takové propagandě vyjádřit a předem je zastrašuje.

Když bylo na jaře 1978 zahájeno nové kolo jednání, režim doufající v dlouhodobé nezávazné jednání, sem tam se naplňující v další „havarijní“ shodě na biskupech, je najednou zaskočen důrazem vyjednavče, arcibiskupa Luigi Poggiho, který (na jednání ve dnech 21.-24.4. 1978 v Praze)<sup>36</sup> zaskočil československou delegaci předestřením témat, která byla dosud jen zástupná a odsouvaná a není nutno dodávat, že souvisela s lidskými právy. Je tedy zřejmé, že pružná defenziva Vatikánu změnila tón již před zvolením Wojtyly. Vládní zmocněnci zatvrzele a dlouho odmítali o takových tématech jednat, ale Vatikán už se jich nevzdal, mj. proto, že mu nahrávala církevní situace v zemi, která taková jednání podmiňovala.

Na jedné straně režim omezil činnost církví na minimum a postaral se i, aby přijímaných bohoslovců bylo méně, a aby tak duchovenstvo vymíralo. Totéž v případě řeholních sester. Duchovních (včetně biskupů) i řeholních sester začalo ubývat, přičemž žádosti o revizi tohoto stavu byly zamítány. To ztěžovalo působení ve farnostech (či církevních obcích obecně) a začalo hrozit, že v Ústavech státní sociální péče se sester nebude dostávat (a reálně je nebude mít kdo nahradit, přestože naivně ortodoxní vývody KSČ počítaly s jejich průběžným nahrazováním z pracovního sektoru). Paradox byl tedy v tom, že začalo být z provozních důvodů nutné respektovat ta práva církví (především těch velkých, malé režimu moc nevadily a neměly proto takové problémy se stavy duchovních), které až dosud tak úspěšně potlačoval, tedy práva na vlastní přežití. Komunistický režim přece své cíle netajil. Jiná věc je, že byl schopen lži, úskočnosti i podvodného jednání, aby jich dosáhl.

Vyjednavči svatého stolce se mohli opírat i o režimu nepřijemné aktivity kardinála Tomáška, upozorňující na nespokojenost církví se soudobým systémem a potlačování svých práv (např. dopis prezidentovi v roce 1977, aktivita samozřejmě pokračovala dále). Každé takové argumenty však vyvolávaly podrážděnou stížnost na „štvaní“ emigračních kruhů a západem a hlavně Vatikánem podporovanou činnost tajné církve. Římané trpělivě odsouvali – s léty rostoucí nervozitou vládních zmocněnců v této otázce – pořád stejným komentářem : tajná církev není vinou Vatikánu, nýbrž plodem nenormální situace v ČSSR.

Úder, který byl církevnímu úseku MK uštědřen v období let 1982 – 1983 velmi souvisel s politikou Vatikánu, a tedy i s osobou Karola Wojtyly, papeže Jana Pavla II., Poláka a občana

---

<sup>36</sup> O jednání podrobněji Cuhra : Československo – vatikánská jednání 1968 – 1989, str. 113. (Dále jen 'Vatikánská jednání')

z východního bloku. Muž, který krátce po nástupu do úřadu prohlásil, že církev už nemlčí, byl od počátku na Východě vnímán jako vážný nepřítel.

Byly tu i další odlišnosti. Všechny ovšem měly mohutnou podporu v krocích Vatikánu. Ta našla svůj výraz 8.března 1982, když 5 československých biskupů „se souhlasem“ dorazilo do Říma na pravidelnou konzultaci o stavu místní církve, zvanou ad limina (apostolorum).<sup>37</sup> Právě v jejich přítomnosti vyhlásil prefekt kongregace pro víru v platnost dokument „Prohlášení posvátné kongregace pro klérus o určitých sdruženích a hnutích zakázaných kléru.“ Je více znám pod názvem dekret Quidam episcopi (Někteří biskupové). Papež jej nakonec stvrdil podpisem (6.3.) a tím získal na závaznosti. Proto nepřekvapí, že přítomní biskupové dostali dekret s pokynem, aby jej hned začali uplatňovat v praxi.<sup>38</sup> Přestože vyvolali pobouření režimu a velký skandál také tím, že navštívili emigrantské centrum ve Vatikánu, závazek k dekretu sám o sobě stačil po návratu na chladné přijetí činovníky SPVC.

Ti také brzy naléhali na biskupy, aby se o jeho realizaci ani nepokoušeli, že by mohlo jít o vyloženě protistátní činnost. Nicméně i oni věděli, a proto byli tak nesmlouvaví, že ordináři na to právo mají. Jedno je jisté, Tomáška se jim zastrašit nepodařilo a díky němu a početným tiskům „podzemí“ se záhy s inovací seznámila většina dotčených i věřících. Když přeskochíme různé další vývojové peripetie a Tomáškovu popichování režimu (zejména záměrem pozvat papeže), ukazuje se myšlenková aplikace dekretu jako velmi důležitá a přesto nevyhlášená vzpoura. Řady SKD PIT v poměrně krátké době opustily desítky duchovních, včetně některých vysoce postavených. Řady „sveřepých“ zastánců režimu, kteří navíc povážlivě zestárli, v pozdějších letech doplňoval jen slabý proud ve srovnání s přirozenou či svévolnou úmrtností členstva. Přestože hnutí nezaniklo, a nadále sdružovalo několik set duchovních, a režim ho svou přetrvávající a sem tam zesilující podporou udržel při životě, prakticky bylo v katolickém světě odepsané. Jeho řady do konce režimu navíc ještě prořídly.

Od té doby, co režim mohl kontrolovat mladé duchovní jen skrze síto přijímacích zkoušek na BF, stávalo se obvykle, že mladí kněží v 80. letech vůbec nebyli režimu v dobrém naklonění. Rovněž tento fakt režimu vadil. Rok od roku totiž počet starších kněží rostl a přirozeně jich ubývalo. Ty ještě režim byl schopen s určitou efektivitou neutralizovat. V dubnu 1983 z celkového počtu asi 3 000 duchovních téměř 54 % přesahovalo věkovou hranici 60 let.<sup>39</sup> Režim se tak paradoxně začal obávat o jejich dobré zdraví. Celková situace patrně nedávala jinou naději. Mladí se daleko úspěšněji posilovali aktivním duchem doby. Většina prorežimních předáků (především kapitulních vikářů, nejčastějších představitelů diecéze při absenci biskupa, s jejichž pomocí chtěl

<sup>37</sup> Biskupové určité provincie jsou povinni, pokud to situace dovolí, jednou za 5 let vykonat společnou cestu do Říma a „vydat počty ze své činnosti“. Název cesty (v překladu „ u bran apoštolů“) je výstižný. Vatikánská jednání, str. 143 – odkaz 337.

<sup>38</sup> Prefekt kongregace Odi 11.3. na dotaz novinářům připustil, že dekret se vztahuje také na SKD PIT (Vatikánská jednání, též str. 143). Luxmoore se vyjadřuje stejně, dekret byl namířen proti této organizaci (Vatikán a rudý prapor, str. 374).

<sup>39</sup> Vatikánská jednání, str. 179, včetně části odkazu 457.

režim nechat církev pomalu vymřít, protože nemohli disponovat samosprávnou mocí biskupů), včetně Vrany v Olomouci (pro něhož chtěli ještě před pár lety úřad arcibiskupa) už dávno nepřítakávala hlasu církevních tajemníků. Úředníci a tajemníci rozčarovane přiznávali, že chování těchto lidí se již moc neliší od ostatních „papeženců“.

I zástupci státu na jednáních s Vatikánem to věděli – a skrze ně i předsednictvo ÚV KSČ – a v jednání s kleriky z Říma dávali průchod zraněné pýše vládních činitelů, když trvali na odvolání dekretu či jiném kroku, který by přestal odvracet ŘKC od státu.<sup>40</sup>

A nezůstalo jen u opovržení vůči SKD PIT. Na léto 1985 mělo vyjít velké výročí pro katolickou církev, resp. pro náboženství na našem území vůbec. 1100 let od příchodu sv. Cyrila a Metoděje bylo velkou výzvou i pro státní režim. Ten plánoval vlastní oslavy, v občanském duchu. Jenže prohrál na celé čáře. Červencové oslavy na Velehradě (6.-7.7.) za přítomnosti kardinála Casaroliho, bývalého šéfa východní diplomatické mise a nynějšího ministra zahraničí Vatikánu - tedy státního sekretáře - se sice papež neúčastnil (ostatně Tomášek ani nečekal, že by to vláda povolila), přesto šlo o mohutnou pout', jaká v posledních 15 letech neměla obdoby.

Počet účastníků se odhadoval a odhaduje (neustále) mezi 100 – 200 000 lidmi, technicky řečeno poutníky. Mám za to, že pravděpodobnější je střední až horní hranice.<sup>41</sup> Tak mohutný dav komunisty zaskočil, přestože se už více než rok<sup>42</sup> na celou akci připravovali a rozhodně udělali vše pro to, aby nebezpečí „koncentrace“ eliminovali co nejvíce (např. zákaz autobusových spojů). Rovněž byli zaskočeni enormně vysokou účastí mládeže na tomto shromáždění. Mnozí z nich přijeli ze Slovenska.<sup>43</sup> I tím, že rozhodně nepřijeli na státní „mírovou“ slavnost. Popravdě řečeno, po dobu oslav ovládala Velehrad církev a ne stát.

Státní orgány vyvodily z porážky patřičné důsledky. StB zahájila akci Poutě, kdy dlouhodobě sledovala materiály pořízené na takových akcích, a pak se věnovala identifikovaným jedincům, především disidentům a členům podzemní církve, kteří pomáhali akce organizovat. Nebylo to ovšem nic platné. Teď to mělo být opačně. Věřící se budou stále častěji scházet na mších a režim bude plýtvat silami a prostředky, aby tomu bránil.

Po Velehradě už nic nebylo jako dříve. Poutě se stávaly stále více oblíbeným projevem nesouhlasu.<sup>44</sup> Jejich počet se napříč všem snahám režimu stále rozšiřoval a davy poutníků posilovaly, především na Slovensku. Vlastně by se dalo s jistotou nevelkou nadsázkou říci, že Velehrad přinesl (věřícím) Českoslovákům srovnatelnou posilu, jaké se dostalo Polákům, když jim

<sup>40</sup> Luxmoore (Vatikán a rudý prapor, str. 364) naráží též na snahu režimu chlácholit vzrůstající církevní nespokojenost s patronací režimu. Zde konkrétně donucen ustoupit volání po nových bibliích, zpěvnících atd. a zvýšil duchovním platy.

<sup>41</sup> Dokumenty SPVC samozřejmě mluví o sto tisících. Všechny mnou zmiňovaní autoři se shodují na údajích 150 – 200 tisíc.

<sup>42</sup> Vatikánská jednání, str. 167.

<sup>43</sup> Tamtéž, str. 173 (doslovně říká „především ze Slovenska“). Mladých mohlo být podle nejvyšších údajů až 60% (str. 176).

<sup>44</sup> Zde je možné odkázat i na Skalického : Quo vadis .... str. 88 (týká se let 1888-89). K Velehradu zejména str. 87.

v Římě zvolili krakovského kardinála papežem a přesněji znamenal Velehrad něco velmi podobného papežově první návštěvě Polska v roce 1979.

Troufnu si však říci, že rostoucí účast mladých na církevních slavnostech, kterou analytici SPVC začali konstatovat zhruba od 1982, vadila ve stranických kruzích mnohem více. Mimo jiné znamenala výsměch jejich jinak skoro všudypřítomné propagandě. Tuto a výše nastíněné skutečnosti zmiňovala i kontrolní zpráva SPVC (o plnění dlouhodobého postupu) pro předsednictvo ÚV KSČ z června 1985, dokonce ještě před Velehradem. Přesto dále zmiňovala úspěchy dosažené ve snižování religiozity.

25.března 1988 policie dost brutálně zasáhla proti sice nepovolenému, přesto však velice klidnému modlitebnímu shromáždění věřících na Hviezdoslavově náměstí v Bratislavě. Tento zásah bude později vzpomínán jako první z řady opozičních akcí, na něž začala podrážděná státní moc používat svého pendreku – pořádkových sil policie. Díky tvrdosti zásahu získala akce pro režim nechtěně politický nádech a přispěla k tomu, že veřejnost vnímala také aktivní věřící jako reprezentanty politické opozice.

Přes velkou zášť, kterou pojali komunisté vůči Vatikánu, Praha nabídla Vatikánu jednání až o 6 biskupských postů, včetně eminentního zájmu o výměnu Tomáška, nyní již pětaosmdesátíka.<sup>45</sup> K dohodě o (3) katolických biskupech došlo v dubnu 1988, přičemž další dohoda byla možná, a červnové svěcení (11.6. v Praze, o den později v podobném tónu v Trnavě, dva pomocní biskupové byli vysvěceni pro Prahu, biskupa Sokola získali Slováci)<sup>46</sup> můžeme vnímat jako symbolické završení obratu ve prospěch katolické církve. Ve srovnání s rokem 1973 (tehdy v březnu světil Casaroli a státní zástupce přímo vyděsil oznámením o Trochtově „kardinálském klobouku, bylo to tehdy ovšem jediné zadostiučinění) nebyl při slavnosti vůbec dán prostor zástupcům prostátního SKD, o to víc zástupce MK zraňovalo přední místo tajně svěceného i působícího biskupa Kajetána Matouška při těchto obřadech. A aby pokoření bylo úplné, vatikánský zástupce Colasuonno ve svém projevu poukazoval na nelehkou situaci řeholníků a vyslovil naději na změnu jejich postavení. Vedoucí SPVC Vladimír Janků (od roku 1983 nahradil K. Hrůzu)<sup>47</sup> mu sice později spílal do nevděčníků, ale byl v podstatě bezmocný.

20. května byli katoličtí ordináři při Bilakově projevu na SPVC poprvé informováni o chystaných změnách v církevní politice. Režim se mimo jiné začal bát, při stále silnější ztrátě popularity, o loyaltitu ze strany církví, které dosud zápasily jen o drobné výhody. Pro závěrečné období ovšem bylo typické, že režim ve snaze zachránit vše a přitom nezaplatit moc, přijal kompromisní řešení, které katolická církev víceméně odmítla. Změny sice akceptovala, ale nebyly

<sup>45</sup> Vatikánská jednání, str. 177.

<sup>46</sup> Viz V zovretí normalizácie, str. 138.

<sup>47</sup> Zajímavé postřehy k tomu, jak V. Janků prezentoval státní církevní politiku po svém nástupu viz předchozí, str. 90 – 91.

dostatečné. Inovace, platné od 1.9.1988, se omezily na druhotné záležitosti, jako bylo doplnění stavu řeholních sester o novicky (skutečně realizováno) či umožnění posílat přihlášky na VN přímo na fary (dosud ředitelství škol; podstatné – vyučování ve školách – ovšem nezměněno). Režim v cestě k získání podpory zvolil špatnou metodu. Nelze nevidět příčinu v tom, že rozhodovali stejní lidé jako v 70. letech.

V roce 1989 došlo k mnoha demonstracím. Tomášek podpořil už ty v Palachově týdnu (16.-19.1.). Vyplnil se mu také velký sen vítězství nad komunismem, 25.11., kdy byly davy lidí vpuštěny do sv. Víta na anežskou mši.<sup>48</sup> V případě poutě ke svatořečení blahoslavené Anežky České došlo k dalšímu průlomů (před zrušením výjezdních doložek 26.11.). Režim blahosklonně nechal na ŘKC podobu poutě na slavnosti do Říma. Už v dubnu to zástupci potvrdili vatikánské delegaci a na jednání předsednictva 20. října nebylo už dost vůle pout' zakázat.

Mezitím došlo už ke skutečně kuriózní události. Tomášek se 9.června 1989 obrátil na prezidenta Husáka už několikátým dopisem, tentokrát námětem hlavně Stanovisko katolické církve k připravované ústavě ČSSR. (V souladu s Přestavbou v čsl. variantě režim připravoval i novou, trochu svobodnější ústavu. Její praktické rozpracování nebylo do začátku revoluce dokončeno). Prezident tentokrát dopis nezahrál do autu a odpověděl. Nad jeho vstřícností určitě starému pánovi přecházel zrak : „Ujišťuji Vás, že je přáním státního a politického vedení vytvářet ... co nejprůzračnější podmínky pro aktivní účast občanů a všech institucí na tvorbě nové Ústavy ... Proto předpokládám ... že návrh politicko – právních zásad nové ústavy bude posouzen ve všelidové diskuzi ... Bylo by vhodné, vážený pane kardinále, kdybyste laskavě uvážil bezprostřední účast na pracích Komise, popřípadě tímto posláním pověřil svého zástupce z řad pomocných biskupů.“<sup>49</sup>

Oproti svěcením v minulém roce, ta záříjová v roce 1989 měla trochu jiný význam. Podle shody, k níž došlo v červenci, se Slovákům v osobě Sokola konečně dostalo v Trnavě arcibiskupa a dvou dalších biskupů a u nás došlo k obsazení postů v Litoměřicích a Olomouci (Vrana zemřel v listopadu 1987). Počet biskupů se po delší době rozšířil, neboť v roce 1988 šlo jaksí o formu náhrady za zesnulé biskupy Vranu a Gábriše, zatímco teď se ona kompenzace významně rozšířila, nepočítáme-li tedy ono obsazení postu v Olomouci. A režim byl svolný vyjednat dál. V polovině listopadu 1989 došlo k otevření dalšího kola jednání v Římě, ale tentokrát už dohodě nebylo popřáno, přestože československá strana ustoupila až tak daleko, že by se smířila s vysvěcením Jána Hirky řeckokatolickým biskupem v Prešově. Přestože se tedy jednání s Vatikánem vyvíjela ve

<sup>48</sup> Anežka Přemyslovna byla svatořečena 13.11., jen den předtím režim změnil své zamítavé stanovisko k televiznímu přenosu mše z Vatikánu, premiérovému od vzniku Československé televize.

<sup>49</sup> Citace z Husákova dopisu in Skalický : Quo vadis Ecclesia, str. 93. O působení katolického zástupce v komisi nejsou známy žádné podrobnosti. Pokud ovšem k tomu došlo, nemělo to nakonec význam, protože Čalfova Komise práci na ústavě do revoluce nestihla dokončit. Ve své práci Češi a Slováci ve 20. století, Česko – slovenské vztahy v letech 1945 – 1992, Academic Electronic Press, Bratislava 1998 (str. 300 a odkaz 146) Jan Rychlík tvrdí, že archivní materiály k přípravě ústavy z let 1987 – 89 (ústavu jako jeden z úkolů vytyčil XVI. sjezd KSČ v roce 1986 – pozn. aut.) mu nebyly zpřístupněny a neví, zda vůbec existují.

směru vzájemné vstřícnosti výhodné teď již zejména Římu, nedá se popřít, že Vatikán zatím nebyl schopen dotlačit komunistickou vládu k zásadnější (než kosmetické) změně církevní politiky.

V listopadu se celý komunistický blok hroutil. V ČSSR měli komunisté pozice nejstabilnější, a tak, přestože všem už bylo jasné, že během pár dnů institucionalizované hnutí odporu komunisty donutí moci se vzdát, v tomto teprve napjatém očekávání ještě v sobotu 25.11. mohl Tomášek slavit své malé vítězství. 90-letý stařec pronesl památné kázání, kde dodatečně schválil vývoj událostí (oficiální prohlášení ŘKC k událostem vydal již 21.11.).

Celý systém začal v prosinci s přestavbou. Změny tentokrát měly dolehnout i na SPVC a my si v epilogu ocitujeme pár dokumentů, z nichž bude více než zřejmé, jakým směrem se církevní politika měla dále ubírat. Snad jen doplním, že v rozmezí prosince 1989 a února 1990 byli tajně svěcení biskupové, jako např. Karel Otčenášek (Hradec Králové), který čekal už od roku 1950, a na Slovensku např. Ján Chrisostom Korec (Nitra), uvedeni do svých diecézí. V případě hlavy řeckých katolíků, dosud jen ordináře v Prešově, muselo dokonce dojít k biskupskému svěcení, které bylo Jánů Hirkovovi dvě desetiletí znemožňováno.<sup>50</sup>

---

<sup>50</sup> Viz Československo - vatikánská jednání ..., str. 222.



## **Kapitola Druhá :**

# **Koncepce církevní politiky a zprávy o situaci v církvích**

V této kapitole se budeme věnovat dokumentům, z nichž je patrné, jak se státní orgány usnesly zachovat vůči církvím a jejich institucím, případně jaké návrhy k takovým (ať už povšechným či jen dílčím) rozhodnutím připravoval SPVC. Tento úřad také z pověření stranických orgánů neustále sledoval dění v církevní oblasti a příslušní pracovníci sestavovali měsíční, příp. roční přehledy o situaci v církvích.

Zmiňované dokumenty jsem se rozhodl představovat chronologicky, aby bylo patrné, kdy se o dané problematice pojednávalo. Dávám tak přednost komplexnímu pohledu, a naopak dílčí témata (rovněž v chronologickém sledu) budou námětem následujících kapitol. Zdrojem zde byly především kartony 2 a 3 fondu MK – SPVC v Národním archivu (NA), dříve Státním ústředním, které se týkají styku SPVC s ÚV KSČ a plánů hlavních úkolů na jednotlivé roky (– pozn. zmíněné plány byly dost podrobné, úkoly byly očíslovány, rozloženy do jednotlivých měsíců a rozděleny mezi jednotlivé pracovníky).

Už před oblevou v roce 1968 je z návrhů SPVC slyšet volání po částečném splnění požadavků církví, zejména těch, které jsou všem věřícím, hodnostářům a občanům nejvíce na očích. Nechopí – li se komunisté iniciativy včas, podotýkají, nejenže ztratí kontrolu nad během událostí, obrátí se však proti nim i všechny dosažené úspěchy, které si v době jejich pasivity přisvojí opozice. Mělo by dojít k nápravě dosavadních křivd, také proto, aby se předešlo stupňujícím se požadavkům církví, které by mířily až k uspořádání před rokem 1948. A i volání po silné nekomunistické straně bude vhod zejména katolickému klerikalismu v ČSL (formálně zůstala v rámci Národní fronty a nebyla tak zakázána – pozn. Š.Č.) A změnu je třeba provést, protože (především u katolické církve) jsou církevní zákony vnímány jako porážka a minimálně jako velmi přísné, a také proto, že po těch skoro 20 letech už stát vtiskl církvím takovou podobu, že skutečně určitá opatření církevních zákonů nejsou třeba, a i vztahy s Vatikánem se slibně rozvíjí a není už tak vhodný onen dosavadní obraz nedostižitelného nepřítel. A konečně je třeba nemlčet a něco učinit proto, že v opačném případě se ostří (zejména katolické) kritiky zaměří proti straně a v současné situaci ji podpoří i veřejnost, pro niž jsou práva věřících součástí také jejich práv.<sup>51</sup>

---

<sup>51</sup> Opis jednoho dokumentu jménem Připomínky ke koncepci církevně politické práce z roku 1966 navrhuje zahrnout do akčního programu v krátkodobém horizontu rovněž frázi, že stát v budovatelském programu počítá s věřícími jako s rovnými; přezkoumat případy vězňených duchovních; zabránit KNV a ONV v zásazích do vnitřního života církví a zrušit ta prováděcí nařízení, která zákony deformují ve směru takových neopodstatněných administrativních opatření proti církvím a věřícím; zřídit konzultativní orgány MKI pro církevní otázky, aby byly zaceleny trhliny mezi odbornou prací a praktickou realizací církevní politiky. To vyžaduje zvýšení odpovědnosti nižších úředních orgánů, tedy decentralizaci řízení; a také setkání se s. Dubčekem, aby bylo církvím naznačeno, že je stát pokládá za partnera. Tato

Dikce dokumentů se stala událostmi v roce 1968 naléhavější, ale přesto i v týmu nové ředitelky SPVC Kadlecové měl reformní plán své hranice a pravidla. Přestože jej tvořili tentokrát skuteční odborníci, zůstávali také (přesvědčenými) komunisty. Jde o jednu z pracovních verzí, datovatelnou na počátek léta 1968.<sup>52</sup>

Především připomíná, že existovaly přečiny s cílem omezit náboženství, protože se už přežilo, a že už ve společnosti nemá kořeny, což bylo z valné části „zbožné přání“ nebo propaganda a hlavně záměr. Také dnes je zastoupení církví ve společnosti velké a v převážné většině vnímaly předchozí zacházení jako útlak. Přitom apriorně negativní jednání s věřícími není na místě. Nejsou sice v prvé řadě věrní státu, zato však jejich náboženství nejsou ve své podstatě politicky (či třídně) vyhraněná.

Věnuje hodně pozornosti katolické církvi, její vazbě na ČSL (doporučuje politické aspirace věřících nějak vtáhnout do rámce Národní fronty a tak jej kontrolovat) a zejména na jaře založenému Dílu koncilové obnovy. Protože v současnosti žádá podle zákona 68/51 Sb. o schválení, je vhodné jejím přezkoumáním získat čas. Nicméně, navrhuje, k DKO by se nemělo přistupovat negativně. Je nezávislejší na Vatikánu a působí v něm řada kněží, kteří kdysi působili v MHKD a nezkompromitovali se – návrh naznačil, že dnes už není možné udržovat styk s jedinci, kteří u církví nemají autoritu, což by diskreditovalo státní politiku a stát by ztrácel podporu v církevních řadách – a je tedy možné využít jich k dalším kontaktům. Nebude sice možné organizaci manipulovat (když odstraní Tomáška z jejího vedení), přesto ale na ni bude možné vykonávat vliv prostřednictvím státní politiky. Jako další možný postup vidí podporu moderních teologických proudů, zejména těch koketujících s marxismem, proti vůli biskupů, a tak u katolíků (i v jiných církvích) posilovat státu nakloněné mínění.

V ústavě by nemělo být napsáno, že oficiální ideologií státu je marxismus – leninismus, protože to věřící odrazuje, zní to nepřátelsky. Proto by mělo na tomto místě dojít k záměně na vědu a socialismus. A rovněž také dále nelze dopustit bojovně ateistickou propagandu, tedy ve státní režii. Jinak řečeno : marxisticko leninskou propagandu nemá dělat stát, nýbrž k tomu určená instituce – KSČ.

Doporučuje využít obav evangelických církví z možného prohloubení vlivu katolíků. Nejvíce je to vidět u českobratrské církve, která vystupuje vedle katolíků s vlastními návrhy změn. Především chtějí evangelíci odluku od státu, ale zároveň se obávají vlastní finanční soběstačnosti bez jeho podpory. Pro stát je ovšem nebezpečnější tendence k ekumenické práci mezi nekatolíky.

---

opatření pak poskytnou straně v současnosti dost potřebný čas pro práci komise, která vytvoří novou církevní koncepci a případně zákony. NA, Fond MK – SPVC, karton 2, styk SPVC s ÚV KSČ 1967 - 1988; str. 5-7 výše jmenovaného dokumentu.

<sup>52</sup> Tento rozsáhlý čtyřicetistránkový dokument není datován. Z obsahu je ovšem patrné, že pochází pravděpodobně z června 1968. K tomuto závěru vedou zmínky tohoto návrhu o soudobých událostech. Dokument nese název První varianta podkladu k materiálu o církevní politice, s upozorněním v závorce, že nezahrnuje specifické problémy Slovenska. NA, Fond MK – SPVC, karton 2.

U četných žádostí nepovolených hnutí či sekt od YMCA až třeba po Svědky Jehovovy doporučuje dát souhlas jen těm, které budou splňovat dosud platné zákony.

V záležitosti zřízení pobočky litoměřické BF či zřízení nové v Praze (či obnovení v Olomouci) pro nedostačující kapacitu se vyslovuje pro pražskou variantu, kdy by nemuselo dojít ke zřízení fakulty v Olomouci. Zároveň se ale zmiňuje o protiprávním pronájmu budovy v Dejvicích.

Zarážející je též rostoucí náklad církevních periodik (např. Katolické noviny už 100 tisíc výtisků a na Slovensku už přímo zarážející náklad Lidové Demokracie v rozsahu 270 tisíc kusů).

Mezi zajímavé návrhy patří také návrh na zrušení funkce OCT a ponechání jen nejnужnější administrativy při KNV. Funkce by měli dostávat nejen mladší a vzdělaní lidé, jak se ostatně bude chtít i za normalizace, ale rovněž také lidé věřící i činovníci ČSL (pravděpodobně i při stávajícím systému).

A poslední z návrhů té limitní oblasti, za níž by už komunisté nešli. Tentokrát dokument radí nepovolovat dary a vydržování církvím ze zahraničí, což by byl za prvé projev slabosti, a za druhé by tak byly náboženské potřeby uměle vytvářeny nad rámec skutečných potřeb, soudí na SPVC, a to zatěžuje státní rozpočet. Povolit pak jen dary, které jsou užitečné v oblastech, kde by to stejně jinak musel hradit stát.

Tedy, jak je na první pohled zřejmé, SPVC se jako všechny státní úřady a vedení nachází ve fázi jednání a především ústupků. Neslevuje však moc z komunistického ateismu, kde si na jedné straně ústava klade za cíl všem rovná práva, ale na druhé nepřestává sledovat cíl vládnoucí strany, a to je ústavou vyhrazené právo přesvědčovat lidi a konat tak, aby převládl vědecký ateismus. Za určitou hranicí jsou už prostě požadavky církví „reakční“.

Uběhl celý rok vyplněný aktivitou a návrhy církví a stále se zpomalující ústupností a zdržováním státních orgánů. V létě 1969 dospěl normalizační proces už do stadia výměny vedení ve státních institucích, tedy i na SPVC. Tajemník krajského úřadu v Plzni Wiendl nevěděl 16. 7., v době, kdy zasílal svůj dopis na byro ÚV KSČ, jeden z mnoha, přesto asi nejmivnější, že o odvolání „reformního“ vedení už bylo rozhodnuto, a že k němu brzy dojde.<sup>53</sup>

Již dlouhou dobu vzrůstá mezi tajemníky pro věci církevní (TPVC) znepokojení nad prací a činy SPVC a konkrétně s. Hraničky, Prokúpkou a ředitelky sekretariátu Kadlecové. Stěžuje si na velmi špatnou komunikaci s vedením. Mnohdy jsou mnohem lépe informováni místní duchovní. Vyvolává to dojem, že vedení k nim nemá důvěru. Zatímco oni čelí soustavnému tlaku a stížnostem od duchovních, vedení je (církevní tajemníky) nechává na holičkách a naopak nárokům přitakává kladným postojem k polednovému vývoji. Nezabraňuje církevním aktivitám a tím pomáhá ztrátě kontroly nad církvemi. Jménem ostatních proto žádá o odvolání tohoto vedení a pléduje pro návrat

<sup>53</sup> Dopis tajemníka pro věci církevní odboru školství a kultury západočeského KNV Jaroslava Wiendla předsedovi byru ÚV KSČ pro české země Lubomíru Štrougalovi z 16. července 1969. NA, fond MK – SPVC, karton 2.

osvědčeného Dr. Hruzy, i se svými lidmi. Jak se mohou domnívat, že mají podporu byra ÚV KSČ!, hřímá rozzlobeně.

Žaluje na ně, že Rusy považují za okupanty, nepoučili se ani z dubnového a květnového pléna ÚV KSČ, a že nechávali bez odezvy útoky církví, DKO nebo pravicových skupin kolem ČSL a ČSS. Zastávali prostě jednoznačně pravicové postoje, nehledě na to, že protisovětské k tomu všemu, celý předlednový vývoj nihilizovali, odvraceli se od něj a naslouchali revizionistickým plánům církevních představených. Takové oportunistické chování přece není možné nechat bez trestu.

Záhy byl do čela skutečně jmenován Hruza, na odpovědná místa jmenoval opět „své“ lidi.

Po významném rozhodnutí představenstva ÚV KSČ z 22.5. května 1970 o krátkodobých opatřeních se na ministerstvu kultury postupně konaly schůzky ministra Brůžka s představiteli církví a náboženských společností, kdy je seznamoval se soudobým trendem, určeným stranou, a tomu je třeba se podřídit a klidně (tak prý setkání probíhala) a důrazně jim dal na vědomí, že nerespektování nastoupeného kurzu bude posuzováno jako protistátní. Dá se říci, že zde začíná reálně postupná normalizace církví, nejdříve tedy pacifikací jejich vedení, a poté realizací přijatých usnesení (proti nimž už nebude odpor). Záznam o setkání s katolickými ordináři se dochoval v aktech SPVC.<sup>54</sup>

Ordinářům nezbylo než s těmito zásadami souhlasit, a to včetně zřízení či obnovení kněžské zájmové organizace nakloněné státní politice. Autor zprávy však dobře ví, že duchovní byli postaveni před hotovou věc, a že k prosazení odsouhlasených opatření bude ještě třeba tuhého politického boje.

Mezi hotová rozhodnutí patří zrušení obnovené fakulty v Olomouci a nalezení nových prostor litoměřické fakultě. Řeholnice budou staženy z pracovních úseků, které nejsou pro činnost jejich řádů schváleny a ještě bude zváženo, zda vůbec bude povolen nábor novickek. Výuku náboženství vymezí nové směrnice. Nadále bude nepřipustná kulturní osvěta a jiné společenské akce církve, kurzy a přednášky pro veřejnost, protože k tomu jsou v této zemi určeny jiné organizace a také v našem společenském zřízení církvím nepřísluší, aby na sebe tuto aktivitu přebíraly. Nepřijatelná je také politická činnost DKO a její skryté pokračování ve farních pastoračních radách za pomoci laiků.

Takové raně konsolidační postupy doprovázely pravidelné zprávy o vývoji situace. Jednou z nich byla i zpráva o plnění již zmiňovaných úkolů ze září 1970.<sup>55</sup> Zmiňuje se právě o setkáních s představiteli všech církví mezi 6.8. a 7.9. Především už se vyslovuje pro uskutečnění pohovorů s

<sup>54</sup> Informace o přijetí ordinářů římskokatolické církve u ministra kultury Dr. Brůžka 22.6. 1970. Jako autor dokumentu je podepsán Zdeněk Mixa. NA, fond MK – SPVC, karton 2.

<sup>55</sup> Zpráva o plnění úkolů v oblasti církevní politiky MK ČSR, 10. 9. 1970.

„pozitivními“ duchovními, ujistit je podporou státu a strany, které tolik žádají, a pomoci tak diferenci v řadách (katolické) církve.

Krátce poté, koncem října 1970, kontrolní usnesení byra ÚV KSČ (pro řízení stranické práce) vydává zprávu o plnění krátkodobých opatření. (Zpráva byla vypracována SPVC pro ředitele Karla Hružu.)<sup>56</sup> Informoval (Brůžek) o červnovém pohovoru s ordináři ŘKC (zejména, že vikáři Vrana (Olomouc), Veselý (Čes.Těšín) a Jonáš (Hradec Králové) se uvolili k účasti na obnově kněžské organizace). A také, že jak v červnu, tak v září byli biskupové upozorněni, že jsou zodpovědní za ukončení činnosti DKO, a že tito přislíbili \_

Dále dochází ke konsolidaci na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Litoměřicích (CMBF), kde po důkladných prověrkách vyloučení 3 profesori, kteří se angažovali v roce 1968. Je také s konečnou platností zamítnuta žádost ŘKC o legalizaci fakulty v Olomouci. Podobně bylo naznačeno Komenského bohoslovecké fakultě, že na zahraniční pobyty a studia budou vysílání jen prověřeni vyučující a studenti, kteří se za krize neangažovali.

Představitelé ŘKC už byli donuceni respektovat záporné stanovisko k mužským řádům a rovněž se zdařilo přeorientovat zbylé řeholníky do duchovenské správy a převážnou většinu komunit rozpustit. Řeholnic, kterých nebylo za krize zneužito, je stále potřeba v ústavech národního zdraví a sociálního zabezpečení a v současné době za ně není náhrady. Jejich rostoucí věk si ale v budoucnu mj. vyžádá přijmout novicky za účelem péče o přestárlé sestry.

U evangelíků jsou teď největším problémem členové Svazu českobratrských evangelických duchovních (SČED), kteří nemění své postoje a jednání z krizového období. SPVC už ministerstvu vnitra poskytl negativní hodnocení a doporučil v něm SČED rozpustit. ČCE je v současnosti již omezen kontakt se Světovou radou církví (SRC), jelikož se vyjádřila, že v ČSSR není náboženská svoboda. Navíc byla tato církev požádána, aby její duchovní omezili žádosti o dary ze zahraničí, neboť se darů, spojených se žádostí o prominutí cla, množí.

Pochvalu Brůžek uděluje jen husitské církvi, jejíž vedení (patriarcha M.Novák) se přizpůsobilo a má důvěru, a stejně tak pravoslavným, jejichž patriarcha Dorotej nedávno v rozhovoru na MK ocenil státní politiku po květnu 1969 a jako první představitel se distancoval od ekumenických snah ŘKC. U menších církví v zásadě nejsou negativní tendence, mj. oceňují teď reálnou rovnoprávnost s velkými konfesemi (které jsou ovšem tímto velmi znevýhodněny). Avšak, protože mají ústředí v USA, Švýcarsku, V.Británii aj., je monitorován pohyb a činnost jejich představitelů a při návštěvě v ČSR jsou zváni na MK, kde dostanou „potřebné informace“, tedy oficiální stanovisko k církevní situaci.

Mezi nepovolenými a stále problémovými pořád vynikají Svědci Jehovovi. „Poznatky, které byly od církevních tajemníků k této sektě získány, ukazují, že sekta přizpůsobuje svoji činnost

<sup>56</sup> Kontrolní usnesení byra ÚV KSČ pro řízení stranické práce č. 18. Zpráva o plnění krátkodobých opatření pro politický postup v oblasti církevní politiky v ČSR. Až dosud bylo tajné. Obdrželi jen členové byra a vedení KV KSČ a tajemníci ÚV KSČ. Datováno 29.10.1970. NA, fond MK – SPVC, karton 2.

danému stavu, tj. „trpěné ilegality“. Snaží se vyhybat konfliktům se státní správou, nevystupuje na veřejnosti a získává nové členstvo tak, aby nevzbudila pozornost. Členská základna (tj. asi 10 000) se v posledních letech v podstatě nemění.“<sup>57</sup>

SPVC ve spolupráci s Českým úřadem pro tisk a informace (ČÚTI) a jeho pohovoru s redaktory jednotlivých církevních periodik probraly dvojsmyslné články a některé z nich vyřazeny z tisku. V edičním plánu Ústředního církevního nakladatelství (ÚCN) snížen počet titulů (o nevhodné), někde počet výtisků a vyvíjena snaha, aby nic nevycházelo bez souhlasu SPVC. Ediční plán ÚCN na rok 1971 bude omezen přidělem limitních 42 tun papíru. Církev to sice vědí, ale dosud jim nic nebrání nechat své tituly vycházet ve vyšších nákladech, neboť získaly dost papíru na darech či si samy koupily v krizových letech. Prostě jen žádají povolení svých edic s argumentem, že na státu přece žádnou podporu nechtějí.

S tím, jak se postupně ukončuje konsolidace na jiných úsecích, roste naléhání na striktní omezení činnosti církví. Informace o současné situaci z července 1971 uvádí ještě celou řadu církevních aktivit, které je třeba znemožnit nebo si prostě jen stěžuje, že přes veškeré snahy nedošlo k zlepšení.<sup>58</sup>

Především mají církevní tajemníci plnou hlavu různých (katolických především) pompézních obřadů jako jsou primice kněží, poutě všeobecně, svěcení zvonů či kaplí, průvody Božího těla apod. A zejména stále ještě ekumenická setkání, z nichž největší se dosud koná na Velehradě. Tyto slavnosti jsou o to nebezpečnější, že se často stávají událostmi celospolečenského dosahu za účasti požárníků, hudebních a pěveckých souborů, krojovaných skupin či dokonce veřejných činovníků. A na tradiční poutě a slavnosti se v některých případech navíc sjíždějí desetitisíce poutníků. Pořád se ještě u církví vyskytuje snaha o zakládání nových církevních objektů či opravy jiných.

Štvavá propaganda zahraniční emigrace má na věřící zhoubný vliv a biskupové (příp. jiní představení) záměrně nezamezují jejímu působení. S tím vším pochopitelně nesouhlasí „angažovaní“ duchovní a stát pochopitelně chce, aby byli slyšet. Činnost této skupiny má také jistý vliv na jednání státu s Vatikánem.

Silně kritizují i ČCE (má mimochodem ještě 250 000 členů), která stále působí aktivně a pořádá mnoho neschválených akcí. Stále se nezbavila rokem 1968 oživeného „masarykismu“. V jejich církevním tisku<sup>59</sup> se vyskytly závažné články a MK ve spolupráci s ČÚTI proti nim teď vede nápravné řízení. Velmi charakteristická a rozsáhlá je zde práce s dětmi a mládeží. Navíc ČCE podezřívají, že bere v ochranu mnoho občanů, kteří neuspěli v prověrkách (provedených v roce

<sup>57</sup> Kontrolní usnesení byra (viz předchozí), str. 10.

<sup>58</sup> Informační zpráva o současné situaci v církevně politické oblasti v ČSSR. Datováno 1.4., což patrně chyba, neboť na poslední 8. straně je uvedeno stručně „červenec 1971“ a i obsah dokumentu tomu odpovídá. (NA, fond MK – SPVC, karton 2.)

<sup>59</sup> Zde jmenovány Kostnické listy, Bratrstvo, Český bratr a Křesťanská revue.

1970). Vedení ostatních evangelických církví se od jednání ČCE distancuje a jejich vedení už nastoupila cestu „pozitivních vztahů se státem“.

Specielně připomíná neustálé personální nedostatky (podstav) v řadách KCT, ale především u OCT. Nářky na to je slyšet ještě v následně probíraném dokumentu, kde objasňováno, že situaci církevních tajemníků ztěžuje zatíženost prací vlivem nízkého personálního stavu (nemluvě o tom, že leckde tyto posty obsazeny nejsou vůbec) a špatné finanční ohodnocení.

V podobné informaci, jen o měsíc mladší,<sup>60</sup> zprávě, kterou SPVC zaslal oddělení agitace a propagandy ÚV KSČ, je především slyšet o negativní reakci věřících na jedno úřední nařízení přijaté v červenci. Dopravci se museli zařídit podle usnesení předsednictva ÚV č. 3, jímž byl KCT a OCT dán úkol zabezpečit, aby (státní) veřejné dopravní prostředky nebyly (přednostně) využívány k dopravování věřících na církevní slavnosti. Protože šlo o významný prostředek omezení účasti věřících, nespokojenost byla veliká, ale to bylo samozřejmě asi tak všechno. Státní orgány omezení prosadily, i když se ne vždy v budoucnosti dodržovalo.

Hlavním tématem následující zprávy z října 1971 byly koncem listopadu konané volby do zastupitelských orgánů všech stupňů. Především v roce 1971 se na ně stranické vedení – a to i v církevní oblasti – pečlivě připravovalo, později (1976) už to bylo znatelně snazší.<sup>61</sup>

Už předchozí dokument pojednával o řadě setkání konaných s řeholními sestrami, aby se zajistila jejich hojná až manifestační účast. Ta zmiňovaná setkání s členkami řeholních řádů, jak se zde upřesňuje, se konala mezi 27.9. a 10.11., celkem 16 setkání se zástupkyněmi jednotlivých řeholí.

Členové SKD a ordináři katolické církve budou přijati na MK 22.9. Především bylo apelováno na biskupy, aby v polovině listopadu vydali pastýřské listy a nechali je číst v kostelech. V některých případech pak také vystoupí duchovní požívající důvěry režimu na veřejnosti a ve sdělovacích prostředcích. Nekatolické zástupce přijme ministr kultury 29.9. a také jim bude uloženo, aby vydali výzvu k věřícím, která má být věřícím čtena na bohoslužbách 21.11. Jednání se uskuteční i s činovníky církevního tisku.

Tento velmi zajímavý dokument z počátku roku 1972 analyzoval vliv různých církví na mládež.<sup>62</sup> V katolické církvi je pozornost věnována zejména ministrantům, kteří jsou často zásobárnou budoucích kněží. Před rokem 1949 také existovala spousta katolických i nekatolických spolků (např. YMCA, Junák, Orel aj.), disponovaly skvělou materiální základnou (budovy táborů) a skvělými, kvalifikovanými vedoucími těchto společenství. V době krize se církve k těmto aktivitám

<sup>60</sup> Informace o současné církevní situaci, datováno 18.8.1971. NA, fond MK – SPVC, karton 2.

<sup>61</sup> Časový plán politickoorganizačních opatření v církvích a náboženských společnostech v ČSR v období příprav voleb do zastupitelských orgánů, dat. 4.10.1971 (adresováno oddělení agitace a propagandy). Tamtéž.

<sup>62</sup> Vliv církví a náboženských společností na mládež a návrhy na opatření v oblasti církevní politiky, 20.1. 1972. (Tamtéž).

vracely. Nyní se už opět zdařilo tomuto vlivu opět zamezit. Ne v neposlední řadě zde byly děti vystaveny nevhodné náboženské výchově.

Katolíci již v oběžníku z března 1968 zveřejnili výzvu k náboru do obnoveného Junáka, jehož čestným předsedou se stal kdysi náruživý junácký vedoucí biskup Štěpán Trochta. Také došlo k snahám obnovit mariánské skupiny a jiné katolické spolky. Organizovali pro mládež různé akce, pomáhaly i řeholnice.

V pořádání akcí pro mládež a zejména letních táborů (a také sjezdů mládeže) se činily i jiné církve. Společná jim zde ovšem byla náboženská výchova. U lidí ale proto zájem neochaboval, protože účast na kvalitní akci byla spojena s malým poplatkem. Navíc náboženskou výchovu tehdy vědomě podporoval církevní tisk i jiné sdělovací prostředky. Bohoslužby některých církví oživovaly bigbeatové kapely. Příslušníci některých církví se snažili založit vlastní svaz mládeže, to ovšem nepříznivě hodnotila jejich vedení a ustavení zakazovala. Byl tu i mládežnický časopis ČCE jménem Bratrstvo, který na svých stránkách mj. přibližoval osobnost a dílo TGM, přičemž nevhodně citoval jeho slova a zkresloval tak mládeži jeho úlohu.

Ministerstvo kultury se rozhodlo „hledat způsob zásadního a komplexního politického řešení ve spolupráci s pionýrskými organizacemi, svazem socialistické mládeže, ministerstvem školství a ostatními společenskými složkami, jak působení církví na mládež omezit bez neuvážených administrativních zásahů.“<sup>63</sup> Pro rok 1972 hodlá MK jako první etapu takového cíle provést následující opatření :<sup>64</sup>

Všechny akce (rekreační tábory, zájezdy, brigády), které chtějí církve organizovat s dětmi a mládeží zastavit s doporučením, aby se děti a mládež do těchto akcí zapojily v rámci státních společenských institucí. Omezit rozsah nedělních besídek, nedělních škol před- a pokonfirmačních cvičení, příprav k biřmování a těch akcí s dětmi a mládeží, které jsou zakotveny v ústavách církví a jejich konání ponechat pouze v rámci sborů. Účast v pěveckých skupinách omezit pouze na místní sbory a jen k náboženským obřadům. Nepřipustit srazy dětí a mládeže ve větším měřítku a omezit je pouze na schůzky v rámci sborů. Nepřipustit, aby se studenti bohosloveckých fakult zapojovali jakoukoliv formou do akcí pořádaných pro děti a mládež.

Prostřednictvím ústředního církevního nakladatelství zabezpečit, aby v edičních plánech jednotlivých církví nebyla navrhována církevní literatura pro děti a mládež. Stejný postup bude dodržet i při posuzování případných požadavků o tištění náboženské beletrie nebo polemických a filosofických úvah z této oblasti. V tomto duchu prokonzultovat tuto otázku s vedením odboru knižní kultury MK ČSR.

Za předpokladu určitých úprav zákonných norem zvážit možnost doplnění církevních zákonů i o otázky práce církví s mládeží. Zajistit realizaci těchto opatření po linii státní správy na KNV a ONV

<sup>63</sup> Citována str. 5 tohoto dokumentu.

<sup>64</sup> Opatření jsou uvedena na str. 5 – 6.



a koncem každého roku vyhodnocovat činnost církví s mládeží na základě poznatků získaných z KNV.

Také v koncepčních materiálech ÚV KSČ, z ledna 1973, jsou pro práci SPVC vyvozeny zajímavé závěry.<sup>65</sup> Např. se tu navrhuje povolit finanční sbírky při nákladných opravách církevních objektů a také v jiných případech využít ke krytí finančního schodku značných vlastních prostředků některých církví.

Na úseku církevního tisku se příznačně žádá : „orientovat tak, aby sloužil pozitivnímu orientování věřících ve smyslu politiky Národní fronty. ... tak, aby ve svém obsahu přinášely angažované informace z oblasti vnitřní a zahraniční politiky a tlumočily je svým čtenářům vhodnou církevní formou.“<sup>66</sup>

Navrhuje se žádat ty církevní představitele, kteří budou mít povolen kontakt s cizinou, aby aktivně vystupovali proti záměrům, které se vůči ČSSR snaží uplatňovat církevní emigrace. Na BF pak přijímat jen ty zahraniční studenty, které doporučily mírové organizace.

ÚV velmi záleží na tom, aby Ekumenická rada církví nebyla sjednocovací platformou pro politické zájmy Světové rady církví. Proto ji ovlivňovat jen na nejnútnejší styky a využívat jako prostředek k podpoře diferenciaci mezi církvemi. Nesmí prostě dojít k akčnímu sjednocení katolíků s protestanty proti zájmům socialistického státu.

Největší pozornost má být soustředěna na ČCE, kde je třeba cíleně podporovat rozpory mezi jejími jednotlivými teologickými frakcemi. A v neposlední řadě zamezovat působení sekt, zejména organizaci agitek „dům od domu“ v podání Svědků Jehovových a zároveň prevencí jejich tiskovin zabránit jejich vlivu na mládež.

Informací o událostech z církevní politiky se nezachovalo moc. Určité soubornější celky pocházejí jen z období mezi lety 1975 – 1977. Asi nejvýznamnější zde probíranou událostí je Charta a postoje církví k ní. Lze se tu dočíst i o XV. sjezdu strany v roce 1976 a o reakcích církví a kněží na něj, které byly součástí informací posílaných účastníkům sjezdu.<sup>67</sup>

První zachovaná zpráva za únor 1975 (a tedy vydaná v březnu) má za snad nejaktuálnější téma zamezit v církevním tisku zmínce o Svatém roku, vyhlášeném papežem pro tento rok. Měl se naopak zacílit na 30.výročí osvobození Sověty. Tomuto výročí podřídil i církevní. Výroční konference ČCE a Bratrské jednoty baptistů byly z jarního termínu přesunuty na podzim proto, aby „nepřerušily plynulý průběh oslav“. Dubnové Informace konstatují, že oslavy sv. roku v ČSR nemají díky účinným „rámcovým opatřením“ vliv. Delegation do Vatikánu však dosud není jistá –

<sup>65</sup> Koncepční materiály ÚV KSČ, leden 1973. NA, fond MK – SPVC, karton 2.

<sup>66</sup> Koncepční materiály, str. 1.

<sup>67</sup> Zachovány jsou Informace z oblasti církevní politiky vydané v březnu, dubnu, a květnu 1975; květen 1976 a únor a březen 1977. NA, fond MK – SPVC, karton 2.

vybraní členové SKD často hledají výmluvy, protože se většinou bojí, že budou jako kolaboranti s režimem špatně přijati.

V květnovém vydání informací 1976 se dočteme o tom, jak si stranické vedení na XV. sjezdu KSČ každý den nechávalo posílat reakce od duchovních. Tyto zprávy posílalo na základě vyhodnocení průzkumu (SPVC) oddělení agitace a propagandy ÚV (KSČ). Návrhy opatření v hospodářské, zdravotnické a sociální oblasti byly vesměs kladně hodnoceny: „přitom byla vyjadřována stanoviska, že vše, co se dělá v současné době pro zvýšení úrovně našeho lidu historie nepamatuje. V mnohých případech bylo toto opatření konfrontováno s krizovým vývojem v kapitalistických zemích.“<sup>68</sup> Většinou pochvalovali sám fakt, že se s. Husák o církevních otázkách zmiňoval na tak významném shromáždění. Oddělení dále uvádí, že ač stále existují obavy, že teď přejde Strana k tvrdému kurzu, ukazuje se na druhé straně, že duchovní i věřící chápou, proč bude nadále rozvíjena ateistická výchova atd. „Všeobecně však lze říci, že si váží otevřeného vztahu strany a státu k církvím a věřícím, ... neboť podle slov s. Husáka by v podstatě nemělo dojít k podstatným změnám v této oblasti.“<sup>69</sup>

Kontrolní zpráva o realizaci přijatých opatření k přípravě XX. sjezdu ČCE, který se měl konat v roce 1977 nejdříve shrnula situaci v církvi, kde mj. konstatovala skoro čtvrt milionu členů a stále velmi solidní organizaci. Dále skvělou úroveň kazatelů, rychlou vnitřní informovanost, vysokou aktivitu a neustálou snahu o pastorační činnost. Přesto klesl počet věřících (oproti 1965 o 55 tisíc) i účast na bohoslužbách.<sup>70</sup>

Přesto se (přes veškerou státní snahu) na XVIII. a XIX. synodu nepodařilo dovršit porážku „nové orientace“. Nicméně už od XVIII. synodu se daří uplatňovat politiku přibližující se představím státu, kdy např. základní synodní materiály, které byly přijaty, byly konzultovány s MK. Nová orientace tehdy už ani nezískala mocenské pozice v církvi. Došlo také k přesunu stoupenců. Teď jsou nejvýraznějšími stoupenci státu blízké politiky Dr. Kejř a Škarvan. Nicméně, skupina jasně spolupracující se státem zde neexistuje (tak jako v pojetí Dr. Hromádky před 1968 nebo u katolíků v případě SKD). Od změny postoje po neúspěšných střetech se státní správou na přelomu let 1974 a 1975 (nelegální schůzky, antikomunistická vystoupení a narušování děkovných bohoslužeb k 30. výročí osvobození) nejsou od září 1975 známy další negativní akce krajního křídla tzv. nové orientace.

Co se pak týče samotných přípravných místních synodů k zvolení delegátů na generální XX. synod, už 15.1. byla na SPVC svolána synodní rada (ČCE), kterou seznámili s postojem státní správy. Úředníci měli ovšem těžší úkol – zajistit výběr vhodných kandidátů na představitele

<sup>68</sup> Informace z oblasti církevní politiky, květen 1976, str. 1.

<sup>69</sup> Tamtéž, str. 2.

<sup>70</sup> Kontrolní zpráva o realizaci přijatých opatření k přípravě XX. synodu Českobratrské církve evangelické, datováno 1976. NA, fond MK – SPVC, karton 3.

synodní rady, kteří zabezpečí změnu postojů ČCE již v přípravě a pak i v průběhu XX.synodu. Státní zaměstnanci dostali tedy úkol ovlivnit jednotlivé seniorátní konventy (mezi listopadem 1976 a únorem 1977), aby na synod zvolily manipulovatelné kandidáty (bylo to úkolem místních KNV a ONV). Zvolení nevhodných kandidátů se mělo zamezit tak, že v jednotlivých krajích se zorganizují porady před konventy za účasti krajských i okresních církevních tajemníků a zástupců SPVC a o výsledcích těchto porad budou zpraveni synodní senioři a SPVC pak zajistí instruktáž člena synodní rady, který se konventu zúčastní za místní vedení církve. V tisku pak měli být pozitivní členové rady podpořeni s dalším cílem izolovat stoupence nové orientace.

Dále kalí vztahy místních sborů a KCT spory o obsazování kazatelských postů v „neobsazených“ sborech, kde se samozřejmě místní KCT v souladu s praktickou státní politikou snaží zarazit chod místních sborů. SPVC se tentokrát rozhodl odmítnout různé výmluvy, třeba na chybějící mzdové fondy, a obsazení vakantních sborů povolit, především s ohledem na státní zájmy v přípravě XX.synodu.

Pokud trochu předběhneme, jiný dokument o průběhu seniorátních konventů nám potvrdí, jak asi vše probíhalo.<sup>71</sup> Ve většině případů byly skutečně realizovány dohody s SPVC, dokonce včetně zrušení věkové hranice 70 let pro zastávání úřadu pro výjimeční případy tak, aby mohl státní moci užitečný Dr. Kejř zůstat ve funkci. Jen východomoravský synod odhlasoval závěry pro stát nepřijatelné, takže bylo nutné alespoň ostatní návrhy tohoto synodu v průběhu další etapy (březen – září) usměrňovat vlivem synodní rady.

V červnu 1976 jiná kontrolní zpráva hodnotila přijatá opatření ohledně voleb do zastupitelských orgánů, a ty se konaly v týchž letech jako stranické sjezdy.<sup>72</sup> Počínaje 6.březnem začala a do konce voleb trvala pravidelná týdenní informační služba z krajů a okresů na SPVC. Tam je zpracovali a poslali „výš“. Velmi se to osvědčilo poskytováním aktuálních údajů.

Na církevní představitele prý zapůsobilo přijetí u ministra kultury Klusáka a místopředsedy vlády Lúčana. „Většina představitelů církví se při těchto jednáních vyjadřovala pozitivně ... a závazně prohlašovala, že povedou své podřízené duchovní a věřící ke splnění občanské povinnosti odevzdat své hlasy kandidátům Národní fronty, ke spolupráci a aktivní účasti při plnění jejího volebního programu.“<sup>73</sup>

Úsilí státních orgánů vrcholilo několika celostátními podniky, např. regionální konferencí KMK (Křesťanské mírové konference) 15.9. či rozšířeným zasedáním SKD PIT 6.10. Zajímavější opět bylo 7.10. předvolební shromáždění pracovníků ČKCH, vedení charitativních domovů a představených ženských řeholních řádů a kongregací. Pak došlo ještě k shromáždění duchovních na

<sup>71</sup> Informační zpráva o průběhu seniorátních konventů ČCE, únor či březen 1977. NA, fond MK – SPVC, karton 3.

<sup>72</sup> Kontrolní zpráva k realizaci opatření k zajištění úspěšného průběhu voleb do zastupitelských sborů všech stupňů na církevně politickém úseku. Datum neznámo, jen přípis, že Návrh na opatření byl vydán 10. června. NA, fond MK – SPVC, karton 3.

<sup>73</sup> Předchozí, str. 2.

úrovni diecézí, eparchií, okrsků, seniorátů vikariátů a děkanátů, tedy na celé organizační úrovni. Všude tam docházelo k podobným závazkům o splnění povinnosti.

Katoličtí duchovní šli volit v drtivé většině (až na 5 individuů, kteří se chovali „negativně“ už dříve). Řeholnice se aktivně zapojovaly do brigádnických prací na úpravě charitativních domovů a státních sociálních ústavů. Ve volbách splnily svou povinnost, mnohde manifestačně. Na mnoha místech navštěvovaly už předvolební schůze. Zpráva uzavírá, že tyto angažované postoje jsou ovšem výsledkem soustavného působení SPVC na představitele jednotlivých řádů či charitativních domovů.

Postoje členů synodní rady, některých duchovních i laiků byl ovšem mnohem rezervovanější. „Proto SPVC ve spolupráci s tajemníky pro věci církevní KNV, v jejichž okruhu působí nejvíce sborů ... vytipoval možná ohniska neklidu, kde byla provedena mimořádná opatření nejen po linii státní správy, ale i z hlediska synodní rady, seniorů a duchovních.“ „Uvedený postup vedl k tomu, že převážná většina duchovních i věřících českobratrské církve evangelické splnila svou občanskou povinnost ve volbách až na výjimečné případy exponentů tzv. nové orientace ...“<sup>74</sup>. U ostatních církví nebylo problémů, samozřejmě s výjimkou Svědků Jehovových (třebaže letos jejich funkcionáři přeci jen volili).

Ústřední orgány všech církví a náboženských společností se přihlásily k programu „dalšího politického, ekonomického a sociálního programu rozvoje ČSSR do roku 1980 tak, jak byl přijat XV. Sjezdem KSC. Tyto výzvy postupně zveřejnily všechny církevní časopisy. Metropolita Dorotej vystoupil 17.10. v ČST s předvolebním poselstvím. Také jiní se připojili.<sup>75</sup> V rozhlasu vystoupil prelát Horký, kapitulní vikář brněnské diecéze, a patriarcha čsl. církve husitské Dr. Novák. Vystoupení přijala velká část věřících i duchovních pozitivně (alespoň zpráva to tvrdí). Někteří církevní činitelé též poslali články o svobodě náboženského vyznání v ČSSR do zahraničí<sup>76</sup> Ve všech případech ovšem vystoupili „spolehliví“ lidé.

Nyní se dostáváme k jednomu z nejdůležitějších dokumentů 2.půle 70.let, který se ve srovnání s dlouhodobou koncepcí z ledna 1973 v archivních složkách zachoval, Kontrolní zprávě o realizaci usnesení PÚV KSC (z ledna 1973) v podmínkách ČSR z roku 1977.<sup>77</sup>

Zpráva přijatá 5.ledna 1973 nesla název Dlouhodobý postup při řízení vztahů KSC a socialistického státu vůči církvím, věřícím a náboženské ideologii. SPVC MK ČSR zohlednil také závěry kontrolní zprávy k tomuto dokumentu přijaté v květnu 1974. Všeobecné hodnocení

<sup>74</sup> Tamtéž, str. 4.

<sup>75</sup> Uváděni jsou také generální biskup slovenské evangelické církve augšpurského vyznání Dr. Michalko a předseda federálního výboru SKD PIT, ordinář Dr. Veselý.

<sup>76</sup> Míni se do časopisu Československý život, který vydávalo MK ČSR pro zahraničí v šesti světových jazycích. „Pozitivní“ článek zaslal např. děkan CMBF v Litoměřicích Dr. Ladislav Pokorný. Pro tuto propagaci jsou získávání další duchovní, píše se ve zprávě, ti připravují další materiály.

<sup>77</sup> Kontrolní zpráva o realizaci usnesení PÚV KSC z ledna 1973 v podmínkách České socialistické republiky. Datum 1977. NA, fond MK – SPVC, karton 2.

nejnovější zprávy pak říká, že za uplynulých 5 let došlo k pozitivnímu posunu ve vztahu církví a státu. Mnozí duchovní využívají příležitosti k projevení loyality. SPVC si ale zde uvědomuje trvalé úskalí. Tento stav totiž také přispívá k přechodnému upevnění postavení církví, které ovšem není cílem komunistického státu a jeho ideologie.

Sekretariát informuje, že již několik let zpracovává studii o základních tendencích v katolické církvi, která má být dokončena v roce 1978, a která má pomoci stanovit dlouhodobý výhled situace v církvi do roku 2000. Dále ve zprávě se rovněž navrhuje podobnou studii uspořádat také pro protestanty, židy a sektářské denominace a také zavést celostátní evidenci duchovních všech církví.<sup>78</sup> Katolická církev již nějakou dobu zastává loyální postoj, což se nedávno prokázalo v událostech kolem Charty. Očekává však, že za věrnost bude odměňována ústupky. Přitom sekretariát v souladu se státní politikou umožnil ordinářům zavést jen ty novinky II.vatikánského koncilu, které nejsou v rozporu se státní církevně politickou linií. „S určitostí se dá říci, že nevedly ke zvýšení návštěvnosti a přitažlivosti katolických kostelů.“<sup>79</sup> Pro posouzení koncilních usnesení sestavil SPVC v červnu 1976 komisi z církevních tajemníků při ONV jednotlivých krajů i další komisi pro studium problematiky laického apoštolátu, o který ŘKC tolik usiluje.

Konstatuje rovněž, že na míru ochoty duchovních této církve jednat s představiteli státu mají vliv výsledky jednání s Vatikánem. „V této oblasti existuje nepřímá úměra : čím jsou tyto vztahy konstruktivnější, tím více klesá ochota ke spolupráci se státní správou a naopak.“<sup>80</sup>

Více než 50 % duchovních (ŘKC) je členy SKD PIT. Této organizaci se však v dostatečném počtu nepodařilo aktivizovat mladé duchovní (jsou tu silné vlivy řeholníků a zahraniční církevní emigrace). Soustředěným úsilím státu, CMBF i ordinářů však docíleno dílčího výsledku tím, že bohoslovci už zásadně neodmítají angažovat se v SKD.

Úspěšná byla snaha nahradit řeholníky v duchovní správě vhodnějšími lidmi. Také došlo k dohodě s vedoucími sociálních odborů KNV a ONV, že nábor do řad státní sociální péče nesmějí provádět řeholnice, neboť ty by to využily ke skryté snaze legálně získat kandidátky noviciátu, které pak ve státních ústavech ilegálně připravují na vstup do řehole. Jelikož realizace plánu na úseku řádové politiky si vyžádá v období 10 – 15 let značnou pozornost, byl vypracován a 30.11. 1976 oddělením agitace a propagandy předán samostatný koncepční materiál, který ukazuje současný stav a perspektivy činnosti ženských řádů (na území ČSR) a jeho realizace bude prováděna v důsledné spolupráci s ministerstvem zdravotnictví a místopředsedy příslušných KNV a ONV.

V České katolické charitě došlo k další centralizační změně v roce 1974. Dosud měla rozhodující hlas Ústřední rada a ředitel jen zodpovědnost. MK udělalo všemocným ředitele a na Ústřední radu

<sup>78</sup> Byly uskutečněny tři modelové průzkumy religiozity, tedy pro rámec tohoto úkolu, jinak se totiž konaly v rámci církevní politiky, se žádnou výslednou prací jsem se však v archivu SPVC nesetkal. Rovněž o existenci celostátní evidence mi není nic známo, třebaže podrobné informace o jednotlivcích byly získány z nějakého typu evidence, dokonce byly k podkladům přiloženy i jakési jednotně zpracované kartičky s těmito údaji. Rozhodně však nebudily dojem evidenčních listků.

<sup>79</sup>Kontrolní zpráva ..., str. 6.

<sup>80</sup>Tamtéž, str. 7.

zbyla jen zodpovědnost. Navíc došlo k podstatné změně v jejím složení, kdy do ní zasedli také zástupci krajských výborů SKD.

U nekatolických církví především nedošlo ke zvýšení počtu kazatelů, náboženských obcí a kazatelských stanic. Církev nevykonávaly jakoukoli nepovolenou činnost. S výjimkou ČCE a části církve metodistické též osvědčovaly loyaltitu ke státu podporou sjezdů KSČ i KSSS, odsouzením Charty a jiných akcí v letech 1973 – 1977. Nejvíce věřících ubývá židovským obcím, starokatolické, novoapoštolské a metodistické církvi i jednotě bratrské, v menší míře i jinde. I XX. synod ČCE přiznal ztrátu 20 000 lidí za období 5 let. U některých menších církví byl zaznamenán i slabý růst, většinou lokální.

Přiznává chyby, kterých se – ojediněle – dopouštějí pracovníci v církevně politické oblasti krajů a okresů tím, že ruší kostely a motlitebny s tím, že věřící to nutí navštěvovat prostory jiných církví, a tak dochází díky horlivému pojetí asistované likvidace církví, doslova se souhlasem státních orgánů, k vytváření optimálních podmínek k politicky negativní ekumeně. Dlouhodobě rušivý vliv má ekumenická činnost Kostnické jednoty, jejíž zrušení SPVC navrhoval již několikrát v rámci nového spolkového zákona.

Nekatolické církve (a zejména ČCE) také všemožně zabraňují v kázání, na shromážděních či v periodikách jakýmkoli zmínkám o občanské angažovanosti křesťanů v socialistické společnosti, což se děje pod známou klerikální rouškou „čistého náboženství“ a naopak posilováním evangelizačních jevů. Jako projev nesmírného pokroku zde vidí založení regionálního sdružení Křesťanské mírové konference (KMK) v dubnu 1977.

V červnu 1975 vydal SPVC jedno z klíčových nařízení, které jen legalizovalo už dávno fungující praxi, metodický výklad pro udělování státního souhlasu, a v něm jsou tentokrát kněží učiněni zodpovědnými i za činnost svých laiků. To měl být rozhodný tah vůči kontaktům s nelegální církví.

Dále jsou zde rozebírány synody ČCE, XVI. a XVII. byly plně reakční, (1969 a 1971), zatímco na XVIII.(1973), jak už bylo jinde řečeno, již odmítnuta většina reakčních postojů a na XIX. v listopadu 1975 konečně dosaženo odsouzení krajní nové orientace, byť verbálně a neochotně. Výčet zahrnuje i poslední XX. synod, který slovy tohoto spisu dokončil předpoklady pro vnitrocírkevní stabilizaci a navázání lepšího vztahu s čs. socialistickým státem. Tedy něco ve smyslu (prozatímní) tiché rezignace.

Na bohosloveckých fakultách se mluví hlavně o poklesu počtu bohoslovců z 306 (1973 – 74) na 206 (1976 – 77). Z normalizačních opatření shrnuje odvolání nepohodlných profesorů a zastavení nábory na CMBF v Olomouci, kde byl definitivně posledním ročníkem 1973 – 74.

Na úseku tisku zaveden systém společných porad pracovníků SPVC a redaktorů církevních časopisů s cílem postupně zvyšovat poměr angažovaných příspěvků z oblasti mírové činnosti církví, budovatelského úsilí a politiky Národní fronty. Po provedení redakčních změn<sup>81</sup> se už všechna

<sup>81</sup> V redakcích Českého bratra, Teologické revue, Jednoty bratrské, či Bratrské rodiny.

církevní periodika v letech 1976 – 77 vyjadřovala „angažovaně“ k vnitropolitickým i mezinárodním tématům. V nejbližší době bude pozornost zacílena na dosud opomíjené čtrnáctideníky a měsíčníky menších denominací, v jejichž obsahu dosud převažuje teologická tematika. Redakce všech církevních periodik dnes už předkládá ke konzultaci roční i pololetní ideové plány a k uvedeným cílům je zaměřena i zmíněná práce s redakčními radami a okruhem dopisovatelů.

Byl navázán kontakt s Československým rozhlasem a televizí, kde bude církevním zástupcům dán prostor k – angažovanému – projevu, jsou také psány články pro zahraniční prezentaci státní politiky.

A konečně v květnu 1974 zadalo PÚV KSČ úkol SPVC zkvalitnit kádrové stavy. Na úrovni SPVC, komentuje svůj personální stav, se to zdařilo, mnohem horší je ovšem situace na úrovni ONV a KNV. I proto, že zdejší personální složení určují místní nomenklaturní kádry. Pracovníci tam v průměru mají věk nad 50 let z 55%, zkušenost z prací jen od 1 do 5 let má na 71 % z nich a přestože, nebo právě proto, že 90% z nich je dělnického původu a 95% členy strany, má 50% těchto lidí jen základní vzdělání a naopak vysokoškolské jen 15 %.<sup>82</sup>

K soustavnému zkvalitnění práce tohoto aparátu však SPVC vydává neperiodickou řadu publikací z oblasti církevní politiky, se čtvrtletní periodicitou pak Informační bulletin o vnitřních a mezinárodních církevně politických událostech, podle potřeby s přílohami rozsáhlých studií teoretického charakteru.

Zpráva si též všímá, že Výbor pro věci církevní při Radě ministrů SSSR vydal na základě čl. 39 nové ústavy výklad o náboženských otázkách z října 1977, který uznává, že věřící nesmí být diskriminováni např. při přijetí do školy, vysmívání pro své přesvědčení či propouštění z práce či jinak pro víru utlačováni. Je jasné, že už v SSSR to mělo jen formální platnost, co tedy pak v ČSSR.

Zpráva o souhrnu žádostí předsedy sboru ordinářů ŘKC, kardinála Tomáška, vyplývající z jejich sjezdu v brně 29.-30.11.1977,<sup>83</sup> kromě různých stížností na přehmaty na pohřbech a při některých obřadech obsahuje i novou přímluvu za zavedení laického apoštolátu. Argumentují přibýváním tzv. excurend, tedy míst bez duchovního, kam by měl dojíždět. Přitom už v roce 1970 bylo obsazeno jen 54% farností a kněží stále ubývá. SPVC reagoval takto: i kdyby církevní zákony pamatovaly na takové církevní jednotky, nedošlo by k jejich povolení, jelikož není k jejich zřízení zákonného zdůvodnění. Ordináři by raději měli vzít na vědomí reálnou sekularizaci farností.

<sup>82</sup> Kontrolní zpráva (viz odkaz 77), str. 29.

<sup>83</sup> Zpráva o žádosti předsedy Sboru ordinářů Tomáška z 8. 12. 1977. Datováno 18.1. 1978. NA, fond MK – SPVC, karta 2.

V části rozsáhlého dokumentu z roku 1983, který se zachoval jen ve své V. části, již můžeme najít stesky nad dosti jinou situací, než ještě tak před 4 lety.<sup>84</sup> Týká se to bohužel jen situace u ŘKC.

Hlavní problém je v tom, že ústředí církví jsou v drtivé většině za hranicemi a především pak v západních, kapitalistických státech, jejichž režimům jsou tyto centrály poplatné a tím i vtahovány do antisocialistických a antikomunistických akcí a zneužívány k zájmům různých buržoazně imperialistických skupin. Už to tedy nejsou zprávy o prezentaci šťastné svobody v ČSSR, ale štvání západních centrál. Církev je sice dále určena k zániku, nyní je ale nutné bojovat boj o jejich přízeň, aby bylo prokázáno, že západní argumentace jsou lživé. Když zpráva navíc přiznává, že mnozí kněží využívají některých společenských problémů (rozvody, kriminalita mládeže, hospodářské a ekologické problémy...), aby skrze ně nepřímo kritizovaly společenské zřízení, lze pochybovat, že ŘKC stát podpoří.

V roce 1982 učinila (po vydání *Quidam episcopi*) katolická církev nový pokus o likvidaci SKD. A protože majoritní kněžská populace kvapem stárne, roste důležitost mladých kněží. O těch, ale téměř obecně lze říci, že jsou teoreticky i prakticky připraveni v zásadě v „protispoločenském smyslu“, a tedy oporou pro současnou konfrontační politiku Vatikánu a reakční představitel církve. „/Téměř všichni doslova opovrhují mírovou organizací SKD PIT/.“<sup>85</sup>

Dokument rovněž varuje, a v 80. letech se to často bude opakovat, že v roce 1982 se navíc projevila zřejmá změna věkové struktury návštěv kostelů ze starší a střední ve prospěch střední a mladé věkové skupiny a sklon k větší aktivitě věřících, zejména u mladých. Ještě před 10 lety by to normalizátoři mohli považovat za těžkou porážku. Tehdy by to ovšem byli schopni nějak usměrnit. Je také slyšet později opět připomínané hlasy, zaznívající z jižní i severní Moravy, že v Polsku i v Maďarsku už byly uskutečněny mnohem liberálnější reformy ve prospěch církví, a že by to mohlo být zavedeno i u nás.

Z května 1984 pochází jedna ze vzácnějších zpráv o stavu vědeckoateistické výchovy, zpracovaná na žádost oddělení agitace a propagandy ÚV KSČ.<sup>86</sup> Zpráva hned přiznává, že jedním z nejúčinnějších je vlastně nepřímé ideologické působení skrze zájmovou uměleckou činnost a služby sborů pro občanské záležitosti (které pořádají takové akce jako vítání občánků, předávání občanských průkazů apod. – pozn. Š.Č.). Mimoškolská ateistická propaganda vychází ze Zásad mimoškolského vzdělávání obyvatelstva (vydalo MK v roce 1972) a nyní i Program rozvoje mimoškolské výchovy a vzdělávání do roku 1985, který mj. využívá přednášky, besedy, semináře, panelové diskuse, večery otázek a odpovědí, klubové večery atd. Cílem je podobně jako třeba u oblíbených pěveckých souborů zaměstnat děti tak, aby jednak neměly čas na církevní aktivity, a aby

<sup>84</sup> Problematika, která charakterizuje postavení římskokatolické církve v jednotlivých krajích ČR. Datováno 1983. NA, fond MK – SPVC, karton 2.

<sup>85</sup> Předchozí, str. 3.

<sup>86</sup> Zpráva o stavu vědeckoateistické výchovy v oblasti kulturně výchovné činnosti. Dat. Květen 1984. (NA, fond MK – SPVC, karton 2). Zprávu vypracoval II. odbor SPVC.



díky tomu nemohly být při žádné příležitosti podrobovány výuce náboženské ideologie. Také ústav vědeckého ateismu v Brně je aktivní v pořádání činnosti pro mládež, jeho komponované pořady k otázce ateismu a náboženství jsou oblíbené (pro své doprovodné akce).

Přes určité úspěchy přednášek pro veřejnost jsou největším úspěchem soubory zájmové umělecké činnosti. Krom toho, že děti tráví čas zde a ne na církevních obřadech plní soubory pozitivní úlohu také tím, že nevystupují v chrámech a na poutích a naopak světským repertoárem chrámovým sborům konkurují. Mnoho souborů se také záměrně účastní akcí pořádaných sbory pro občanské záležitosti. Ke zkvalitnění této součinnosti je rozvíjena metodická činnost Ústavů pro kulturně výchovnou činnost krajských a okresních středisek. Významné je zejména působení folklórních a pěveckých souborů na strážnickém festivalu. „V procesu budování socialistické společnosti se podařilo proměnit tyto tradice v nové, se socialistickým obsahem a zachovat a rozvinout cenné hodnoty z tradic lidové kultury a umění. Tak na základě původně církevních slavností a poutí vznikly postupem let folklórní slavnosti, mírové slavnosti, různé typy veselí s programem složeným z vystoupení souborů zájmové umělecké činnosti“<sup>87</sup>.

Zdůrazňuje se jejich souběžné konání s církevními slavnostmi, aby byla odvedena pozornost od náboženské stránky a tím bylo vlastně náboženství likvidováno primárně, zatímco sekundárně budou pořádány kulturní akce. Zpráva zaujímá stanovisko, že v dnešní době se už dá říci, že místní náboženská propaganda a vliv církve jsou projevem nedostatku v práci SPOZ (Sborů pro občanské záležitosti) i jiných orgánů. V letech 1981-85 patří mezi hlavní úkoly zkvalitnění obřadů rozloučení se zesnulým. Na tomto úseku už zároveň bylo provedeno i 50% obřadů občanských.

V roce 1974 vláda ČSR schválila novou koncepci práce SPOZ (usnesením č.206) a za 10 let nebývale vzrostla jejich aktivita, např. v roce 1975 došlo k vítání občánků jen v 67% případů, ale v roce 1983 již v 93%. Také se zvýšil počet pracovníků SPOZ z asi 30 000 (1975) na téměř 40 000 (1983). a když se započítají členové aktivů v částech obcí při OV a v podnicích a družstvech při výborech ROH a SDR, stoupne tento počet až na 77 000. Navíc v aparátech všech typů NV pracuje 129 lidí se zaměřením na zajišťování úkolů souvislých s rozvojem občanských obřadů a slavností.<sup>88</sup> Osvědčili se jako nezbytné články v řídicí a koordinační činnosti. Současný počet 1350 obřadních a 450 smutečních síní již nedostačuje kapacitou zájmům o občanské obřady, a to byly od 1978 mnohé z nich vybudovány nově (asi 150) a zejména rekonstruovány (téměř 500)<sup>89</sup>.

Konference a aktivity u příležitosti 30. výročí SPOZ v roce 1983 mj. zdůraznily, že jejich současné prestiže a současné pozice v systému NV by nebylo dosaženo bez soustavné podpory stranických orgánů, jejichž pomoc je také nadále nezbytně nutná. Nyní je nutné zacílit se na mládež, protože přesně to učinily zejména velké církve. Úkolem MK aj. řídicích orgánů do budoucna je zkvalitňovat řízení a koordinaci.

<sup>87</sup> Zpráva o stavu vědeckoateistické výchovy ..., str. 6.

<sup>88</sup> Předchozí, str. 8.

<sup>89</sup> Tamtéž, viz str. 9.

Následuje série dokumentů z roku 1987, z nichž je onu naprosto odlišnou situaci nejen cítit, dokonce se tam o těch změnách mluví dosti podrobně. Jako první jsem vybral blíže nedatovanou zprávu o zkušenostech a problémech z realizace usnesení PÚV KSČ, tentokrát usnesení z června 1985 a prosince 1986. Kdyby ve zprávě nezaznělo nic jiného, tak alespoň jedno je skutečně důležité: v posledních letech se všechny návrhy a pokusy změnit nepříznivou situaci, jak ve vývoji církevní otázky, tak i v personálních otázkách církevního aparátu, minuly účinkem, o podobných či stejných problémech se mluví dál a dále jsou navrhována podobná či jiná řešení. Jedno je ale přeci jen odlišné – v některých případech SPVC navrhuje, zejména ŘKC, podstatné ústupky.

Jako jedno z prvních negativ zpráva<sup>90</sup> opakuje soustavně nevyhovující personální obsazení na ONV a KNV, a že stále ještě někde ani nejsou v plném počtu. Většina pracovníků nyní sice už má vysokoškolské vzdělání, ale jen za tu cenu, že 75% na KNV a 40% na ONV má praxi „v oboru“ jen do dvou let.<sup>91</sup>

V současné době je obrovským problémem nedostatek kněží (zmiňuje až 6 far na jednoho kněze), a to je třeba řešit, jelikož bez pomoci státu ŘKC může dát prostor působení nelegálních duchovních i laiků. Religiozita neklesá, v rozporu s očekáváním. Proto současný nedostatek kněží už dávno není chápán jako úspěch, nýbrž problém, o to víc, že na něj vehementně poukazují odpůrci režimu, emigrace a jiné země.

Nelegální církev proniká dokonce i do necírkevních organizací. Je tu uváděn onen známý příklad z Prahy, kde příslušník řádu salesiánů pronikl mezi pionýry, včetně vedoucích míst (řád měl vždy aktivní vztah k skautskému hnutí – pozn. Š.Č.), jeden z nich dokonce hovořil na tribuně IV. Sjezdu SSM a dle zprávy TPVC NV hl.m. Prahy byl hodnocen jako jeden z nejlepších.

Stejné problémy z podstavu jako v kněžství jsou na úseku výuky náboženství (VN). Hurálikvidování ve smyslu politiky 70.let zapříčinilo masovou neúčast, ale stejně jako v případě kněží ani zde aktivita nezanikla. Výuka se jen přesunula na fary (nelegálně), do kostelů, sborů a hodin nedělní školy. SPVC si vlastně přiznává faktickou ztrátu kontroly nad VN, kterou mu umožňovala koncentrace do škol.

Předmětem kritiky nepřestávají být pohřby. Mnoho stížností ani státním orgánům nedošlo, o přehmatech však ví nejen SPVC, ale především církve, které svou nespokojenost ventilují do zahraničí. V obci Červená Voda např. rozhodli, že pohřby bude konat výlučně místní SPOZ, bez ohledu na církve.<sup>92</sup>

<sup>90</sup> Zkušenosti a problémy z realizace usnesení PÚV KSČ z června 1985 a prosince 1986. Nedatováno. Vzhledem k výskytu podobných dokumentů, zejména z října 1987, je pravděpodobné, že také tento dokument lze datovat do října 1987. NA, fond MK – SPVC, karton 2.

<sup>91</sup> Zkušenosti a problémy ... str. 1 (jak již naznačeno).

<sup>92</sup> Předchozí, viz str. 4.

Kritizován je nedostatek literatury zejména u katolické církve, neboť nekatolické v přepočtu na věřící takovým strádáním netrpí. Navíc je způsob tisku u nás nekvalitní a není divu, že přicházejí žádosti o dovoz biblí ze zahraničí, tisk je pašován, dokonce se nelegálně tiskne v tuzemsku.

Na přetřes jistě ne poprvé přichází zanedbaný stav církevních objektů, na jejichž opravu samozřejmě nemá. SPVC proto již od začátku tohoto roku (1987) zahájil práci na získání komplexního přehledu o stavu všech kulturních objektů ŘKC, které budou podle zachovalosti rozděleny do třech kategorií. Po dohodě s místními orgány, památkovou péčí a ordináři by pak měly být buď opraveny nebo zabezpečeny podle dohodnutého harmonogramu. Já bych jen realisticky dodal že rovněž také ponechány osudu.

A do třetice se projevuje paradox vymírání, tentokrát v případě řeholních sester, a to paralýzou pracovních míst v Charitě a státních sociálních ústavech. Od provinčních i generálních představených řádů je vykonáván na státní orgány nyní již pochopitelný tlak a věc je třeba řešit. Tak jako v případě kněží by pomohl diakonát, zde by se doplnily řady o nové členky.

A už se dostáváme k dokumentům z října 1987, zprávě o zkušenostech a problémech atd. jako v předchozím případě, přesto ale trochu jiné obsahem a asi o týden starším podkladům k ní.<sup>93</sup> Pravděpodobně se jedná o závěry vládního sekretariátu, jsou psány pod jeho hlavičkou. Začátek zprávy je však s předchozí shodný.

Snad všichni představitelé (církví) vidí církevní zákony jako zastaralé a vývojem překonané a cílem přestavby musí tedy být i jejich novelizace. Také pečlivě sledují církevně politickou situaci v okruhu místních NV. Sledují i situaci v SSSR, zejména po návštěvě Matky Terezy. Laici a aktivisté se pak odvolávají na politiku glasnosti a využívají v plné míře práva ptát se úřadů na vysvětlení jejich rozhodnutí. Souvisí s tím i fakt, že na nemálo úřadech stále (ovšem v souladu s dosud platnou politikou) považují duchovní za nepřítel. Dozor má stále přednost před citlivou politickou prací. To nabourává atmosféru důvěry a kněží i věřící se necítí, nebo spíše mají pocit, že nejsou tak vnímáni, být plnoprávními občany. Stížnosti od věřících občanů se proto v poslední době množí.

Široce je diskutována otázka působnosti kněží v mimocírkevní sféře (kdysi nemyslitelná). Přitom je poukazováno na neschopnost státu řešit společenské neduhy jako jsou kriminalita, promiskuita či rozvody. Duchovní žádají o odluku od státu, ale také zabezpečení vlastních pořadů v rozhlase, televizi i jiných sdělovacích prostředcích.

Trvá problém se zvýšením počtu duchovních ŘKC. Navýšit počet bohoslovců v Litoměřicích nepomůže (Právě tady se však objevuje návrh pro účely CMBF v Litoměřicích zrekonstruovat areál

---

<sup>93</sup> MK ČSR, SV PVC. Zkušenosti a problémy z realizace usnesení PÚV KSČ z června 1985 a prosince 1986. Datováno 13. října 1987. Podklad se jmenuje stejně, jen je zdůrazněno, že jde o podklad vypracovaný oddělením VII/3. NA, fond MK – SPVC, karton 2.

bývalého ženského kláštera v Doksanech, viz str. 12). Je třeba skutečně uvažovat o laickém diakonátu. Ovšem v rámci stávajících předpisů, se slibem věrnosti republiky a udělením souhlasu.

Státní příspěvek 21 mil.Kčs pro ČKCH nepostačuje na údržbu charitativních domovů a pro řešení situace přestárých členek řeholních řádů (na něž také nejsou peníze) navrhuje SPVC ÚPV (ČSR) založení dočasného charitativního sdružení speciálně pro jejich potřeby, tzv. společnost apoštolského života.

Kritická situace nastává v SKD PIT. Doslova vymírá jeho členská základna, někde není ani možné pořádat konference! Za pět let vstoupilo jen 26 nových členů, ale vícenásobně, přirozenou cestou především, ubylo.

Že padají zábrany i důraznému ne pro malé církve, tomu je důkazem i reflexe diskuse o uznání i vlastní doporučení SV ČSR PVC legalizovat Rozhodné křesťany letniční jako státem povolenou církev.

30 tun papíru na rok na pravidelné tisky nestačí. ÚCN musí do budoucna dostat více papíru a zlepšit se musí i tragické technické i finanční vybavení polygrafického průmyslu. Např. tak, že jeho prostředky budou sdruženy s prostředky ÚCN a Světové biblické společnosti (čímž by se řešila i otázka dovozu ze zahraničí, včetně moderních technologií, které u nás nejsou). Ostatně finanční prostředky jsou Achillovou patou i v jiných oblastech, nedostává se mj. prostředků na chod bohosloveckých fakult, s čímž jsou spojeny náležitě obavy, že zdejší prorežimní učitelé tak jsou ponecháváni napospas církevnímu vlivu.

A v neposlední řadě je nebezpečnou skrytá religiozita mezi mládeží, včetně zmíněných skupin v SSM.

V případě rovněž zmíněné kooperace v případě katolických památek je navrhováno zvážit možnost zřízení stavebních družstev (zejména pro pohraniční oblasti), která by zajišťovala drobné a malé opravy, na které stát – opět – v tak velkém počtu nemá. Cílem je předejít mnohem větším škodám.

Rovněž z října 1987 jsou i Informace o plnění směrnice ÚV KSČ k dalšímu postupu v církevní politice.<sup>94</sup> Předkládám další pozoruhodné komentáře SPVC:

Přestože se daří kněžskou hierarchii angažovat pro socialistické a mírové otázky, a i když jsou imunní vůči zneužití pro cíle jiných, politická práce s nimi je neúspěšná. Naopak, řadoví kněží se i díky postoji místních úřadů, vymykají kontrole. Tak se vrací bývalá i současná atmosféra dozoru a nepřátelství NV. Oznamuje se tu též<sup>95</sup>, že sekretariát vlády teď nechává systematicky sledovat zahraniční propagandu, a že bude angažován speciální pracovník na propagandu a

<sup>94</sup> Informace o plnění směrnice ÚV KSČ k dalšímu postupu v oblasti církevní politiky. Datováno říjen 1987. Zpráva vychází mj. z porady federálního (při vládě) a obou národních SPVC v Kolodějích 8. – 10. června a celostátního semináře pro krajské a okresní církevní tajemníky 16.června na VŠP. NA, fond MK – SPVC, karton 2.

<sup>95</sup> Informace o plnění ... str. 4 (poslední odstavec)

kontrapropagandu. Zároveň jsou vysílány rozhlasové pořady, kde vystupují „pozitivní“ kněží v intencích státní moci.

Kritizuje se zejména nesoulad v práci republikových sekretariátů s krajskými a okresními NV, dávaný do kontrastu s pružnými kontakty na centrální republikově – federální úrovni. (Kdy provincie uplatňuje starou ale věrnou ideologii, kdežto centrum musí dělat ústupky, což se provinčním tajemníkům jeví jako zrada leninských ideálů). Duchovní celý vývoj sledují a i díky nim západní média. Ta vyvolávají na základě výše popsané skřípající spolupráce dojem, že přijaté změny opět sledují prosazení na církevním úseku vládu tvrdé ruky. A zároveň vidí SPVC snahu antisocialistických živlů o zneužití novelizací církevních zákonů. To je jednou z příčin zmožnění požadavků slovenského SKD PIT. Ostatně stále povážlivější situace na Slovensku má v tomto dokumentu též svůj vyhrazený prostor.

Roste činnost a sebevědomí malých konfesí, např. Svědků Jehovových. Na severní Moravě posiluje nelegální prvek ŘKC pozice v olomoucké konzistoři, na jihu zase přibývá případů působení bez souhlasu a mladí duchovní jsou tu často členy ČSL. „Jsou zjišťovány případy, kdy laici prakticky převzali veškerou iniciativu ve farnosti a v podstatě rozhodují o všem dění.“<sup>96</sup> A množí se dále stížnosti duchovních na protiprávní jednání KCT či OCT. SPVC však tvrdí, že po prošetření se často zjišťuje, že (z hlediska komunistické interpretace) jde o stížnosti neoprávněné, a proto zřejmou snahu denuncovat církevní politiku státu.

Mluví se tu též o úpadku v SKD, zejména propadu členské základny (v západočeském a Jihočeském kraji jsou potíže s normálním fungováním), i o tom, že nemá autoritu ani na bohosloveckých fakultách, i když tam má své lidi, včetně předsedy federálního výboru Hochmana. Hlavně Tomáškovým vlivem nemůže SKD působit v oblasti vyšších církevních funkcí.

Mezi velmi důležité se řadí zpráva SV ČSR PVC o opatřeních na úseku církevní politiky z doby, kdy se rozhodlo o kosmetické novelizaci církevních zákonů, tedy snahy ukázat, že socialistický stát se pečlivě snaží vyjít vstříc snahám církví. Z návrhu je však cítit i reálnou ztrátu podpory mocí. A to bylo v květnu 1988.<sup>97</sup> V úvodu se vysvětluje proč k návrhu dochází, tedy že se jedná o snahu vyjít vstříc oprávněným stížnostem a zamezit politickému zneužití, kdy se mj. stává jejich mluvčím i kardinál Tomášek.

Nadále už by neměla být potlačována VN, protože se ve skryté formě objevuje jinde. Proto se také doporučuje nadále posílat přihlášky na VN farním úřadům, které je pak pošlou dále státním úřadům. Opatření ale skryté výuce nezabránilo, stejně jako nic neřešilo.

<sup>96</sup> Předchozí, citováno na str. 3.

<sup>97</sup> Některá aktuální opatření na úseku církevní politiky, SV ČSR PVC, datováno 10.5.1988. Ručně připsáno, že koncept byl projednán na PÚV 13.5., odsouhlasen a usnesením došlo k rozhodnutí jej realizovat. NA, fond MK – SPVC, karton 2.

U řeholních řádů se doporučuje, aby vládní sekretariáty obou zemí po dohodě s ČKCH resp. Slovenskou obdobou, Spolkem sv. Vojtěcha, umožnily podle reálných potřeb doplnění jednotlivých kolektivů jen o nezbytný počet, aniž by se stát k formě jejich zapojení do řeholních kolektivů vyjadřoval. Současný počet asi 3000 řeholnic je nutné doplnit o ne více než 750 mladých.<sup>98</sup>

Současná potřeba několika set tisíc kusů náboženské literatury si vyžaduje rozšířit kapacity polygrafického průmyslu a dávat souhlas k darům ze zahraničí. Stále budou platit pravidla pro dovoz, nezávadný vydavatel i obsah.

Laický diakonát je zapotřebí především v ČSR. SPVC tedy navrhuje povolit hodnost a existenci jáhnů. I proto, že nemají některou z hlediska státu významnou moc – např. sloužit úplnou mši. Vybírání by byli ordináři (k tříletému studiu na BF) a konečně schvalování státem podle zákona. Klad je možné vidět také v tom, že mezi přijatelné se mohou dostat i kandidáti pro stát přijatelní.

Z řady důvodů je ale nutné odmítnout návrh na zřízení vojenské katedry na BF proto, aby se obdobně vysokým školám část vojenské služby přenesla na dobu studia. A také se doporučuje rozšířit členskou základnu SKD o pozitivní laiky, protože, světe nediv se, se tak dosáhne setření kněžského charakteru, a tím by organizace mohla prolomit uzavírací kruh tabu, který odrazoval od vstupu do něj. I tady to ovšem bylo polovičaté. Vatikánu totiž vadily politické cíle a spjatost se státem, ne členská základna hnutí.

Pro úplnost vše zakončíme informací o plnění rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ, které bylo potvrzením předešlého dokumentu. Je nedatováno, ale vyplývá z ní, že pochází nejdříve tak z počátku podzimu.<sup>99</sup> Takovým mottem bylo podporovat prorežimní SKD

Jde snad o jediný dokument, který se tak otevřeně o situaci v něm vyslovuje. Členi (vlastně účastníci) dnes místo lpění na své pravdě propadají poraženectví a pocitům beznaděje. Zvláště mladí duchovní jim neustále naznačují, že jsou kolaboranty a prospěcháři. Získávají skutečný pocit vyvrhelů a proto mnozí usilují o to, aby byla dána organizaci diecézní struktura, již by se do církve více včlenili a snad by byli i více přijímáni. Státní úředníci si zde však jaksí oddechují, že to by se podařilo prosadit jen v případě Tomášкова souhlasu.

---

<sup>98</sup> Některá aktuální opatření ..., str.3.

<sup>99</sup> Informace o plnění některých aktuálních opatření na úseku církevní politiky v ČSR, pracovní verze 1988. NA, fond MK – SPVC, karton 2.

## Kapitola třetí : Výuka náboženství

Vzhledem k omezenému rozsahu práce není možné podrobně se rozepisovat o každém církevním úseku zvlášť. Proto jsem se věnoval jen vybranému, a zároveň stejně důležitému jako zachovalému. Otázky výuky náboženství sice v aktech SPVC nezabírají tolik místa jako třeba téma předchozí kapitoly, rozhodně se však jedná o nejzastoupenější dílčí téma, s častými komentáři z krajů o situaci. Tolik, a to je skutečně škoda, se nezachovalo třeba v hodnocení poutních sezón či udělování státních souhlasů.

Výuka náboženství sice nebyla nijak klíčová pro držení faktické kontroly nad církvemi, ale vzhledem k tomu, že stát církve nechtěl jen držet pod kontrolou, nýbrž nechat vymřít, což jak pořád jeho ideologové hlásali, je evoluční nutnost, musel pro to udělat všechno. A nejlépe vám všechno vymře tehdy, když jsou vody stojaté, tj. že nepřitéká posilující proud mladých lidí, kteří ovšem musejí být nejdříve nábožensky vychováni. O to více je pak takové výchově nutné zabránit, nechce-li se nechat děti zkazit věroukou, nýbrž vychovat je správně, v duchu marxisticko – leninských zásad. To je cíl konečný. V dlouhodobém horizontu je cílem církevní politiky vrazit klín mezi rodiče, příp. prarodiče a děti. Církevní politika a všechny ty starosti s církevním tiskem, kněžními (často se rekrutují z ministrantů, nejlépe „vychovaných“ dětí), řeholemi obřady apod. mají být vedeny právě do doby, kdy k poslednímu výdechu církve dojde. Následující kapitola bude skrze zachovalé dokumenty, v časové posloupnosti, sledovat, co všechno pro naplňování dlouhodobého cíle SPVC dělá. Zájemcům o studium v tomto směru pak doporučuji kartony 21 a 79 fondu MK – SPVC v Národním archivu.

Do srpna 1968, kdy došlo k první úpravě výnosu o výuce náboženství, fungovala taková praxe, že stát centralizoval VN, kdysi plně v rukou církve, do základních škol tak, aby ji mohl kontrolovat, a se stejným cílem a donucovacími prostředky jako v úvodu normalizace se snažil co nejvíce počet přihlášených snižovat. Není si tedy těžké představit, že všechny církve, které měly v rozsáhlé výuce tradici (zejména ŘKC a ČCE) využily na jaře 1968 první příležitosti, aby mohly, zákon nezákonně, své mladé vyučovat opět na farách (a v jiných prostorách) a vedly též tuhý nápor na SPVC, aby došlo k revizi tuze nesnášenlivých směrnic pro VN z počátku 50.let. Nedlouho před invazí, prakticky jen hodiny, byl vydán výnos ministra kultury a informací o vyučování VN, který rušil nepřátelské předpisy a zavedl kýžené změny, a tento výnos pak měl platit do doby, kdy dojde k úpravě církevních zákonů, a tedy přesně § 5 zákona č. 218.

První článek výnosu<sup>100</sup> především rozšiřuje výuku z I.cyklu na oba, a to od 2. do 9. ročníku. Povoluje též, aby VN směli vyučovat laičtí učitelé, ovšemže se státním souhlasem a splněním jeho podmínek. Přihláška už může konečně být posílána farním úřadům (aj. jednotkám církevní správy) a, to je podstatné, státní úřady do výuky nadále nezasahují (protože výuka byla dříve školám vnucená, zatímco teď na nich bude probíhat jen tehdy, když farní úřady nebudou mít své prostory a o výuku na základních devítiletých, školách, tzv. ZDŠ, požádají a místní NV ji třídní prostory bezplatně propůjčí). O tom pojednává článek 2.

Také třetí článek výnosu je důležitý. Stanovuje, že počet hodin VN je minimálně dvě hodiny týdně v jednom učebním oddělení. Stanovuje i horní hranici oddělení, v tomto případě je to 38 žáků (hranice dozná změn ale fakticky to číslo není tak důležité). Zajímavé je, že počet žáků a prostory vybrané VN měly být hlášeny ONV do 15.9. Výuka měla začínat od října. Později, v 70. letech, aby si úřady udělaly s předstihem přehled o přihlášených, rozhodnuto, aby se přihlášky posílaly ONV ještě v červnu.

Ne nepodstatný byl i článek 4, že učitelé VN náleží odměna (jak stanoví předpisy vládních nařízení 219 – 23/49 Sb. a 70/68 SB.). A konečně, poslední pátý článek rušil staré předpisy, konkrétně směrnice z 18. 9. 1950 o dozoru nad vyučováním, který mohl vykonávat ředitel i školní inspekce i směrnice o provádění tohoto dozoru z 13.2.1951; a pak také výnosu MŠVU<sup>101</sup> o vyučování náboženství na školách 1. a 2. stupně z 23. 6. 1952 a konečně směrnice o tvoření obvodů pro výuku náboženství.

Poslední důležitá věc : výnos byl platný od školního roku 1968/69, tedy od 1. září 1968.

Náhlé přerušování demokratizačního procesu z 21.8., jak bylo dříve nastíněno, nemělo nadlouho vliv na církevní požadavky a církevní politiku. Však také ještě výnos MKI z 22.10.,<sup>102</sup> přestože zavedl už jen malé změny, měl stále ještě pozitivní přínos, z nějž asi nejpłodnější bylo zavedení odměny za přesčasové hodiny učitelům VN. Článek 3 zde jasně určoval odměnu duchovním 10 Kčs za nadpočetné hodiny, a až takový obnos vyučujícím laikům, ten ovšem nebude hradit stát, nýbrž církev.

Později byly vyhotoveny také připomínky k výnosu, lze se domnívat, že v roce 1969 – nejvíce pravděpodobné by to bylo po změně vedení v červenci 1969.<sup>103</sup> Kritika výnosu je totiž zřejmá od začátku do konce. Tím, že výnos činí za VN odpovědnými jen církev, nepřímou umožňuje vznik církevních škol, stěžuje si zpráva. Pochopitelně se také nelíbí, že biskupové mohou k výuce pověřit

<sup>100</sup> Výnos ministerstva kultury a informací ze dne 20.8.1968 č.j. 11 843/ 68 C o vyučování náboženství žáků škol I.cyklu. NA, fond MK – SPVC, karton 21.

<sup>101</sup> Název tehdejšího ministerstva školství znel Ministerstvo školství, věd a umění.

<sup>102</sup> Výnos ministerstva kultury a informací ze dne 22.10. 1968 o výuce náboženství žáků škol I. cyklu. NA, fond MK – SPVC, karton 21.

<sup>103</sup> Připomínky k výnosu MKI č.j.14 533/68 C o výuce náboženství žáků škol I.cyklu.. Nedatováno. Tamtéž.



kohokoli podle svého uvážení, neboť nezrušené vládní nařízení 121/50 Sb. stanoví, že laičtí učitelé jsou k zaměstnání pověřeni státní správou a nikoli církví. Opatření článku V nedává státu možnost kontroly pravdivosti údajů, které poskytují NV jednotlivé církevní úřady (skoro vždy se mají na mysli farní úřady – pozn. Š.Č.). Státní správa pak dokonce může duchovní platit za nadpočetné hodiny a přitom není jisté, kolik jich bylo.

Není divu, že zpráva žádá výnos zrušit v plném rozsahu ještě do konce školního roku 1969/70 a do té doby jej nahradit novým. A že by měl vycházet ze směrnic MŠVU z roku 1952 je příznačné. Co tedy bylo nedávno zrušeno, má se znovu zavést. Apeluje, že i školní inspektoři po poradách na ZDŠ naléhají, aby byl obnoven výnos z roku 1952.

Dále doporučuje, v souladu s voláním po starém výnosu, výuku omezit jen na 2. – 7. třídu. V případě ŘKC, kde je VN určena k svátosti 1.sv.přijímání, pak ještě povolit výuku biřmovanců neškolního věku přímo v kostelech. Tím by se totiž dalo oficiálně zdůvodnit ono omezení na maximálně 7. třídu.

Přihlášky by mělo dostávat jen ředitelství školy. Měly by obsahovat vlastnoruční podpisy obou rodičů. Duchovní už by učili bezplatně. Dostali by ovšem cestné a odměnu za přesčasy. Především by však ve výuce neměl duchovního zastupovat nikdo – bez souhlasu místního OCT. Dvě hodiny týdně by se měly odučit jen tam, kde bude nadpoloviční počet žáků v oddělení, tj. alespoň 21. V ostatních případech by také byly 2 hodiny, ale jen za 14 dní a v oblastech s méně než 5 žáky doporučuje žádná oddělení VN nevytvářet.

Opět by se prováděla kontrola výuky : po mravoučné stránce diecézními inspektory (mluví se výhradně o ŘKC – pozn.Š.Č.), po stránce státní a církevně politické církevní tajemníci (KCT i OCT), ředitel školy po stránce pedagogické a z hlediska dodržování předpisů pak krajští školní inspektoři. Na závěr varuje, že pokud výnos nebude v dohledné době zrušen, vyvolá značnou kladnou odezvu a pozdější zrušení by probíhalo za podstatně méně příznivé atmosféry.

Blíže neurčeného data, ale pravděpodobně z konce roku 1970, je zpráva SPVC o stavu vyučování na školách.<sup>104</sup> Takové zprávy si uvedeme jen občas a pro ilustraci, přílohou této kapitoly budou totiž kompletní tabulky o výuce VN v letech 1967-89. Nový výnos znamenal růst přihlášených na VN pro tento školní rok z 13,95 % (1967/68) na 22,58 % ve školním roce 1968/69 a nakonec na letošních 24,64 %. To je ale nesrovnatelné s nynějšími 61,6 % žáků přihlášených na VN na Slovensku (Tam ovšem už před rokem 1968 bylo na VN přihlášených téměř 40 % všech žáků). V ČSSR dosahují moravské kraje až 50 %-ního podílu na přihlášených oproti 7 – 14 % severo-, západno-, i středočeského kraje.<sup>105</sup>

<sup>104</sup> Zpráva o stavu vyučování náboženství na školách a novelizaci výnosu ministerstva kultury. Nedatováno. NA, fond MK – SPVC, karton 21.

<sup>105</sup> Zpráva o stavu ... údaje na str. 1 a 2.

Zpráva přiznává, že církvím byl naneštěstí dán tak velký prostor, že „nebylo možné si vytvořit ucelený obraz o rozsahu tohoto působení a v důsledku toho ani činit potřebná opatření proti němu, zejména vhodnou ateistickou výchovou mládeže. Připočteme – li ... oslabení ideově politického vlivu škol na výchovu žáků, rozkolísanost v ideově politických otázkách mezi učiteli na jedné straně a na druhé straně vyšší aktivitou duchovních, bylo důsledkem nové úpravy výuky náboženství z roku 1968 značné snížení úrovně ideově politické výchovy mládeže v duchu marxisticko leninském“.<sup>106</sup>

Tato zpráva doporučuje dokončit revizi ústavy z roku 1968 podle zásad, které schválilo byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích v červenci 1970. Neztrácí ze zřetele vybudování celostátní jednotné správy VN, což se doposud podařilo legalizovat jen výnosem ministerstva kultury SSR č.j. 1279/70. Ostatně na společném prosincovém jednání náměstků MŠ a MK obou zemí bylo poukazováno na nutnost přizpůsobit naši úpravu praxi v SSR. V lednu 1971 proto mj. hodlají předložit vládě návrh, kde bude podle § 5 zákona č. 218/49 Sb. stanoveno, že duchovní jsou povinni učit VN bezplatně. Revidovaný návrh výnosu pak má být předložen Legislativní radě ČSR ke schválení ke dni 1. 4. 1971. Ministerstvo kultury kromě přípravy výnosu pracuje také na souboru opatření, které posílí ateistickou výchovu na školách (také mezi učiteli). A skutečně, dokument pro schůzi vlády z 5. 4. 1971,<sup>107</sup> jakožto předobraz navrhovaného vládního nařízení, je shodný s nařízením vlády SSR 69/70 Sb. a vyslovuje se pro zrušení odst. 2 – 6 § 5, tzn. že hodlá zrušit odměnu kněží za nadpočetné učební hodiny. Tím se prý celoplošně ušetří až 2 miliony Kčs pro využití v jiných odvětvích MK. Sladění výnosu se slovenským a povinnost bezplatné (nadstandartní) výuky pak byla pro kněží stanovena usnesením vlády č. 87 z 28. dubna 1971.

Je to také snad první dokument, který, kromě toho, že konstatuje sledovaný pokles přihlášek na VN v krajích, také varuje, že tyto statistické údaje nekorespondují se skutečným stavem věcí, protože církev působí i mimo školu.

Místo výnosu byla vydána jen směrnice ministerstva kultury ČSR ze 17.8. 1970 a krajské a okresní výbory, jimž byla poslána, z ní vysoudily, že provádí všechny dosud navrhované změny (viz dokument z 1969) a ruší výnos z 22.10., a že platí se začátkem nového školního roku, od 1.9. 1970, ale přesto nic nemohlo zastříť, že má jen málo závazný charakter. Nicméně objevují se tu také snížení výuky na jedinou hodinu týdně a úprava max. počtu žáků v oddělení VN na 40 žáků.

Narazil jsem také na v tomto fondu ojedinělý dokument, jímž je vyhodnocení ze školení církevních tajemníků, které se konalo na přelomu září a října 1970.<sup>108</sup> Účastnila se sotva polovina pozvaných a diskuse se tentokrát točila zejména kolem VN.

<sup>106</sup> Předchozí, taktéž str. 1.

<sup>107</sup> Dokument pro schůzi vlády. Datováno 5.4. 1971. NA, fond MK – SPVC, karton 21.

<sup>108</sup> Vyhodnocení ze školení KCT a OCT ve dnech 28.9. – 2.10. 1970. Taktéž NA, fond MK – SPVC, karton 21.

Např. že nekatolické církve o VN neprojevuji zájem, především z obavy před administrativními zásahy. Proto chtějí více vyučovat děti doma. Vadí i sám fakt, že většina učitelů VN na školách jsou věřící, stěžují si také na aktivitu řeholnic ve VN. Došlo i na jinde popisované nářky tajemníků, že jsou za všechna opatření zodpovědní a přitom jim nikdo nepomůže. Dělají tak několik činností dohromady a nic nestíhají pořádně. Stěžovali si tu také, že i když jsou prostředníky mezi státem a církví, po léta se nikdo nestará o jejich ideologické školení.

Probírali, jak reagovat na ekumenická setkání, co dělat, když o povolení bohoslužby žádají hasiči nebo dokonce předseda MNV a jak řešit sympatie řady věřících členů strany k náboženství nebo když tito intervenují za kněží a církvev.

1. prosince 1970 došla SPVC stížnost katolických ordinářů, přímo z jejich společné konference. Především nesouhlasí s omezením výuky na jednu hodinu týdně. Považují to za tíživé a zdvořile žádají o návrat k dvěma učebním hodinám. U pouhé stížnosti už však zůstalo.<sup>109</sup>

K vydání všemi církevními tajemníky očekávaného dokumentu přece jen došlo. Stalo se tak 30. července 1971 pod oficiálním názvem Směrnice pro výuku náboženství přihlášených žáků základních devítiletých škol.<sup>110</sup> Shrňme si tedy to, co bude platit po následujících 17 (mnohdy i 18) let.

Do 7. ročníku smí náboženství vyučovat jakákoli církev. Přihlášky se posílají výhradně ředitelství školy, a to s podpisy obou rodičů. Jen ze závažných důvodů postačí jediný, druhý ho ovšem po skončení těchto důvodů musí následovat. Ředitel a inspektoři mají opět právo ke kontrole výuky. Určitá benevolence je však v hodinové dotaci. Možná s přihlédnutím k výše zmíněnému protestu ŘKC byla dotace dvou hodin možná již od 16 žáků v oddělení (ze 40). Církev dohodne se školou vyučující na daný ročník a ordináři církví následně požádají (každoročně, samozřejmě) příslušné KNV o souhlas k výuce. Benevolence je i v určení učitelů VN. Laici pořád smějí kněží zastupovat.

Z negativních ohlasů bych se zde rád zmínil o stížnosti Dr. Kajetána Matouška, zaměřené především na administrativní přečiny, které doprovázely změnu v organizaci VN.<sup>111</sup> Podal ji v zastoupení porady ordinářů ŘKC počátkem října 1971. Uvádí důvody nepřijetí přihlášek, vždy irelevantní : někteří ředitelé se vymlouvali na osobní nepřítomnost rodičů, jiní rovnou vyhrožovali znemožněním vyššího studia a nemálo jich přihlášky bez jakýchkoli zábran zlikvidovalo. Tak

<sup>109</sup> Stížnost biskupů a kapitulních vikářů z 1.12. 1970 v zápisu adresovaná SPVC MK a podepsaná vlastnoručně biskupy Tomáškem, Skoupým, Hlouchem, Trochtou, kapitulními vikáři Vranou a Horkým a těšínským administrátorem Veselým. NA, fond MK – SPVC, karton 21.

<sup>110</sup> Směrnice pro výuku náboženství přihlášených žáků základních devítiletých škol. MK ČSR. Č.j. 11 822/ 1971 – III. 30.7.1971. NA, fond MK – SPVC, karton 21 a 79.

<sup>111</sup> Stížnost na způsob přijímání přihlášek k vyučování náboženství. Ministerstvu školství, 5.10.1971. Ordináři jen vyjmenování, i sám Matoušek podepsán jen tiskací formou. (NA, fond MK – SPVC, karton 21).

dosáhli zdání, že zájem je mnohem menší a tím i menšího počtu hodin VN (s tím, že někde nebylo ani potřebných od nové úpravy 2 žáků, ti by měli jen 1 hodinu měsíčně – pozn.Š.Č.). Snaží se argumentovat politicky, že věřící v tom vidí narušování náboženské svobody, pročež ztrácejí chuť jít k volbám. Proto ordináři žádají o provedení dodatečných přihlášek. Této žádosti však vyhověno nebylo (přečiny nižších kádrů byly vždy nějak omluveny).

Od normalizačních časů se každoročně zpracovával komentář ke statistickému přehledu o počtu žáků přihlášených na VN. První zpráva ze série takto jmenovaných dokumentů shrnuje fakta po začátku školního roku 1971/72 a obvykle, jako v tomto případě, zpráva vznikala koncem roku. V roce 1971<sup>112</sup> se tedy konstatuje zlepšení, úbytek žáků, ale zároveň se nelíbí tolerování výuky laiky a až 2 hod. VN týdně i to, že o této dvouhodinové dotaci je umožněno rozhodnout právě duchovním, je-li počet žáků v oddělení roven alespoň číslu 15. Novou směrnicí, která byla do krajů a okresů rozeslána v polovině srpna, si však pochvaluje.

O rok později je slyšet z této zprávy<sup>113</sup> opět zároveň uspokojení nad klesající tendencí v přihláškách na VN, autor však opět nesměle varuje – pozor, zvláště menší církve (ale nejen ony) konají mimoškolní akce jako jsou náboženská výchova v rodinách, pěvecké a hudební kroužky, nedělní školy či biblické hodiny. Leckde v religiózních oblastech (míní se tím na Moravě či v jižních nebo východních Čechách – pozn. Š.Č.) přihlašují na náboženství své děti také činovníci KSČ. Na jižní Moravě se pak na VN hlásí prakticky všechny děti. Jakýmkoli opatřením státní správy v oblasti ateistické výchovy pak brání sami rodiče (včetně členů KSČ) a často také učitelé.

Poté je dlouho klid a teprve v roce 1974 dojde k poslední úpravě směrnic o VN. Tehdy 14. 5. byl vydán dodatek ke směrnicím z r. 1971 a jeho význam se dá shrnout do tří základních bodů.<sup>114</sup> Jednak došlo k posunu podzimního přihlašovacího termínu na VN z 15.9. na „širší“ termín na konci školního roku, a to mezi 15. a 25. červnem. Za druhé a nejpodstatněji, v souladu s přáním mnohých státních i stranických činovníků, konečně došlo ke snížení max. počtu hodin ze dvou na jedinou týdně, a to teprve od počtu 16 žáků v oddělení (a dále podle počtu žáků jednou za 14 dní atd. až po jednou za měsíc). A posledně, to je také průlomové, duchovní nejenže provádí VN bez ohodnocení přesčasů, od této doby ji budou provádět zcela bezplatně.

Komentář k přehledu o přihlášených dětech ve školním ročníku 1975/76<sup>115</sup> si tentokrát pochvaluje drtivý propad v počtu přihlášek na VN mezitím o opravdu vynikajících něco málo

<sup>112</sup> Komentář ke statistickému přehledu o počtu přihlášených žáků k výuce náboženství ve školním roce 1971/72 v ČSR. Datováno 6.prosince 1971. NA, fond MK – SPVC, kartony 21 a 79.

<sup>113</sup> Přehled o přihlášených žácích na výuku náboženství ve školním roce 1972/73. MK ČSR. Konec roku 1972. NA, fond MK – SPVC, karton 79.

<sup>114</sup> Dodatek ke Směrnicím pro výuku náboženství přihlášených žáků základních devítiletých škol. MK ČSR, 14.5.1974. NA, fond MK – SPVC, kartony 21 a 79.

<sup>115</sup> Komentář k přehledu o přihlášených žácích ZDŠ na výuku náboženství ve školním roce 1975/76. NA, fond MK – SPVC, karton 79.

přes 25 %. To znamená o 20 000 a něco dětí méně. Zatímco u ŘKC propad odpovídal průměru skoro 25 %, u církví nekatolických to bylo hotové Waterloo – o 42,5 % méně u slezské církve evangelické (např.) a zejména minus 78,1 % u ČCE.<sup>116</sup> Oproti roku 1971, kdy podíl přihlášených žáků z celku představoval v ČSR již jen ca. 23,3 %, dochází nyní k pádu na zhruba 7,2 %, tj. z asi 177 000 na 60 000 dětí.<sup>117</sup>

Autor opět upozorňuje, že reálný stav nevypadá tak růžově. Bohoslužeb se účastní dvakrát více dětí než výuky náboženství. Kněží a rodiče se shodují na přihlašování dětí až od 5. třídy, aby neměly potíže s postupem na II. stupeň ZDŠ. Už to čísla dost relativizuje. A náboženská výchova mimo školu se prokazatelně koná. Ze socioprofesionálního hlediska považuje za nepříjemné, že zatímco dětí z rodin intelektuálů ubylo, z dělnických a komunistických rodin nijak výrazně.

Opět uběhl nějaký čas než ordináři ŘKC poslali ze své olomoucké porady tento návrh předsednictvu vlády ČSSR na novou změnu v církevní politice.<sup>118</sup> Odvolávají se na vývoj ústavnosti a novou ústavu v SSSR a dovozují, že vývoj směřuje k odluce církví a státu. Také se domnívají, že nyní už je vhodná doba převést řízení VN do vnitřních věcí církve.

Současná úprava znemožňuje výuku mimo církve, a tak usilují zejména o revizi tohoto bodu. Učilo by se opět v církevních prostorách a žádost o umístění VN na škole by byla podána jen v případě chybějících prostor. Podle jejich návrhu by opět měli přijímat přihlášky kněží na farách, počet hodin a oddělení by stanovovali oni, ordináři a OCT by o tom jen obdrželi informaci. Na přihlášce by stačil podpis jediného z rodičů či zákonného zástupce (třeba babičky). Žádost byla pochopitelně založena. Stav se neměl změnit více než 10 let.

Každý rok docházely SPVC souhrnné zprávy o situaci v krajích (ty jsou ostatně zahrnuty v samostatných objemných kartonech). V samotných složkách SPVC k výuce náboženství je však těchto zpráv zařazeno jen málo. „Nejúplnější“ jsou údaje z Jihočeského kraje z 2. půle 70. let a části let 80–tých, částečně z kraje Jihomoravského a občasné zprávy z kulturního odboru ONV hlavního města Prahy od počátku 70. let napříč celým normalizačním obdobím, ale i těch není kompletní souhrn. Každá oblast řešila jiná témata, např. z prvně zmíněné neustále docházela hlášení o ztížených se počtech přihlášených dětí a nespokojená zjištění, že církevních obřadů se děti účastní mnohonásobně více. Téma číslo jedna na Jižní Moravě byl velký počet katolíků obecně, včetně dětí členů strany a straníků, kteří jsou věřícími. Z těchto zpráv zde vyberu jen některé z mého pohledu nejpozoruhodnější.

---

<sup>116</sup> Komentář k přehledu, str. 1. Pro Českobratrskou církev evangelickou se v pramenech užívá zkratky ČBE.

<sup>117</sup> Tamtéž. Str. 2.

<sup>118</sup> Návrh usnesení o vyučování náboženství předsednictvu vlády ČSSR. V Olomouci 7. července 1977. NA, fond MK – SPVC, kartony21.

Jihočeský KNV hlásil propad počtu žádostí z bývalých téměř 24 000 na pouhé 2 000 již po skončení školního roku v roce 1976.<sup>119</sup> Stejně tak zpráva pražského NV sděluje v říjnu 1977, že ve vlastní Praze už výuku náboženství praktikuje jen ŘKC, přičemž opět došlo k poklesu počtu v přihláškách.<sup>120</sup> Z kontrolní zprávy Jihomoravského KNV z října 1977 se dozvíme více o konkrétních krocích státních orgánů.<sup>121</sup>

Zpráva sleduje nadhozenou otázku komunistických funkcionářů, kteří své děti posílají na VN. V této záležitosti konstatuje, že se v několika okresech osvědčily tzv. rodičovské univerzity a výsledky nese také součinnost učitelek mateřských škol s učiteli 1.ročníků ZDŠ. V dlouhodobých plánech ateistické výchovy na ZDŠ však byly odhaleny povážlivé příznaky formálnosti. Naopak kladně vyznívají akce Sborů pro občanské záležitosti (SPOZ), kde jmenuje mj. úspěchy ve vítání občánků a prvňáčků, předávání občanských průkazů a hnutí pomoci starým a nemocným občanům. Ve školním roce 1975/76 se na školách I. a II. cyklu začaly zakládat kroužky světonázorové a vědeckoateistické výchovy. Ty jsou nyní už na všech gymnáziích kraje i středních průmyslových školách. I na ZDŠ vzrůstá jejich počet a stále se zvyšující pozornost je věnována účinnější světonázorové výchově a ideologickému vzdělání pedagogů.

A konečně dává doporučení nadále sledovat ty školy, na nichž byla VN již ukončena, kvůli prevenci mimoškolské výchovy mládeže a rozhodně podporovat vytváření kroužků vědeckoateistické výchovy.

Na počátku 80.let opět malá ilustrace situace na jihu Čech. Ve školním roce 1980/81 nastoupilo VN v Českých Budějovicích celkem 12 žáků, ale v kostelech jich na nedělních bohoslužbách bývá až 600 ! Jinak prý církev čelí poklesu přihlášených na VN, (které se však na druhé straně nepřikládá velká důležitost) a převažuje snaha o výuku v církevních prostorách, a kněží se všemožně snaží ideologicky apelovat na rodiče a prarodiče, aby děti na VN posílaly.<sup>122</sup>

Církev řeší pokles vlivu na mládež posílením bohoslužby slova v kostelech, říká zpráva z téhož zdroje z července 1983.<sup>123</sup> Zapojují do ní co nejvíce laiků a při kázáních rodičům připomínají důležitost náboženské výchovy. Připomíná a dokládá vzrůst účasti mládeže na církevních obřadech v první polovině 80.let (např. v Počátcích se bohoslužeb účastnilo v roce 1975 „jen“ 18,7 % mládeže do 25 let z celkového počtu účastníků, v roce 1981 již podíl této skupiny stoupl na 46,7 %.

<sup>119</sup> Zpráva o přihlašování žáků na výuku náboženství ve školním roce 1976/77 v Jihočeském kraji. Údaje jsou na str. 2. NA, fond MK – SPVC, karton 79.

<sup>120</sup> Zpráva SPVC NV hlavního města Prahy o výuce náboženství ve školním roce 1977/78 z 26.10.1977. Viz předchozí.

<sup>121</sup> Kontrolní zpráva o plnění závěrů PKV KSČ z 2.9. 1976 o přihlášení žáků ZDŠ do výuky náboženství a stavu přihlášených žáků ZDŠ v Jihomoravském kraji ve školním roce 1977/78. Zpráva určena pro schůzi ideologické komise 19.10. 1977. Tamtéž.

<sup>122</sup> Zpráva o průběhu a výsledcích přihlašování žáků ZDŠ na VN ve školním roce 1980/81 v Jihočeském kraji. Podepsal TPVC Jč KNV Leo Drozdek 20.10.1980. (NA, fond MK – SPVC, karton 79.)

<sup>123</sup> Zpráva Jč KNV Vliv náboženské ideologie na střední a mladou generaci. Datováno 25.července 1983. Tentýž zdroj.

Poutí v Kostelním Vydří se zúčastnilo na 1700 lidí mladší a střední generace z celkového počtu 3 020 atd.).<sup>124</sup> Ještě vyšší účast než obvykle je v případě velkých svátků, např. vánočních.

Autor zprávy se domnívá, že dotyčné lidi k návštěvě kostela motivuje zejména tíživá životní situace, že věří jen v Boží pomoc, zvláště střední generace. Podle argumentů je hodnotí jako lidi bezradné a tápající. Právě na nich se (mimo vliv církve) projevují nedostatky vědeckoateistické výchovy a bezzubost ateistické propagandy. A zatím Vatikán pomocí darů posiluje svůj reakční vliv. Také evangelické církve dostávají tuzexovou výpomoc.

Do doby zásadních změn na konci roku 1989 již v oblasti VN není „velkých“ dokumentů. Zachovaly se však zmiňované zprávy z krajů, posílané SPVC, a doslova pár žádostí. Přestože jsou od sebe v rozmezí 5 let, pojednám o nich pěkně za sebou, aby bylo mj. znát, že se v řešení těchto problémů nic nezměnilo. Obě dokonale ilustrují atmosféru strachu kolem výuky náboženství a skutečný postoj úřadů.

V červenci 1983 žádá paní V. z Novosedel na Břeclavsku ONV v Břeclavi o povolení pro syna, aby směl chodit na VN. Žádost nepodávala už několik let ze strachu, že jí zase budou vláčet po úřadech, v práci i jinde, a že se osmělila, když konečně poznala pravou tvář „důsledné ateistické výchovy“. Rodiče, kteří nedokážou vydržet drtivý tlak přesvědčování ze všech stran, nemají šanci dostat dítě na VN. Povolovaný úřad žádá mj. proto, že letos prý došlo k případu, kdy rodiče přihlásili talentovanou dceru na střední školu, a marně čekali na pozvání k pohovoru. Když se ptali, „ředitelka jim přímo řekla, že přihlášku vůbec nedešlala, protože prý to není žádoucí, aby dívka z náboženské rodiny se hlásila na takovou střední školu.“ Ostatně autorka sama po jedné schůzi Sdružení rodičů a přátel školy (známého jako SRPŠ), jejíž součástí byla přednáška o ateistické výchově, na vlastní uši od lektorky socialistické akademie z Břeclavi (a protože se náhodou znaly, mluvila k ní otevřeně) slyšela toto : „Vím, že mi můžete omlátit o hlavu naši ústavu, ale je fakt, že pokud své dítě do náboženství přihlásíte, musíte počítat s tím, že se nikam na střední školu ani slušný obor nedostane, i kdyby měla nevím jak výborný prospěch a bude na vaše rozhodnutí v životě těžce doplácet.“

Odpověď v dané věci z ONV v Břeclavi ze závěru srpna, jak se dalo čekat omlouvá státní úředníky, dementuje popisované a jiné příběhy. Žádná diskriminace není, argumenty V. jsou mylné atd. Snad právě proto více vyniká, že její žádost vyřídili kladně, tedy že žádost na VN byla přijata.<sup>125</sup>

Druhý případ se stal v létě 1988. Učitelka mateřské školy Ludmila P. z Brna se v dopise svěřuje prelátu Ludvíku Horkému, kapitulnímu vikáři brněnské diecéze, se svými starostmi a bolestmi.

<sup>124</sup> Vliv náboženské ideologie ... , str. 2. Je tu možné nalézt i mnoho dalších statistických šetření. NA, fond MK – SPVC, karton 79.

<sup>125</sup> Vlastnoruční žádost paní V. z 6.července 1983 byla psána na stroji (řádkování je velice těsné, proto nepřekvapí, že uvedené citace jsou obě ze str.1). Vyřešení causy Vlnkové lze pak nalézt ve zprávě, kterou zaslal místní vedoucí odboru školství na ONV Cyprián na MK PhDr. Josefu Ženkovi 24.srpna 1983. Obojí NA, fond MK – SPVC, karton 21.

Chtěla, aby si na SPVC stěžoval, jelikož na křesťany je vykonáván nátlak. Stěžuje si (připomeňme si zde, že v této době se stížnosti církevním představitelům obzvláště množí), že ve škole s ní dělali pohovor kvůli náboženské výchově její dcery, a poslali ji, neboť na přihlášce na VN trvala, na (M)NV města Brna, kde si musela promluvit s vedoucím kádrového odboru škol (ona byla přece zaměstnancem školy – pozn. Š.Č.), který se jí snažil od učiněného rozhodnutí odradit. Jeho argumenty možná nejsou jedinečné, ale za zmínku rozhodně stojí : „Ježíš Maria, vy to máte v hlavě nějaké, dyť pedagog, ten to v první řadě musí mít v hlavě v pořádku. Náboženská svoboda je, pochopitelně, nikdo nazakazuje nikomu chodit do kostela, ale určitý funkce ve státě, kde se předpokládá, že s náboženskou otázkou je zcela vyrovnaný, proto taky bereme na střední pedagogickou školu děvčata jenom který to teda v hlavě mají v pořádku a vyrovnaný s náboženskou otázkou a vy si teda najednou posíláte děti do náboženství, no tak to je neuvěřitelný, fakt ..“, a citovaný soudruh Kapoun pokračuje : „... když by se přišlo, že studentka chodí do kostela, tak de ze školy, pedagogické ...“, čímž je jasně řečeno, jak se v tomto případě věci mají.

Věc řešilo ministerstvo školství a v této cause bylo 13. 10. 1988 rozhodnuto v souladu s platnou ústavou. Vysvětluje se zde, že lidé sice mají náboženskou svobodu, ale zvláště státní pracovníci mají děti v marxisticko – leninském duchu nejen vychovávat, ale být s ním také sami ztotožnění. Proto musí dát s. Kapounovi za pravdu, neboť výchova její dcery je v rozporu s tímto posláním. Jednání úředníků NV je tak opodstatněné a ona by neměla zapomínat, že podle článku 5 pracovního řádu pro pedagogy a ostatní pracovníky školy skládala slib, že se bude chovat v souladu se státní ideologií, a že v případě nesplnění tohoto slibu pro ní z toho vyplývají důsledky.<sup>126</sup> Nevím sice jak případ dopadl, domnívám se však, že paní přihlášku stáhla, aby ji nevyhodili z práce.

Ve školním roce 1983/84 zavedli na KNV v jihomoravském kraji specifickou statistickou položku, a to přehled o počtech členů KSČ, kteří v tomto kraji posílají děti na náboženskou výuku. Z takto vzniklé tabulky je možné soudit, že vznikla nejdříve v roce 1985, protože zahrnuje takovou statistiku ve třech po sobě následujících letech. Je tu uveden počet členů v jednotlivých okresech kraje, kteří své děti na VN posílají, i počet těchto dětí. V jednotlivých letech údaje bohužel dost kolísají, což nám znemožňuje činit jisté závěry. Z 310 členů a jejich 367 dětí ve zmíněném školním roce jich 115, resp. 143, pocházelo z tehdejšího okresu Gottwaldov a tato asi dvouapůlnásobná převaha nad nejbližšími okresy byla setrvalá i v letech 1984/ 85 (324 straníků a 426 dětí) a 1985/86 (287 a 362).<sup>127</sup>

<sup>126</sup> Dopis Ludmily P. prelátu Horkému je datován 5.července 1988. Vyjádření ministerstva školství z 13. 10. v aktech SPVC je opatřeno razítkem s datem přijetí 17.10. 1988. Obojí NA, fond MK – SPVC, karton 21.

<sup>127</sup> Tabulka s názvem Přehled o počtech členů KSČ, kteří posílají děti do výuky náboženství v okresech Jm kraje /sleduje se od roku 1983-84). Pravděpodobně se jednalo o přílohu výkazu o výuce náboženství v ČSR ve školním roce 1985/86. NA, fond MK – SPVC, karton 79.



Součástí výkazu severočeského KNV za okres Děčín o VN ve školním roce 1985/86 byla vlastně také jediná dobře čitelná věta, která slovy „není žádná přihláška“ nahradila obvyklé statistické údaje. V Severočeském kraji to skutečně nebylo velké překvapení, vždyť věřících tu nebylo tolik. Takových okresů bylo ostatně, včetně severočeských, více.<sup>128</sup> A mnohé, jak hlásí NV hl.m. Prahy v červenci 1988, na tom byly zase podobně jako zde, tj. v tomto roce jako v období 1977/78, s účastí někde mezi 0,1 až 1 % z celkového počtu žáků. Stejná informace (stručné shrnutí fakt na jediné stránce) byla sekretariátem pro věci církevní pražského NV vyhotovena také v říjnu 1989, kde se konstatuje, že na VN se přihlásilo 149 žáků (jako loni), což je jen 0,149 % z celkového počtu jednoho sta tisíce žáků.<sup>129</sup>

Za pozornost snad ještě stojí Komentář k předběžnému přihlašování žáků na VN v jihočeském kraji ze srpna 1988, kde kromě nizoučkových čísel o přihlášených žácích a stesků na současnou situaci je slyšet ojedinělé znepokojivé hlasy mezi duchovními, stěžující si, že forma kontroly státem se jen změnila, že by prospěla pouze výuka na farách.<sup>130</sup> Připomeňme si, že když začaly platit od školního roku 1988/89 změny v církevních zákonech, přihlášky na VN bylo možné posílat na fary, což koreluje s výše uvedeným komentářem.

A na závěr informaci severomoravského KNV o VN v témže školním roce, z října. Zde se kupodivu přihlásilo na VN mnohem více žáků než čekali. Nyní to bylo 8 800 žáků, tedy 4,67 % celku. Nárůst byl přitom o celých 1 469 dětí (0,96 %). Ke všemu byl nárůst vlastně celoplošný, takže růst o ca. 1 % pak zaznamenal každý okres.<sup>131</sup> Podobný a ještě svéráznější případ byl hlášen v říjnu 1989 z pražského Radotína v již zmiňované informaci ze stejného měsíce (ovšem roku 1989, viz odkaz 142), kde bylo přihlášeno na místo obvyklých 20 žáků hned 28, a to znamená růst o 40% !

Tato kapitola bude na následující straně ukončena nově zpracovanou tabulkou o počtech přihlášených dětí na VN v rozmezí školních ročníků 1967/68 a 1988/89. Všechny údaje je možné nalézt ve zmiňovaném kartonu 79 fondu SPVC. Data však trpí nepřesností tvůrců, a tak je nezbytné občas více než sáhnout po kalkulačce, komparovat podobná data. Rád bych zde zmínil, že Pešek s Barnovským mají v jedné tabulce (č. 4, o vývoji religiozity 1966 – 70, str. 206) též údaje o VN a porovnání dat z ČSR a SSR. Podle mého soudu jsou jejich data za ČSR přinejmenším trochu

<sup>128</sup> Detail z celokrajského souboru výkazů o VN severočeského kraje, okres Děčín. Datováno 30.10.1985. Tamtéž.

<sup>129</sup> Informace NV hl.m. Prahy, odbor SVC NVP, 19.července 1988. Věc: vyučování náboženství. Totéž s datem 16.10.1989 (Výuka náboženství na základních školách ve školním roce 1989/90). Obojí NA, fond MK – SPVC, karton 79.

<sup>130</sup> Komentář k předběžnému přehledu o přihlašování žáků na výuku náboženství ve školním roce 1988/89. Datum 30.8.1988.

<sup>131</sup> Severomoravský krajský národní výbor v Ostravě, odbor Sekretariát Sm KNV pro věci církevní. Věc: výuka náboženství ve školním roce 1988/89 v SM kraji – informace. 25.října 1988. Oba poslední odkazy NA, fond MK – SPVC, karton 79.

odlišná od oficiálních statistik SPVC. Jinak mohu jejich souhrnné tabulky v závěru práce vřele doporučit.

Nyní pár vět k mnou sestavenému souboru. Povšimněte si zejména poklesu přihlášených do roku 1968 a naopak zas po dlouhé době skomírání většího oživení v roce 1988. Velice důležité je vysvětlit si vysoký počet žáků v letech 1968 – 1970 tak, že díky změně směrnic pro VN mohla být výuka rozšířena i o 7. – 9. třídy základních škol. Naopak milionové počty dětí v 80. letech jsou výsledkem vysoké porodnosti v 70. letech, která byla stimulována štedrostí státní sociální politiky po převážnou dobu celé této dekády.

K úplnosti by tabulce stačilo dodat data o podílu ŘKC na počtu žáků v letech 1967 – 70, ta však ve statistikách SPVC obsažena bohužel nejsou.

Tabulka 1 : Počty žáků základních devítiletých škol přihlášených na VN v ČSR ve školních ročnících 1967/68 – 1988/89.

školní rok	relativní počet žáků v %	absolutní počet žáků	počet přihlášených žáků	přihlášených Za ŘKC
1967/68	13,95	767 988	124 676	
1968/69	23,34	1 158 971	260 541	
1969/70	24,64	1 094 927	269 803	
1970/71	22,3	785 784	176 936	
1971/72	19,4	798 953	151 413	145 034
1972/73	15,61	809 470	126 206	121 975
1973/74	12	812 423	98 566	95 516
1974/75	9,75	819 428	79 979	77 777
1975/76	7,18	835 455	60 028	58 778
1976/77	5,69	816 442	46 530	45 820
1977/78	5,03	801 554	40 483	40 065
1978/79	4,62	797 396	36 872	36 641
1979/80	4,21	822 793	34 641	34 498
1980/81	3,94	858 560	33 907	33 682
1981/82	3,7	894 402	33 376	33 226
1982/83	3,4	944 118	32 995	32 810
1983/84	3,2	987 301	32 272	32 085
1984/85	3	1 019 949	31 408	31 274
1985/86	2,92	1 050 609	30 658	30 543
1986/87	2,8	1 044 930	29 277	29 190
1987/88	2,72	1 021 797	27 758	27 681
1988/89	3,31	976 615	32 372	32 132

Zdroj : Výkazy o výuce náboženství ve školních letech 1967/ 68 až 1988/89, součást kartonu 79, fondu MK – SPVC, obsažené v Národním archívu Na Chodovci v Praze 11.

## **Kapitola čtvrtá :**

### **Náboženské obřady jako projevy religiozity**

Podle mého soudu nejpočetněji statisticky zastoupeným souborem fondu SPVC, a konkrétně kartonu číslo 80, jsou výzkumy a roční souhrny o religiozitě. Číselné údaje se zachovaly v dost kompletním stavu, od poloviny 60.let, bohužel s výjimkou roku 1966 a 1969 a také v mnoha konkrétních případech nedůvěryhodnými daty za léta 1968 a 1970. Asi nepřekvapí, že data za rok 1989 nebyla už sestavena.

Nejčastěji zjišťovanými položkami intenzity religiozity mezi obyvatelstvem bylo poskytování třech společensky nejdůležitějších svátostí, kde církve konkurovaly státu, tj. křtů, sňatků a pohřbů, a v ne úplně poslední řadě i účasti na bohoslužbách. Ta byla často v šetřeních spojena se zjišťováním počtu duchovních. Snad pro všechna data se globálně dá říci, že do roku 1968 docházelo pořád k poklesu. Rok 1968 přinesl výrazné oživení a ještě v prvních letech normalizace doznívala tato vlna aktivity. Někdy kolem poloviny 70. let a nadále pak dochází k prudkému poklesu počtu církevních obřadů i svátostí. Na konci 80. let je patrný mírnější nárůst počtu těchto indikátorů religiozity, což mluví jak pro růst sebevědomí a aktivity církví a věřících, tak pro pokles důslednosti v tlaku státních orgánů. Měl bych ještě dodat, a z tabulek je to více než zřejmé, že podíl katolické církve na zmíněných obřadech byl zpravidla drtivý, často přes 90 %.

Začněme se křty. Před rokem 1968 se počet křtů provedených duchovními pohyboval kolem 150 000 a ještě na počátku 70. let jich bylo vykonáno poměrně slušných asi 90 000. Z celkového tehdejšího počtu 150 000 dětí to znamenalo, že pokřtěno bylo skoro 60 %. K velkému poklesu dochází zejména od roku 1974 až do počátku 80. let, v roce 1980 je provedeno již jen 50 000 křtů, z toho asi 46 000 katolických. Poté znovu pokles a po roce 1987 došlo jen k mírnému zvýšení. V roce 1988 statistika udávala asi 35 000 křtů, když narození bylo o sto tisíc více, takže konečný podíl 26,25 % před posledním rokem je skutečně odpovídající. Podíl katolických křtů na celku provedených křtů se v období do 1988 navýšil na skoro 95 % (přes 33 000).

Tabulka 2 : Přehled o křtech provedených v ČSR v letech 1965 – 1988

rok	počet církevních křtů	dodatečně pokřtění	podíl církevních křtů dětí ze všech dětí v %	Počet v ČSR narozených dětí	z toho křtů ŘKC / dodatečně pokřtění
1965	149 819				133 550
1967	145 941				129 515
1968	78 824				72 726
1970	91 471				85 618
1971	90 742	započteno	58,8	154 159	84 016
1972	88 249	(neuvedeno)	53,9	163 504	82 179
1973	87 716	2 741	48,1	181 654	81800 / 2 041
1974	87 471	2 578	45,2	193 813	82450 / 1 845
1975	79 206	2 358	41,3	191 706	74455 / 1 529
1976	71 278	2 112	38	187 377	67167 / 1 263
1977	64 721	2 218	36,3	177 971	61081 / 1 220
1978	60 526	2 029	33,9	178 408	57137 / 1 253
1979	57 118	1 559	33,2	171 955	53366 / 1 503
1980	50 574	započteno	33	153 128	45966 / 999
1981	45 042	1 815	31,4	143 091	42566 / 1 061
1982	42 675	1 872	30,1	141 545	40454 / 1 098
1983	41 484	1 918	30,2	137 315	39333 / 1 323
1984	40 028	1 830	29,2	136 697	37968 / 1 158
1985	36 818	1 799	27,15	135 588	34894 / 1 133
1986	35 918	2 035	26,94	133 305	34090 / 1 252
1987	34 922	2 015	26,66	130 977	33 003 / 1 244
1988	34 876	2 155	26,25	132 883	33 071 / 1 278

Zdroj : Výkazy o počtu duchovních a účasti na náboženských obřadech za léta 1965 – 1988 a Statistický přehled a grafické znázornění narození a křtů v ČSR v letech 1971 - 1980, součást kartonu 78, fondu MK – SPVC, obsažené v Národním archívu Na Chodovci v Praze.

Církevních sňatků bylo v roce 1965 provedeno téměř 50 000. V roce 1971 to je už jen ca. 31 000, skoro 35 % z celkového počtu téměř 92 000. Katolických tehdy bylo 29 500. Zhruba tento poměr ke všem církevním sňatkům vydržel až do konce režimu, kdy novomanželé uzavřeli již jen 9 000 sňatků (11 % z celku) z 81 461 uskutečněných a katolických bylo přes 8 300. K zhruba největšímu poklesu došlo mezi lety 1972 – 80, pak už byl řekněme jen „setrvačný“. Také v případě sňatků došlo v roce 1988 skutečně k jen mírnému nárůstu, fakticky ke stagnaci podílu na celku.

Tabulka 3 : Přehled o sňatcích uzavřených v ČSR v letech 1965 – 1988

rok	počet církevních sňatků	podíl církevních sňatků z celku v %	celkový počet sňatků	z toho sňatků ŘKC
1965	48 967			43 610
1967	53 234			47 684
1968	29 632			27 597
1970	31 633			29 597
1971	31 685	34,4	91 849	29 500
1972	30 576	32,1	95 268	28 508
1973	27 788	27,9	99 358	25 743
1974	23 930	23,4	98 031	22 205
1975	21 315	21,9	97 251	19 327
1976	19 419	20,4	94 787	16 657
1977	15 624	16,8	92 863	14 296
1978	14 330	15,9	90 296	13 204
1979	13 875	16,4	84 296	12 489
1980	11 491	14,6	78 295	10 448
1981	10 627	13,5	78 269	9 806
1982	10 447	13,5	76 876	9 637
1983	10 328	12,8	80 402	9 586
1984	10 262	12,5	81 714	9 545
1985	9 725	12,09	80 438	9 032
1986	9 181	11,25	81 634	8 473
1987	9 024	10,77	83 785	8 308
1988	9 033	11,09	81 461	8 364

Zdroj : Výkazy o počtu duchovních a účasti na náboženských obřadech za léta 1965 – 1988 a Statistický přehled a grafické znázornění na rození a křtů v ČSR v letech 1971 - 1980, součást kartonu 78, fondu MK – SPVC, NA v Praze.

Byla-li manželská svátost v celkovém počtu již dříve nejvíce sekularizována, pak provedené pohřby byly naopak nejzastoupenější církevní svátostí. S trochou morbidnosti se dá říci, že přesně takové uplatnění chtěl režim kněžím ve společnosti přisoudit proto, že stejně smýšlel i o osudu církvi obecně. Pohřbů bylo v polovině 60.let odbyto přes sto tisíc, v roce 1971 asi 77 000, nějakou dobu byl stav setrvalý a po poklesu (nejvíce v letech 1975 – 77) zhruba po dvou tisících ročně v druhé půli 70. let a v průběhu let 80. klesl na konečných 47 394 v roce 1988. V roce 1971 uvedený počet znamenal ještě vysokých 63 % z celkových 122 000, skutečnost roku 1988 pak už pod 38 % z podobných 125 000. Po celé období ubývalo podílu nekatolických pohřbů ve srovnání ke katolickým ze stavu blízkého 1 : 4 téměř až na 1 : 6. Také na tomto obtížném úseku tedy komunisté dosáhli jak jinak než výrazného úspěchu v realizaci svých představ.

Tabulka 4 : Přehled o pohřbech konaných v ČSR letech 1965 – 1988

rok	počet církevních pohřbů	podíl církevních pohřbů z celku v %	celkový počet pohřbů	z toho pohřbů ŘKC
1965	104 679			84 139
1967	108842			84 674
1968	78 561			64 432
1970	80 611			66 321
1971	77 125	63,1	122 152	63 756
1972	77 448	65,1	118 961	64 279
1973	78 597	63,3	124 120	64 290
1974	77 967	61,3	126 407	64 116
1975	74 453	59,8	124 332	61 593
1976	72 930	58,4	124 935	61 361
1977	68 935	54,7	125 862	57 688
1978	66 717	52,7	126 661	55 700
1979	64 568	50,8	127 057	53 874
1980	66 108	49,1	134 582	55 197
1981	62 665	48,3	129 548	52 409
1982	60 331	46,3	130 050	51 281
1983	59 868	44,8	133 580	50 372
1984	56 502	43,1	130 975	47 812
1985	53 153	40,72	130 525	44 965
1986	51 684	39,03	132 405	43 991
1987	49 144	38,64	127 199	41 841
1988	47 394	37,69	125 754	40 737

Zdroj : Výkazy o počtu duchovních a účasti na náboženských obřadech za léta 1965 – 1988 a Statistický přehled a grafické znázornění na rození a křtů v ČSR v letech 1971 - 1980, součást kartonu 78, fondu MK – SPVC, NA v Praze.

V poslední tabulce se snažím o ucelení představy o počtu duchovních a také o vývoji v počtu obřadů.. V církvi katolické a pravoslavné byli k duchovním počítáni pod paragrafem 16 (předpisů k udílení státního souhlasu) pomocní duchovní, u ostatních církví byli nazýváni laickými kazateli. Počet duchovních mezi lety 1971 a 1988 klesal víceméně stabilně od asi 2 800 ke konečným 2 161 a počet pomocných duchovních i laických kazatelů pro změnu stoupal z původních několika desítek na čtyři stovky resp. z pěti set na více než dvojnásobných 1 100. Docházelo tedy k snaze státní politikou cíleně snižované řady (nedostatečným přísunem na bohoslovecké fakulty) vyvažovat rozšířením o pomocníky, u nichž nebylo třeba vysoké kvalifikace, jejichž úkolem bylo usnadnit stále méně kněžím jejich práci o stále více uprázdněných církevních obcí. Ještě malou poznámku : počet duchovních v polovině 60.let bude patrně celkovým počtem duchovních v ČSSR.

Podobně jako v případě počtu duchovních, také v počtu bohoslužeb docházelo k spíše konstantním poklesům. Přesto v letech 1974 - 76, 1978 a 1983 došlo k výraznějším ztrátám, které

podobné srovnání v konečném výsledku nečiní možným. Vždyť, a to je pro náboženskou realitu u nás charakteristické, oproti dvěma a čtvrt milionům bohoslužeb v roce 1965 jich už v roce 1971 bylo „jen“ 986 000 a v roce 1988 nakonec ještě o další třetinu méně, 633 506. K průměrné účasti na bohoslužbách by mělo být zejména poznamenáno, že i přes větší propady během zejména 70. let, se zdají počty návštěvníků zejména mší svatých, ale i jinak označovaných bohoslužeb, vyrovnanější. Z celkového počtu ca. jeden milion čtyři sta tisíc v roce 1965 klesají průměrné počty návštěvníků přes 975 000 v roce 1971 až k číslu 725 000. Rád bych zdůraznil, že zatímco počty návštěvníků klesaly i v roce 1988, neříká to moc o aktivitě církví a věřících, spíše naopak pro ni vyznívá vzestup počtu bohoslužeb meziročně v roce 1988 o celkem zřetelných 15 000. Stále je třeba mít na paměti přání všech, kteří na církevním úseku pracovali. I ve statistikách je tak hlavním cílem pokles a zase pokles a sledované položky nezachycují nové klima obrozujících se církví, jejichž aktivita se projevovala v poněkud jiných směrech, např. na poutích, které takto sledovány nebyly.

Tabulka 5 : Přehled o počtu duchovních a bohoslužeb v ČSR v letech 1965 – 1988

rok	počet (§17+16) duchovních	z toho ŘKC (§ 17 + 16)	počet laických kazatelů	roční počet bohoslužeb	týdenní účast na bohoslužbách	bohoslužeb / účast katolíků na nich
1965	4 688	3 167 + 13 (l.k.)	649	1 640 910	2 259 896	1 389 997 / 1 984 997
1967	4 689	3 178 + 16 (l.k.)	705	1 761 462	2 264 707	1 316 248 / 1 988 539
1968	2793 + 30	1 976 + 28	564	1 068 186	1 035 025	954 816 / 940 546
1970	2849 +71	2 039 + 69	630	1 105 223	1 029 337	995 495 / 942 573
1971	2 748	2 022 + 69	501	1 072 281	986 096	975 731 / 914 905
1972	2 822	2 016 + 102	763	1 072 989	982 114	954 975 / 958 668
1973	2 778	1 989 + 108	922	1 044 505	926 734	928 006 / 853 262
1974	2 729 + 138	1 949 + 136	889	1 041 279	875 349	927 509 / 802 600
1975	2 720 + 167	1 900 + 164	859	1 003 863	818 348	886 055 / 745 792
1976	2 675 + 184	1 890 + 178	756	1 009 028	779 509	892 166 / 708 866
1977	2 597 + 177	1 845 + 163	776	1 005 458	781 912	891 969 / 713 040
1978	2 546 + 339	1 786 + 178	787	992 467	760 945	880 234 / 693 408
1979	2 546 + 429	1 799 + 268	798	969 061	708 508	856 921 / 649 764
1980	2 470 + 664	1 732 + 276	563	951 391	704 677	839 959 / 640 370
1981	2 475 + 411	1 739 + 300	751	937 392	691 794	828 046 / 629 642
1982	2 396 + 410	1 665 + 299	732	913 909	510 272	804 548 / 464 567
1983	2 382 + 409	1 637 + 271	902	897 922	648 319	789 206 / 587 352
1984	2 344 + 419	1 604 + 261	983	877 410	639 611	769 629 / 580 295
1985	2 298 + 408	1 559 + 245	1 048	861 185	630 227	756 217 / 572 280
1986	2 258 + 425	1 509 + 232	1 017	845 381	632 151	740 264 / 575 556
1987	2 221 + 379	1 489 + 230	1 105	837 965	618 622	734 983 / 561 825
1988	2 161 + 405	1 462 + 214	1 116	831 029	633 506	725 672 / 575 211
tyto údaje představují průměr						

Zdroj : Výkazy o počtu duchovních a účasti na náboženských obřadech za léta 1965 – 1988, součást kartonu 78, fondu MK – SPVC, NA v Praze.

## Závěr

V této závěrečné části práce budou rozsáhle citovány poslední dokumenty fondu SPVC, konkrétně kartonu 3, který především obsahoval plány hlavních úkolů sekretariátu (v práci jsem jinak kartonu č.3 moc nevyužíval, zásadní dokumenty bylo možné najít i jinde). Navíc jsou zde především dlouhé přehledy toho, který pracovník má na základě přiloženého plánu co dělat a časové rozvržení daných úkolů. Přesto bych chtěl upozornit na plán hlavních úloh pro rok 1988, kde je možné získat jistý přehled o změnách, které měly být při novelizaci směrnic k církevním zákonům provedeny.

Mezi ony zmíněné poslední dokumenty patří vlastně jen dva. Prvním z nich je nedatovaný dokument, který pochází očividně z roku 1989, a na jeho jediné stránce s nadpisem Úkoly SPVC pro nejbližší období vysvětluje především, jaké kompetence SPVC nadále bude mít. Je možné, že jde o část přípravy plánů hlavních úkolů pro rok 1990 a obsahuje mj. tyto důležité partie :

„I při případném ukončení činnosti TVC ONV zůstává v platnosti institut státních souhlasů při přemísťování duchovních a dále pro ty, kteří budou nastupovat do duchovní správy. Působnost SPVC jako odvolacího orgánu neztrácí své opodstatnění.

V současné době probíhá konstituování několika nových církví. K jejich začlenění do struktury společnosti a do stávající struktury církví patří celá řada legislativních úkonů na úrovni SPVC a vlády ČR.

Nedochází ke změnám v rozsahu pravomocí ministra kultury a SPVC rozhodování v oblasti teologických fakult. I v rámci přípravy novely zákona o VŠ se ukazuje, že ne všechny teologické fakulty mají zájem o začlenění do svazku UK.“

„Při případném ukončení činnosti nižších článků státní správy je nutno zajistit převzetí jejich agendy. Ukončení jejich činnosti chaotickým způsobem vyvolá řadu komplikací pro církve, které většinou na novou situaci nejsou připraveny.

Neodmyslitelnou součástí je v současné době oblast ekonomického zabezpečení. Je třeba finančně uzavřít hospodaření se svěřenými státními prostředky v roce 1989 a ekonomicky zabezpečit činnost církví v roce 1990 formou státních dotací. Bez tohoto opatření je činnost některých nekatolických církví nemyslitelná.

Přes různé pochybnosti zůstává SPVC jediným orgánem zajišťujícím faktickou vzájemnou rovnoprávnost církví. Bez fungování státního (úřadu – pozn. Š.Č.) tohoto typu bude rovnoprávnost církví na úrovni proklamací bez obsahu.“<sup>132</sup>

---

<sup>132</sup> Úkoly SPVC pro nejbližší období. Nedatováno. NA, fond MK – SPVC, karton 3.



A druhým závažným dokumentem v době radikálně se měnící situace je dopis sekretariátu MK ČSR z poloviny prosince 1989, tedy už dávno po jmenování pluralitní vlády Národního porozumění, k němuž došlo 10. prosince, od níž se očekávalo provedení nejzásadnějších změn v mnoha zákonech a oblastech. Ředitel sekretariátu vysvětluje, že spolu s tímto dopisem je zasílán také příložený text, který obdrží všechny útvary MK ČSR k rozpracování do přehledu úkolů. Vypracované úkoly měly být součástí harmonogramu kroků MK ČSR do června 1990 v jeho jednotlivých oblastech činnosti. Adresátem tohoto listu byl František Jelínek, náměstek ministra kultury ČSR a přímý podřízený ředitele SPVC, Vladimíra Janků.<sup>133</sup> Mimo jiné se v tomto dokumentu, kde jsem zvýraznil některá sdělení, píše :

„Vláda ČSR vychází z širšího pojetí kultury, zahrnujícího celou oblast mezilidských vztahů, hospodářských i politických přeměn, vytváření duchovních i materiálních hodnot a způsob života. **V kulturní činnosti v užším slova smyslu platí tytéž zásady jako v ekonomice a politice, jmenovitě principy plurality a demokracie.** Veškerá tato činnost se musí stát předmětem zájmu a kontroly celé veřejnosti a nesmí v ní být bílých míst, vymykajících se veřejnému dohledu i podpoře.

Zvláště je třeba zajistit rovná práva občanů při využívání a tvorbě kulturních hodnot. To znamená vyloučit mocensko politické zasahování do organismu kultury a nově vymezit funkci státu ve vztahu ke kulturnímu procesu. Regulativní úloha státu nesmí být omezujícím a deformujícím činitelem, ale naopak garantem volného průchodu pro vyjádření a rozvoj duchovního potenciálu národa.

V návaznosti na zákony základního významu o svobodě slova, pohybu, shromažďování a spolčování je třeba neprodleně provést důkladnou revizi všech norem“... . „Je nezbytné nově zakotvit postavení a systém práce kulturních institucí a organizací, zejména ochranných organizací a kulturních fondů, z jejichž činnosti je třeba vyloučit podezření z nemístného protekcionářství a korupce.“<sup>134</sup>

V procesu morálního ozdravení české společnosti (má - pozn. Š.Č.) výrazně pozitivní roli náboženské vědomí našich občanů. Z toho důvodu **bude vláda ČSR urychleně dovádět ke konkrétním závěrům výsledky dialogu se všemi církvemi, zvláště pokud jde o novou úpravu vzájemných vztahů státu a církví, vtělených do zákonů o náboženské příslušnosti a náboženských organizacích.** Veškeré právní úpravy v této oblasti budou důsledně uplatňovat závěry vídeňské následné schůzky.“<sup>135</sup>

Politické změny v závěru roku 1989 tak přinesly i novou velkou změnu do vztahu mezi církvemi a státem. Její zákonné provedení již sice není předmětem zájmu této práce, nicméně z citovaných

<sup>133</sup> Dopis sekretariátu MK ČSR podřízeným útvarům MK ČSR, 15. 12. 1989. Termín odevzdání zpracovaného materiálu byl stanoven do 21. prosince dopoledne. NA, fond MK – SPVC, karton 3.

<sup>134</sup> Dopis sekretariátu ..., str. 1 příloženého dokumentu.

<sup>135</sup> Předchozí. Citace ze str. 2-3.

dokumentů je jasně patrné, že podoba vztahů a věcí nabere definitivně skutečně demokratický charakter, o němž se pokoušela v roce 1968, ovšem v rámci nezměnitelných mantinelů státu reálného socialismu s vedoucí úlohou komunistické strany ve společnosti, která se netajila svým ateizmem, demokratická a zejména náboženská veřejnost a hierarchie největších církví. O to silnější charakter, že tentokrát celý komunistický systém kapituloval, zbavil se své vedoucí úlohy i ideologického zdůvodnění své vlády a moci ve smyslu teorií marxismu – leninismu, která byla oficiální státní ideologií. Po jejím pádu již nemohl existovat „objektivně“ zdůvodněný zájem státu na vymření církví jakožto vážného soupeře v ideologické rovině státního monopolu. Vztahy státu a církve se měly vrátit do období před rokem 1948, alespoň co se týče navrácení majetků, ukončení jakékoli kontroly a svobody jednání a opětné tolerance ze strany státu.

Období komunistické nadvlády ve společnosti ovšem přineslo několik velikých změn. Oproti období před Únorem, kdy byla religiozita obyvatelstva nejméně poloviční. Během 40 let došlo k silnému poklesu náboženského cítění, doslova k násilnému odcizení několika generací víře, a to už od školních lavic. Podle podílu církevních obřadů (zejména) je možné usuzovat, že v ČSR došlo k poklesu náboženského cítění na takových 35 % nebo jednu třetinu z celkového počtu obyvatel – samozřejmě s nižšími procenty v Čechách a výrazně vyššími na Moravě. Slovensko si oproti tomu během posledních 40 let uchovalo víru z původních až 90 % věřících obyvatel na hodnotu někde mezi 50 a 60 %. I takto rámcově vzato jde o velkou změnu. Proto odkazem minulé epochy pro současnost je vysoké procento lidí bez vyznání.

Pokud bych měl popisované období nějak periodizačně a všeobecně shrnout, pak bych jej rozdělil do čtyř základních úseků. Prvním by bylo období těsně po odumření Novotného diktatury, kdy oslabený režim zaskočila demokratizační mobilizace občanů, mezi nimi i církví se svými vlastními požadavky. Bráno z pohledu státních úřadů, došlo k malé revoluci, ústupkům, jejichž cílem bylo situaci uklidnit, přičemž „reformní vedení“ sekretariátu pro věci církevní se drželo v mezích socialistického zákonodárství. Bylo ochotné jednat maximálně o určitých mezích v rámci církevních zákonů. Podařilo se mu zabránit výraznému prolomení církevních zákonů, např. zadržet tlak na uznání mužských církevních řádů a nezmizelo ani udělování souhlasů, o setrvání církví v podřízenosti ani nemluvě. Zastavit požadavky církví a veřejnosti by se ovšem nepodařilo bez mocenské podpory SSSR stalinistickému křídlu KSČ, menšině, která okamžitě po vpádu sovětských vojsk 21.srpna začala spolupracovat s okupanty.

Druhé období, období doznívání a konce reformu a posilování normalizačních opatření ve společnosti, začíná právě v týdnech poté. V první fázi se stranické špičky soustředí na konsolidaci moci a likvidaci konkurentů. Teprve na jaře 1970 jsou přijata opatření na úseku církví (II.fáze) a jejich prosazení trvá přibližně dva roky. Nicméně poslední velká rozhodnutí ohledně obnovení centrálního dohledu nad církvemi jsou prosazena v roce 1971. Za takové symbolické převzetí

iniciativy považují obnovení prostátní kněžské organizace (SKD PIT), v létě 1971. K opravdovému souběhu mnoha normalizačních opatření a tedy jejich funkčnímu prosazení, dochází až koncem roku 1971, kdy se reálným potvrzením nové situace stává bezproblémové zvládnutí voleb do zastupitelských shromáždění, také na úseku církví. Ve své III.fázi, dokončování konsolidačních opatření v roce 1972 dochází na poli církevní politiky k definitivnímu a nevyhnutelnému vítězství konzervativního centralismu a snad neúspěšnějším počinem se v této době stává návrat k předreformnímu stavu v České katolické charitě. Období dospívá k závěru prosazením dlouhodobé koncepce v církevní politice v lednu 1973, jehož cílem je konečná likvidace církví samovolným „evolučním výběrem“, jemuž velmi pomůže řada státních opatření, především aktivita místních úřadů ve shodě se starou, nyní neoficiální politikou.

Třetí období setrvalého normalizačního tlaku pak zahrnuje dlouhé období let 1973 – 88. Zhruba ve čtvrtině tohoto období se nejen objevuje Charta 77, která zprvu pro církevní záležitosti neměla žádný vliv, nicméně později si zejména činitelé katolické církve uvědomili, jak důležitý potenciál pro porážku komunismu v sobě skrývá chartistické lpění na lidských právech, která se stala obsahem tzv. třetího koše helsinských ujednání z roku 1975, a která byla do socialistické ústavy definitivně vtělena v roce 1976. Opatrný postup chartistů, ohlas v zahraničí, a pro komunistické vedení stále se zhoršující mezinárodní situace, zejména postupný mocensko politický úpadek Sovětského svazu a také hospodářské zaostávání a nakonec úpadek východního bloku přinutily naše stranické vedení k některým ústupkům. Zhruba v té době ale také dochází k silnému poklesu religiozity a církve přese všechna pozitiva vlastně dělají to, co státní orgány chtějí. Církve v pružné až zarputile vedené obraně svého životního prostoru však od konce 70. let, kdy nastupuje mladý a bojovný papež z východního světa, a zejména od počátku 80. let, kdy se znovu přiostrňuje mezinárodní situace, čehož využívá k protiútoků i Vatikán, dostávají novou naději k nyní už bojovnějšímu prosazování požadavků, které přerušila srpnová invaze. Mezi památné momenty v „hnutí odporu“ patří uposlechnutí požadavků papežského dekretu „Quidam episcopi“ z roku 1982 i přes nátlak státních orgánů, kdy výsledkem byla prohlubující se krize kolaborantského hnutí SKD PIT a samozřejmě mohutný projev odporu církví nebojácným a odhodlaným projevem na velehradské pouti v červenci 1985, souboj o níž stát prohrál na plné čáře.

Tím začíná poslední období postupné koroze systému v církevně politické rovině (1988 – 1989). Přes, pravda, nic neznamenající kosmetické úpravy směrnic církevních zákonů, však šlapal stroj státní církevní byrokracie, pokud to situace dovoľovala (rostla aktivita nelegální a pololegální církve, množil se počet poutí, podpora disidentské činnosti apod.), v podstatě jako hodinky a definitivní ránu mu zasadily až listopadové změny roku 1989. Mělo nastat období demokratizace a hlavně decentralizace. To už se však sekretariátu pro věci církevní ministerstva kultury ČSR, který se ještě v závěru roku 1989 mohl utěšovat tím, že si pořád zachovává řadu svých dřívějších funkcí, netýkalo, protože i jemu byla v brzké době vyměřena poslední hodina.

## Seznam zkratk

Rád bych předeslal, že některé zkratky mají víceméně technický účel, např. ŘeKC, nepoužívají se nebo dosud použity nebyly. A vzhledem k tomu, že tato práce je úplně prolezná všemožnými zkratkami, považuji za svou povinnost nabídnout čtenáři rychlý přehled.

BF – Bohoslovecká fakulta, církevní vysoká škola obecně.

ČCE – Českobratrská církev evangelická, spíše se používá zkratka ČBE.

ČCH – Československá církev husitská, dříve nesla název Československá církev.

ČKCH – Česká katolická charita, organizace katolické církve.

CMBF – Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta (v Litoměřicích).

ČSL – Československá strana lidová, symbolický účastník Národní fronty.

ČSS – Československá strana socialistická, podobně jako ČSL jen relikv původní strany.

ČÚTI – Český úřad pro tisk a informace, dozorčí tiskový orgán.

DKO – Dílo koncilové obnovy, katolická reformní organizace v období Pražského jara.

KNV – Krajský národní výbor, střední článek, socialistické správy.

KCT – Krajský církevní tajemník, pracovník kulturního odboru národního výboru.

KSČ, KSS – Komunistická strana Československa resp. Slovenska.

KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu.

MHKD – Mírové hnutí katolických duchovních, hnutí s režimem spolupracujících duchovních v 50. – 60. letech. Zaniklo v roce 1968.

MK, MKI – Ministerstvo kultury, ministerstvo kultury a informací (název v 50.-60. letech).

MŠ, MŠVÚ – Ministerstvo školství, resp. ministerstvo školství, věd a umění (taktéž).

MNV – Městský národní výbor, „obecní úřad“ na městské úrovni.

MV – Ministerstvo vnitra. Byla mu podřízena i správa StB.

NF – Organizace sdružující všechny politické strany, vznikla 1945 a komunisté udržovali její existenci kvůli zdání pluralitního demokratického systému. Jinak byla zcela formální.

OCT – Okresní církevní tajemník, pracovník ONV na úseku církevním.

ONV – Okresní národní výbor, nižší článek správy ČSR.

PÚV (KSČ) – Předsednictvo ústředního výboru KSČ, centrum rozhodování strany i státu.

ŘKC, ŘeKC – Římskokatolická resp. Řeckokatolická církev.

SČED – Sbor českobratrských evangelických duchovních, organizace Českobratrské církve.

SPOZ – Sbor(y) pro občanské záležitosti, orgán(y) při NV čelící tradicím vytvářením nových.

SKD PIT – Sdružení katolických duchovních Pacem in Terris. Obdoba MHKD od roku 1971.

SÚC, SPVC – Státní úřad pro věci církevní MKI, od 60. let Sekretariát pro věci církevní MK(I).

TPVC – Tajemník pro věci církevní obecně.

ÚCN – Ústřední církevní nakladatelství, od 50.let řídicí nakladatelství všech církví.

ÚV KSČ – Ústřední výbor KSČ, širší vedení rozhodovacího orgánu KSČ.

VN – obecná zkratka pro výuku náboženství.

ZDŠ – Základní devítiletá škola.

# Seznam pramenů a literatury

Fond Sekretariátu pro věci církevní ministerstva kultury ČSR (SPVC MK ČSR) :

Karton :

Č. 2 – Styk SPVC s ÚV KSČ 1967 – 1988.

Č. 3 – Plány hlavních úkolů 1974 – 1989.

Č. 20 – Právní předpisy (státní souhlasy).

Č. 21 – Právní předpisy (1972, 1979, 1983-84 a předpisy o VN 1968-74, 1988).

Č. 78 – Statistiky religiozity, roční výkazy, obecné (1967 – 88).

Č. 79 - Statistiky religiozity, včetně srovnávacích.

Č. 140 – Průzkumy religiozity (1976 – 77).

Č. 141 – Průzkumy religiozity (1978), ŘKC : poutě a církevní akce 1968 – 81, poutě, biřmování  
aj.akce 1982 – 84, ŘKC 1986 – 87.

Použitá literatura:

Babiuch J., Luxmoore j. : Vatikán a rudý prapor, Volvox Globator, Praha 1999.

Barnovský M., Pešek J. : V zovretí Normalizácie. Církevi na Slovensku v letech 1969 – 1989.  
Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 2004

Cuhra, Jaroslav : Církevní politika KSČ a státu v letech 1969 – 1972. Sešity Ústavu pro soudobé  
dějiny AV ČR (č. 32), Praha 1999.

Cuhra, Jaroslav : Československo- vatiánská jednání 1968 – 1989. Sešity Ústavu pro soudobé  
dějiny AV ČR (č.34). Praha 2001.

.Skalický, Karel : Zápasy o zítřek aneb Quo Vadis Ecclesia, Ježek, Praha 2000.